

У 181
Г. Миливоју Симићу
директору Гимназије
на Милоша Великог
у Крагујевцу

СВЕСКА 8

АВГУСТ 1899

ГОДИНА XX

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

УРЕДНИК

Ј. МИОДРАГОВИЋ

БЕОГРАД

Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије

1899.

«Просветни Гласник» излази у месечним свескама од 7 и више табака, на четвртини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара, за друге земље 15 динара (франака). — Претплата се шаље управи Државне Штампарије Краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (у министарству просвете и црквених послова у Београду). Они се, на захтев писца, враћају.

САДРЖАЈ

СВЕСКЕ 8. ЗА АВГУСТ 1899.

СЛУЖБЕНИ ДЕО

	СТРАНА
1. Укази Његовог Величанства Краља: Велика Школа (пенсионовања); Средње школе (постављења, разрешења); Стручне школе (одликовање); Духовни судови (пенсионовање, разрешење)	417
2. Претписи министра просвете и црквених послова: Средње школе (постављења, разрешења); Народно Позориште (постављење);	417—418
3. Расписи и одлуке министра просвете и црквених послова	418—419
4. Оцене наставника и наставница народних школа у 1898.—99. школској години	419—421

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

5. Програм за Ручни Рад	421—422
-----------------------------------	---------

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

6. Извештаји надзорника народних школа: г. П. Љотића, надзорника за срезове врачарски, грочански, колубарски, космајски и посавски округа подунавскога	422—424
г. М. Влајића, надзорника за град Београд	424—433

НАУКА И НАСТАВА

7. О српском универзитету, од Д-ра В. Бакића	433—436
8. Грешке у настави: III Грешке у дисциплини	436—444
9. Једна глава из „Принципа историје“, од Б. Кнежевића	444—450
10. Основне Школе у Србији прве половине овог века, од М. Вукићевића	450—454
11. Латинска класична проза у српским преводима, од † М. Р. Димитријевића	454—459

КОВЧЕЖИЋ

12. Нова школа, од Гр. М. Јакића	460—462
13. Ботаничка башта „Јевремовац“ у Београду, од Ж. Јуришића	463—466
14. Гласови о школама	466—471
15. Просветни записи	471—474
16. Белешке из науке	474—475
17. Нове књиге и листови:	
Књиге	475—477
Листови	477—479
18. † Димитрије Јосић	479
19. † Сима Милојевић	490

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Вр. 8

АВГУСТ 1899.

XX

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

ВЕЛИКА ШКОЛА

ПЕНСИОНОВАЊА

Указом Њег. Вел. Краља, на предлог министра просвете и црквених послова, а по саслушању министарског савета, пензионовани су, на основу члана 70. закона о чиновницима грађанског реда:

Милан Недељковић и *Љубомир Стојановић*, професори Вел. Школе, 5. јула ове године, и *Јован Жујовић*, професор Велике Школе, 21. јула ове године.

РАЗРЕШЕЊЕ

Указом Њег. Вел. Краља, на предлог министра просвете и црквених послова, а по саслушању министарског савета, отпуштен је из државне службе на основу члана 76. закона о чиновницима грађанског реда:

др. Миленко Веснић, професор Велике Школе, 25. јуна ове године.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њег. Вел. Краља од 6. јула ове године, на предлог министра просвете и црквених послова, постављени су:

у Гимназији Вука Ст. Караџића: за вишега учитеља треће класе: *Петар Убавкић*, учитељ Више Женске Школе у Београду;

у Гимназији Доситеја Обрадовића: за вишега учитеља треће класе: *Август Валента*, учитељ Гимназије Кнеза Михајла;

у Гимназији св. Саве: за вишега учитеља четврте класе: *Карло Мађејка*, учитељ исте школе.

РАЗРЕШЕЊА

Указом Њег. Вел. Краља, на предлог министра просвете и црквених послова, а по саслушању министарског савета, отпуштени су из државне

просветни гласник 1899. г.

службе, на основу члана 76. закона о чиновницима грађанског реда:

Сима Златичанин, *Мига Лукић* и *Јаша Продановић*, професори Гимназије Доситија Обрадовића, 25. јуна ове године.

СТРУЧНЕ ШКОЛЕ

ОДЛИКОВАЊЕ

Указом Њег. Вел. Краља, на предлог министра просвете и црквених послова, одликован је:

орденом св. Саве II редом: архимандрит *Кирило Јовић*, ректор Богословије, 18. јула ове године.

ДУХОВНИ СУДОВИ

ПЕНСИОНОВАЊЕ

Указом Њег. Вел. Краља, на предлог министра просвете и црквених послова, а по саслушању министарског савета, пензионовао је:

Павле Милетић, председник духовнога суда епархије тимочке, 29. јуна ове године.

РАЗРЕШЕЊЕ

Указом Њег. Вел. Краља, на предлог министра просвете и црквених послова, а по саслушању министарског савета, отпуштен је из државне службе, на основу члана 76. закона о чиновницима грађанског реда:

протојереј *Васа Милић*, председник духовног суда епархије београдске, 25. јуна ове године.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Претписом министра просвете и црквених послова, постављени су:

у Гимназији Доситија Обрадовића: за учитеља језика четврте класе: *Милоје Ракић*, пређ. учитељ језика, 21. јула ове године.

у Вишој Женској Школи у Брагујевцу: за класну учитељицу: *Василија Раденковићева*, предавач Више Женске Школе у Београду, 28. јула ове год.

РАЗРЕШЕЊА

Претписом министра просвете и црквених послова разрешени су:

Живојин Д. Павловић, приправник у Гимназији Вука Ст. Караџића, 20. јула ове године; др. *Бока Николић*, школски лекар у Гимназији Вука Ст. Караџића, 1. јула ове године; *Милоје Ракић*, учитељ језика у Гимназији Краља Милана I, 30. јуна ове године, и *Јулка Петрићкова*, учитељица женскога ручнога рада у Гимназији Кнеза Михајла, 9. јула ове године.

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

ПОСТАВЉЕЊЕ

Претписом министра просвете и црквених послова постављен је:

у Народном Позоришту: за сталнога члана: *Драгутин Јовановић*, досадашњи редовни члан Народнoг Позоришта, 18. јуна ове године.

РАСПИСИ И ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВ. ПОСЛОВА

Свима директорима средњих школа

(Сведочанство приватних средњих школа)

Докле се на један погодан начин не регулише питање о сталном надзору средњих школа, како државних тако и приватних, што ће у погледу ових последњих повићи собом решење питања о томе којих ће приватних средњих школа сведочанства вредети као државна, дотле, усвајајуће разлоге и молбе неколиких приватних средњих школа, а на основу алин. 4. члана 7. закона о средњим школама, одлучио сам, да сведочанства свих досадашњих приватних средњих школа, отворених Краљевим указом а на предлог министарства просвете и црквених послова, вреде као и сведочанства државних средњих школа.

Према овоме, одредба тачке б. члана 51. закона о средњим школама вредиће, све док се друкчије не нареди, само за приватне ученике који се пису учили у приватним средњим школама, отвореним на горе поменути начин.

Овим се задржава извршење расписа министарства просвете од 30. прош. мес. ПБр. 4829, у

колико се односи на ученике оваких приватних средњих школа.

ПБр. 5368.

16. јуна 1899. год.

у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Андре Ђорђевић с. р.

Свима директорима средњих школа

(О издавању плата школским лекарима)

На питање директора једне средње школе како ће издавати школскоме лекару одређени му хонорар, препоручујем Вам, да поступате овако: Одређену суму годишњег хонорара делићете на дванаест месеца, на лекару дванестину давати као месечни хонорар. Овај ће се хонорар издавати и за време великога школскога одмора, са чега ће лекар бити дужан да и за то време врши дужности одређене му чланом 95. закона о средњим школама и расписом од 15. јануара ове године ПБр. 425.

ПБр. 5570.

21. јуна 1899. год.

у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Андре Ђорђевић с. р.

Свима надзорницима средњих школа

(Школске књижице да се претилате на „Невен“)

Да би се забавом и поуком потпомогло умно и морално васпитање наше школске омладине, нашао сам се побуђен да дечји лист „Невен“, који излази у Загребу под уредништвом познатог песника Јов. Јовановића-Змаја, препоручим свима школским одборима за ђачке књижице. С тога ћете Ви саопштити ово свима школским одборима у своме подручју и настати, да барем имућније школске општине претплате овај лист за своје књижице.

Исто тако пожелело би се, да се овај ваљано уређени лист дечји што више одомаћи и у имућнијим кућама нашим, како би се на тај начин помогло и одржању листа и ширењу здраве поуке и лепе забаве и у породичне кругове наше.

ПБр. 4570.

21. маја 1899. год.

Београд.

Министар
просвете и црквених послова,
Андре Ђорђевић с. р.

РАСПИС

Свима окружним благајницама, свима пореским одељењима, свима управитељима градских школа и свима судовима градских општина

(О издавању плата учитељима народних школа уо градовима)

Применом тач. 2 нашег заједничког расписа, од 13. марта тек. године Кбр. 4345., Пр Бр. 5358 истакло се питање: ко ће и на који начин бити рачунополагач по документима, по којима окружне благајнице учине издатке на плате наставницима основних градских школа: пошто овима не припада плата из школске окружне касе, којом, по чл. 103. закона о народним школама, рукује дотични окружни благајник; већ им припада на основи чл. 104. истог закона, из касе месне градске општине, која свака за се чини школску општину, са свима дужностима, прописаним за школски округ.

Међутим, у свима градским општинама, изузев само две, и нема нарочитог школског приреза, који би се имао прикупити и одвојено предати на руковање окружним благајницама ради исплаћивања плата месним наставницима, већ сами градови подмирују све потребе својих школа и наставника из других, опшних, прихода и приреза својих, којима рукују сами судови дотичних општина.

Како би прелаз новца за плате наставницима градских школа, из касе општинске, на руковање окружним благајницама, ради исплате тих плата, — био само излишан посао, на уштрб других послова, којима су и иначе они оптерећени; како би то мешало рачунополагачку одговорност окр. благајника са благајницама градских општина, и како би то често изазивало неуредно исплаћивање истих плата, — то смо, на основи наведеног чл. 104. споразумно одлучили, да заменимо тачку 2. споменутог нашег расписа овако:

Да у будуће наставницима основних школа у свима градовима, у којима се председници постављају Краљевим указом, не издају плате окружни благајници, нити пореска одељења, него сами месни судови градских општина; а где су у колико до сада издали, да оригиналне документе о тим издацима одмах предаду дотичним општинским судовима, који ће им, из својих прихода и приреза, накнадити суме, на које ти документи гласе.

Према томе ће сами судови градских општина, односно њихови благајници, бити рачунополагачи за издане плате својим — месним — наставницима, по одредбама закона о народним школама.

Препоручујемо окружним благајницама, пореским одељењима, управитељима градских школа и

судовима градских општина, да изврше ово наређење, и по истоме се управљају.

ПБр. 5491.

9. јуна 1899. год.

у Београду.

Министар финансија,

Вук Ј. Петровић с. р.

Министар

просвете и црквених послова,

Андра Ђорђевић с. р.

ОЦЕНЕ

наставника и наставница народних школа у 1898.—99. школској години

I

БЕОГРАД

А. Грађанске школе

Милош Велички	5
Димитрије Путниковић	5
Срећко П. Стевановић	5

Б. Основне школе

Код Саборне Цркве:

Стев. У. Ђорђевић	5
Михаило Сретеновић	5
Михаило Јовић	4
Милица Н. Карановића	4
Даринка Ст. Мачај	5
Љубица Железовскова	5
Милева Ј. Михаиловићева	4
Савка Радичевићева	5

На Теразијама:

Светислав С. Поповић	5
Милош Војковић	4
Јов. Максимовић	5
Станоје Ј. Николић	4
Депосава Димитријевић	4
Зорка Рајићка	остаје без оцене
Кат. П. Шарчевића	4

На Дунавском Крају:

Коста Т. Андријашевић	5
Гвозден Јовановић	5
Петар Лукић	5
Драгољуб Ђурђевић	5
Мошо Пивто	4
Живојин Поповић	5
Катарина Мијушковићева	4
Даница Милетићева	5
Босиљка Н. Рајићка	4
Софија Поповићка	5

Савка Поповићева 5
 Естира Русо 5

На Источном Врачару:

Анка Ристићева 4
 Љубомир Тодоровић остаје без оцене
 Никола Чолаковић 5
 Михаило М. Стапојегић 5
 Марија Чолаковићка 4
 Даница Марковићева 4
 Даринка Миловановићева 4
 Даница Николићева 5

На Западном Врачару:

Љубица Марјановићева 4
 Јован С. Јовановић остаје без оцене
 Љубомир Ристић 4
 Михаило Миленковић 5
 Наталија Карамарковићева 4
 Катарина Антоновићка 4
 Сара Станићева 4
 Босилка Стојановићева 4

На Савинцу:

Марија Подградскова 4
 Јелисавета Лазаревићева 4
 Димитрије Ј. Соколовић 5
 Аранђео Дмитровић 5
 Живана Бујдићка 5
 Јелена П. Чолак-Антићка 4
 Ружица Прокићева 4
 Савка П. Ђурићка 5

На Сави:

Даринка Рафаиловићева 4
 Коста Ј. Глишић 5
 Петар Максимовић 4
 Лепосава Живковићева 4
 Даница Ж. Дачићка остаје без оцене

У Вежбаоници Више Женске Школе:

Катарина Тешићева 4
 Босилка Бошковићева 4
 Лепосава Николићева 5

У Палилули:

Стеван Зарић 5
 Коста Ј. Кретић 5
 Станиша С. Станишић 4
 Ђока Ивковић 5
 Даринка Чабрићка 4
 Анка Карајовановићева 4
 Видосава Обрадовићева 4
 Милица Трпковићка 3

У Тошчидеру:

Петко Николић 5
 Настасија Николић 4

II

ВАЉЕВСКИ ОКРУГ

А. Грађанска школа

Илија Миљковић 5

Б. Основне школе

1. Град Ваљево

Михаило Грујичић 4
 Михаило Јовичић 5
 Љубомир Селаковић 4
 Срећко Јевтић 4
 Јулијана Филиповићка 4
 Јулијана Миросављевићева 4
 Јелена Станимировићка 4
 Радмила Ђорђевићева 4
 Станисава Јовановићева 5
 Персида Ковачићева (заст.) 4
 Мирјана Јосиповићева 4

2. Ваљевски срез

Недељко Савић — Бранковица 3
 Живојин Токовић — Драчић 4
 Михаило Ступаревић — Делић 4
 Ник. Р. Јевтић — Лесковица остао без оцене
 Милан К. Хаџић — Петница 3
 Риста Јањушевић — Пођута 4
 Љубомир Шљивић — Рабровица 3
 Лепосава Шљивићка — Рабровица 3

3. Колубарски срез

Крсман Пејовић } Боговођа 4
 Љубица Пејовићка } 3
 Живојин Исаиловић — Брежђе 3
 Коста Павловић — Горња Топлица 4
 Војислав И. Гајић } Д. Топлица 4
 Евгенија Савићева } 3
 Живко Вићентијевић — Ђурђевац 5
 Адам Станимировић — Крчмаре 3
 Василије Урошевић } Мioniца 4
 Зорка Губеревац } 3
 Стеван Срећковић — Пауне 4
 Душан Влајковић — Рајковић 4
 Гаврило Бујошевић — Рибница 3
 Алекса Нешић — Славковица 4
 Миливоје Пауновић — Цветановац 5

4. Подгорски срез

Кат. Петровићева (заст.) Гола Глава 4
 Даница Обрадовићева — Гола Глава 4

- Антоније Јермић — Јовање 4
- Никола Миловановић — Каменица . 4
- Јелена Перкићева — Каменица . . . 4
- Михаило Максимовић — Миличиница 4
- Тинка Мандићка — Миличиница . . 4
- Миљко Грујичић — Осечина 3
- Милица Јовановићева — Осечина . . 3
- Софија Грујичићка — Осечина . . . 3
- Наталија Маџаревићева — Суводање . 4
- Јелица Ђорђевићева — Суводање . . 3

6. Посавски срез

- Милан Михаиловић — Грабовац . . . 4
- Љубица Михаиловићка — Грабовац . 3
- Димитрије Пауновић — Дрен 5
- Светозар Стојковић — Забреж 4
- Стеван Ђорић — Звечка 4
- Драгољуб Костић — Обреновац . . . 4
- Јерemiја Томић — Обреновац 5
- Милева Обреновићева — Обреновац . 4
- Даница Виторовићева — Обреновац . 5
- Милутин Станковић — Орашац 3
- Радивоје Ристић — Пироман 4
- Драгиња Ђорђевићева — Пироман . . 5
- Јован Јанковић — Скеда 5
- Милан Малешевић — Стублине 3

- Драга Јовановићка — Стублине . . . 3
- Христифор Станковић — на Ушћу . . 3

6. Тамнавски срез

- Даринка С. Мишићева — Бајевац . . 5
- Јелисавета Радојичићева — Бајевац . 4
- Филип Радуловић — Бањани 4
- Анђелија Радуловићка — Бањани . . 4
- Сима Богдановић — Баталаге 3
- Ненад Стевановић — Врело 4
- Христина Стевановићка — Врело . . 4
- Наталија С. Ђорђевићева — Врело . . 5
- Алекса Спасојевић — Вукона 4
- Сава Ђурић — Докмир 3
- Даринка Миладиновићева — Јабучје . 3
- Миљивоје Митрић — Новаци 4
- Зорка Вукосављевићева — Новаци . . 3
- Живана Вујићева — Памбуковица . . 4
- Богољуб Трифунковић — Радљево . . 4
- Лепосава Перићева — Радљево . . . 3
- Ст. М. Поповић — Тврдојевац остао без оцене
- Марта Петровићева — Тврдојевац . . 3
- Деспот Станојловић — Туларе 3
- Љубомир Јанковић — на Убу 4
- Драга Терзићка — на Убу 4
- Персида Ценићка — на Убу . остала без оцене

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

ПРОГРАМ ЗА РУЧНИ РАД¹⁾

1) *Циљ.* Навикавање на рад и усавршавање у њему; потпомагање физичког, моралног, и естетичког развојка.

А. У МУШКИМ ШКОЛАМА

Рад у радионици

а) Припремни тецај

I РАЗРЕД

1. Ређање дрваца и цртање добивених облика.
2. Ређање шарених картона и цртање добивених облика.
3. Исецање листова, дрвета и других облика од шарених картона.

¹⁾ У прошлој свесци погрешно је штампан програм за Ручни рад, који је зимом спреман. Међу тим Савет је усвојио овај, у којем су учињене знатне измене и који је не сумњиво потпунији и бољи.

Ур.

4. Завој за писма. Капа. Лађа. Шарање прутућа. Крст. Застава. Ветреушка.

II РАЗРЕД

1. Плетење асурица разног поплета (правоугаоницима, квадратима, степенима и т. д.) од готових витака.
2. Штанић за цвеће.
3. Лопатица од дашчица.
4. Дашчице за бележење калемова и расада у градини.
6. Лествице од прућа и дашчица.
7. Наслон за цвеће.
8. Вратнице од прућа и дашчица.
9. Прошивање хартије.

III РАЗРЕД

1. Плетење пампура са три, пет, и 7 струкова.
2. „ сламе или витака „ „ „ „ „
3. Оквир за слике од врбова брезова и јелова прућа.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

4. Сто од дашчица и прућа.
5. Столичица од дашчица и прућа.
6. Клуница од дашчица и прућа.
7. Лествице са наслоним од дашчица.
8. Изрезивање оквира за слике.
9. Нож за сечење хартије.
10. Држаљница за увлаку.
11. Мотавило од прућа.
12. Дечје играчке.

Припремни је течај за I II и III р. и варошких и сеоских школа подједнак. После свршеног програма допуштено је и прављење других предмета, с обзиром на дечју снагу и алате, који се у овим разредима употребљавају.

б) Прави течај

IV РАЗРЕД

- а) *Плетарство* (за сеоске и градске школе):
 1. Вежбање у прављењу витака од врбова прућа.
 2. Вежбање у плетењу лесица од витака (квдратно, подвојно и ромбично плетење).
 3. Купаста котарица за дечје плетиво (од витака).
 4. Округла корпица за дечје плетиво (од витака).
 5. Ушивање шеширића од исплетених трака од витака или сламе.
- б) *Картонажа* (само за варошке школе):
 1. Предходна вежба у исечању квадрата и круга.
 2. Лепљење лепком и ивичење (квадрата и круга).
 3. Распоред часова (на картону).
 4. Мађионичке корице.
 5. Коцка и тетраедар (без и са ивичењем).

6. Кутија са заклопцем.
7. Ушивање свезака у меком повезу.
8. Четворострана плочица (тацна) за посетнице.
- в) *Столарство* (за сеоске и варошке школе):
 1. Дашчица за оставу алата.
 2. Оклагија.
 3. Држаљница за перо.
 4. Врањ.
 5. Обрамица за чишћење хаљина.
 6. Лопатица за чишћење мотика.
 7. Острушка за нађе.
 8. Тучак.
 9. Штинаљка за рубље.
 10. Лењир.

*

Ручни рад увек ће бити у вези са цртањем дотичног модела било на цртанци или на школским таблицама.

Ручни Рад у радионици предаваће се само у оним местима где има стручних наставника за тај предмет.

Рад у школском врту предаваће се у свима разредима и варошких и сеоских школа где има школских вртова.

Учитељска већа појединих срезова или округа могу саставити из овога предмета и друкчије програме, по којима ће радити, кад их министарство просвете одобри. Овакви програми имају се поднети с израђеним моделима, или с израђеним детаљним цртежима дотичних модела, по којима се мисли радити.

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

ИЗВЕШТАЈИ НАДЗОРНИКА НАРОДНИХ ШКОЛА¹⁾

Извештај г. П. Љотића,

надзорника за срезове: врачарски, грочански, колубарски, космајски и носавски, округа подунавскога.

Господину министру просвете и цркв. послова

По чл. 86. тач. 4. Закона о Народним Школама част ми је, Господине Министре, поднети

¹⁾ Ово је последњи тромесечни извештај надзорнички, који доносимо. Па пошто су већ стигли и годишњи, који су много потпунији, исцрпнији и интереснији за читаоце, то ми овим завршујемо штампање прекогодишњих тромесечних извештаја, а почињемо доносити годишње. Уред.

извештај као школски надзорник среза врачарског итд.

Овај први извештај не може бити исцрпан, јер још нема скупљених података о правом стању школа у овом крају, а нисам стигао ни да обиђем све школе и сваког учитеља.

Зато ћу се ограничити само на оно, што сам до сада предузео, а то се тиче поглавито школске дотације.

Ја сам се, Господине Министре, држао гледишта, да је, пре свега, нужно, ако се жели добра школа и прави успех у њој — прибавити, средити

и осигурати средства за њен живот. С тога сам — да би се цео школски механизам у овом крају где сам ја школски надзорник могао правилно кретати — ставио себи у прву дужност, да покушам довести у ред спољашњу страну појединих школа, њихову економију и у опште материјални однос са средином у којој су.

Па како је то старање поверено код нас, сходно закону, на првом месту школском одбору, то сам свима школским одборима у моме подручју наредио — Бр. 52. да ми пошљу извештај о свеколиком школском новцу, било то као школског фонда, школске касе, добровољног прилога, купљеног приреза за зидање школе, државне субвенције у опште и т. подб. Ту има да означе, колики је тај новац, од кад постоји, код кога је био на чувању и код кога је данас. Ово стање да овере код општинске власти, а затим код среске и да ми тако оверен акт пошљу до 15. децембра ове године.

Ово је први корак, Господине Министре, који се мора чинити, да би се даље могло што поступити, како се школски новац не би упропашћивао и у будуће, већ да се употребљују само на оно, чему је намењен. О свему овоме ја сам се споразумео са Гл. Контролом, зашта ћу узимати даља упуства, те ако би се могла средити ова најбитнија погодба за здрав живот наших школа, које у целој земљи од ове неуредности болују.

Даље сам наредио актом Број 80, да ми школски одбори што пре пошљу инвентар непокретне имаовине школске, т. ј. да ли је зграда школска, које имање припада школи и колико је, дакле да се примери, тачно ограничи и цело оградџе. Кад се ово утврди, школско имање сачуваће се од злоупотребе и сав приход школски припадаће школи.

Даље сам наредио Бр. 101. да ми школски благајници пошљу извештај о стању школске касе до конца ове године, како би им се извидели рачуни, јер се школе редовно рђаво снабдевају. И да сваки школски благајник мора имати од 1. јануара идуће године Дневник Касе, у који ће тачно заводити сваку примљену и утрошену пару. Не буде ли могао показати шк. надзорнику при походу школе исправно стање овог дневника, одмах ће га исти неизбежно предложити Господину Министру за најстрожу казну по чл. 94. Закона о Нар. Школама због невршења своје дужности и у исто време саслушати, па оптужити власти за злоупотребу. Зато је сваком препоручено, који се осећа невешт за то место (па пр. неписмен је и т. под.), да се захвали, како не би прав страдао.

Затим сам Шк. Одбору послао акт бр. 81, о томе, која суседна села дају своју децу у односну школу, јер сами немају школе, али су због неуредног спошења школског терета одбивени, те им се деца сад нигде не школују. Кад ове податке добијем, предузећу у Школском Окружном Одбору да се ти сељани нагоне силом, да своју децу шаљу у одређену школу и да им се разреже прирез за то, или где има услова да морају зидати школу сами.

Даље сам са окр. начелником настојао, да шк. одборници не смеју бити међу собом ближи сродници, или, као што има случајева, ћата и т. подоб. јер законом није то предвиђено.

О свему овоме, Господине Министре, ја ћу вас известити доцније, шта сам и постигао.

Што се тиче дидактичког дела моје досадање ревизије, који за сада још споредније руководим, ставивши себи у дужност ову административну страну школе у прво време на прво место, — свуда сам обавештавао учитеље, где сам до данас стигао, како је главни задатак њиховог рада, да стварају од својих младих ђака што боље хришћане и вредније Србе у духу народних песама, и да целокупни свој труд томе циљу управљају; наглашујући им нарочито важност практичнога знања. Зато сам им ставио у главну дужност рационалнију наставу Хришћанске Науке и посећивање цркве са својим ученицима с једне стране, а одушевљенији рад у историји, народним умотворинама и земљопису свога народа с друге стране.

Уз то сам им свратио особиту пажњу на нововедене предмете: Ручни рад и Пољопривреду, чега ради сам наредио, да се и сама велика школска дворшита свуд оградџе и претворе у угледне баште, како би и деца у заједничком раду опробала своју вољу на делу и рано везала свој интерес за предмет с којим ће се целог века занимати.

Имајући пак на уму големи васпитни значај женскиња, ја сам наредио да се свуда упишу и женска деца у школу. А да би велики отпор у томе ублажио, ја сам обећавао, да ће се школовати девојчице само 2 године како би их у школу у опште увео.

Да бих сазнао право стање дорасле деце за школу оба пола, наредио сам да ми се пошљу свештенички изводи рођене деце и мушке и женске у 1889. 1890. и 1891. год. те да према томе сва деца која су за школу и буду у њој, а која нису, да се ослободе, како би се једном сазнао прави број за школу дораслих Српчиња и тачно стање који фактички школу уче.

Испис одредио сам 1. јануара идуће год. за све школе, а дотле прикупљам податке о томе.

Да бих знао право стање покретне имаовине школске, наредио сам, да се све школске ствари понова инвентаришу и чувају у шк. орману које мора имати свака школа. А тако исто и библиотеке школске да се уреде.

Док не видим шта све има једна школа и без чега се може, наредио сам да се не врши никаква већа набавка (на пр. Шрајберове слике, велике руске рачуналке и т. подоб.). Нарочито мислим да требе шк. библиотеке другојаче уредити, како би у неку руку биле народне. Зато мислим доцније са г. г. учитељима да удесим празнична и недељна читања на селу са оним младићима који су свршили IV разреда, а даље пису се школовали. У том случају би шк. библиотека чинила позајмицу. Осим тога да буде и један одељак у њој набављених укоричених књига за сироте ђаке којима би школа исте давала на послугу, а ови би их концем године враћали натраг, те би се у орману чувале за друге нове ђаке до године.

Све ово и хиљаду других нових ствари, које се сваког дана јављају на овом пространом пољу рада, постепено ће се извести и школски апарат упутити на правилно кретање. Сада је све у почетку и ја се наддам да ћу вам, Господине Министре, у идућем свом извештају моћи јавити, шта и колико се од свега овога поменутог извело и на делу.

При крају слободан сам изнети, да у поверених ми 5 срезова има 73 школе и 101 учитељ (од којих су 65 учитеља а 36 учитељица). Да су четири школе затворене (Бегаљница, Врчин, Ритопек и Велико Село). Да сам до сада обишао 35 школа и 52 учитеља. Да је стање здравља у ђака добро, осим у В. Иванчи и Баричу где влада дифтерија. (У првој је попустила и школа је отпочела рад, у другој се болест развија и расупст још траје). Да су 3 наставнице на осуетву због порођаја и један наставник због грудне болести. Да сам држао два већа (на Умци и Сопоту). Да ће 10. ов. м. бити скуп Окр. Школ. Одбора у Смедереву.

Подносећи Господину Министру овај извештај остајем

понижан
Навле М. Љотић,
школски надзорник

Годишњи извештај г. М. Влајића,
надзорника народних школа за град Београд.

Господину министру просвете и цркв. послова

На основу члана 86. загона о народним школама и према Вашем наређењу од 14. априла ове

године ПБр 3724, част ми је поднети Вам, Господине Министре, овај годишњи извештај: о народним школама у Београду и Топчидеру.

I Београдска школска општина и њен школски одбор. Град Београд чини за се школску општину те има све оне дужности, које су законом о народним школама прописане за школске општине и школске округе. И београдска школска општина има свој засебни месни школски одбор, који је представља и који се о вршењу њених дужности стара. Дужности школске општине и њенога школскога одбора јесу ове:

1, да подиже, оправља и обдржава зграде за школе, станове за учитеље и школске послужитеље;

2, да даје прописано земљишне за школе;

3, да даје огрев за школу и учитеље;

4, да даје плату и повишице наставницима основних школа, као и наставницима оних народних школа, који су по решењу општинском и одобрењу министра просвете и црквених послова установљене;

5, да крајем сваке рачунске године саставља *школски буџет* за идућу рачунску годину и да га шаље министру просвете на преглед и одобрење најдаље до 15. децембра;

6, да набавља школски намештај и сва наставна средства, која прописује министар просвете, као и књиге и писаћи материјал за сиротну децу;

7, да поставља и плаћа потребни број школских послужитеља; и

8, да рукује школским фондом, који се састоји од засебног имања, или завештања, или каквих било засебних прихода дотичне школе, а по правима која ће о томе прописати министар просвете.

За тачно намиривање школских потреба свака школска општина мора имати своју школску касу у коју улазе законом одређени приходи. Овом школском касом располаже школски одбор по закону о народним школама и по министарским наредбама, а рукује њоме одборски благајник.

Осем тога школски одбор уписује и децу за ученике I разреда основних школа, кажњава родитеље кад им деца неуредно походе школу, предлаже школскоме надзорнику ученике за исписивање из основних школа, и т. д.

Као што се види из ових а и других одредаба закона о народним школама прописано је и одређено, да се школска општина преко свога школскога одбора стара о отварању и обдржавању народних школа и о извођењу и остваривању њиховога уређења. Од веће брижљивости и заузимљивости школскога одбора, од његове љубави, нежности и преданости према подмлатку општине, коју пред-

ставља, од његовога свесног схватања своје дужности и моралне одговорности у извршавању оних задатака, које има да испуни школска општина према својој омладини, према будућим грађанима својим, зависи правилно и потпуно остваривање оних задатака, које школа има да постигне и изврши својим целокупним склопом и радом. Наставни и васпитни посао у школи, сав просветни развитак и у опште културни напредак младога нараштаја стоји великим делом у руци школског одбора у његовој љубави и нежности према својој омладини, у његовој брижљивости, заузимљивости и свесности при одстрањивању свију сметња и при набављању свију потреба за правилан школски рад.

Закон о народним школама ступио је у живот 1. септембра прошле 1898. године. Тада је и школски одбор за град Београд требало да се одмах састави и да предузме вршити и отправљати све оне послове и дужности, које су му законом прописане; али се у београдској школској општини једва дошло да се школски одбор састави тек у другој половини месеца децембра прошле године. Први свој састанак имао је школски одбор тек 22. децембра. На томе састанку изнео сам више предлога о најпречим пословима, који се имају посвршавати, а нарочито о школском буџету и каси, и о најпрактичнијем брзом и правилном начину снабдевања школа и ученика са најпотребнијим стварима. Школски одбор нашао је да су сви ови предлози корисни, правилни и умесни, те их је без поговора и усвојио. Неки од тих предлога усвојених извршени су, а неки нису ни до сада извршени. Осем тога школски одбор имао је до краја школске године још неколико састанака. На свима овим састанцима решавано је поглавито још и о уређењу школске касе; о издавању плате и станарине наставницима; о оправци школа учioniца и школских дворишта; о замени старих и неподесних клупа новим клупама, и о намештају школском у опште; о подизању нових школских зграда; о изостанцима ђачким од школе и кажњавању њихових родитеља; и о испусу и ослобођавању ученика од даљег школовања.

Од предмета које је школски одбор решио да се изврше, остали су неизвршени ови:

1, набављање једновремено и једнообразно свију ђачких потреба за све ђаке;

2, проширење учioniце II разреда мушке школе на западном вичару;

3, набавка и постављање звона на палидулској и дунавској школи за сазивање ђака;

4, набавка списа и књига за школске и ђачке књижнице;

5, боље бојадисање школских табала;

просветни гласник 1899. г.

6, набавка и замена клупа школских у оним учioniцама у којима их нема довољно или у којима се налазе још старе неподесне клупе;

7, Отварање школских књижарница за лифровање књига, писаћег материјала и других школских потреба;

8, нивелисање и уређење школских дворишта; и

9, подизање нових школских зграда.

Све друге одлуке школског одбора извршене су у главном, и ако не одмах и на време. Истина буџет школски још није дефинитивно израђен за ову рачунску годину нити је послат Вама, Господине Министре, на преглед и одобрење, али београдска општина уредно и без најмањег задоцњавања издаје и плату и станарину наставницима својих школа. За ово она заслужује највећу хвалу и признање. Али тако се не може рећи и за вршење осталих њених дужности према школи и према својој школској омладини. Она је врло спора у вршењу оних дужности, које се тичу набављања школских потреба у опште и подизања нових зграда школских. Навикнути старински начин набављања школских потреба, а по свој прилици и лични интереси појединих грађана, који су одвећ изукрштани, сметају највише правилном снабдевању школа и ђака са потребама и бржем подизању нових школских зграда.

II Школске зграде. Својим извештајем од 27. марта ове године НВр. 166 имао сам част извести Вас, Господине Министре, да општина београдска намерава отпочети још у току ове године подизање две нове школске зграде, једну за Савски а другу за Савиначки крај, које би биле потпуно довршене тек у идућој години. Та намера београдске општине још се није почела извршавати. Највећа је тешкоћа у остваривању ове намере питање о местима, на којима би се ове школске зграде имале подићи. За решење овога питања одређивано је у овој години а и у пређашњим годинама више комисија, али се још ни до сада није дошло до коначног решења. Међу тим сада се већ израђују и планови, по којима би се ове зграде имале подићи. Чим ови планови буду готови, одмах ће се, као што сам сазнао, држати и лицитација за подизање зграда. Али на којем ће се месту оне подизати, то се још не зна ни у школскоме одбору.

У мају месецу ове године одређена је једна комисија да прегледа све садашње школске зграде, учioniце и дворишта, и да обележи које исправке на њима треба извршити. Комисија је тај свој посао извршила у присуству школских управитеља, који су давали потребна обавештења о свима ну-

жним оправкама, те је већ крајем јуна ове године отпочето да се ради на оправкама свију школа. Надам се да ће се овај посао и извршити потпуно пре почетка нове школске године.

III Снабдевање школа. Још у пређашњим годинама приметно сам да се школе и у Београду као и по другим местима не снабдевају потпуно и правилно најпотребнијим стварима, без којих не може бити ни потпунога успеха у школској раду. Узрок је томе сам старински начин снабдевања школа. По томе начину и београдске школе нити су биле потпуно снабдевене свима потребним стварима нити је за школску касу постизавана истинска уштеда, по којој се можда највише управљало набављање ствари. Често пута трошено је много на набавку школских потребица, и ствари су шиљане школи, у великим количинама; али школа опет није имала довољно ни по каквоћи ни по количини оних ствари, које су јој заиста потребне биле. Тако је од пошљаних ствари много нестајало, губило се, развукло се, пропадало, јер су оне или по каквоћи биле за школу неупотребљиве, или по количини биле излишне; најзад у пређашњем начину снабдевања школа нити је била уведена довољна контрола нити се водио какав правилан рачун о истинској употреби и потрошњи оних ствари, које су масом шиљане појединим школама. Све ово изазивало је често пута и разне инкриминације између набављача с једне стране и школа с друге стране. Школе су се непрестано жалиле што нису снабдевене најпотребнијим стварима, те не могу да раде правилно; а набављач се жалио што се у школама нештедице растура и расипа. Ни једна ни друга страна није долазила никад до споразума и сагласности, што је преко потребно да се међу њима потпуно одржава. Ова сагласност између школе, општине и куће у интересу је деце, која пролазе кроз народне школе, јер им од тога зависи напредак и у васпитању и у настави.

Сматрајући да је снабдевање школа потребним стварима један од најважнијих и најозбиљнијих задатака, које школска општина има да испуњава преко свога школског одбора, и желећи да се од сада народне школе у Београду и Топчидеру правилно и на време подмирују потребама, да оне уредно добивају и по каквоћи и по количини све потребне ствари, и да се води уредна контрола и рачун о правилној употреби и потрошњи свију ствари, које се школи дају, ја сам још на првом саставку предложио и школски је одбор усвојио, да се снабдевање београдских школа овако уреди:

1. Да се у појединим крајевима Београда а са обзиром на садашњи број ђака поставе и уреде че-

тири школске књижарнице: једну за школе код Саборне цркве и на Сави са Вежбаоницом Више Женске Школе, које укупно имају на 765 ђака, другу за школе на Источном Врачару, Савинцу и Западном Врачару са Топчидером, које укупно имају 1047 ђака; трећу за школе на Теразијама и у Палилули које заједно имају на 739 ђака; и четврту за основну и грађанску школу на Дунавском Крају које, имају укупно 651 ђака. Све ове књижарнице морају бити у обвези да имају увек у довољној количини и у добром стању какоћи свију оних ствари, које су школи потребне.

2. Књижарнице би биле дужне да издају одмах, на захтев и писмено требовање, школским управитељима онолико и онаких ствари, колико ствари они траже својим требовањем. Ова требовања, на којима мора бити означен дан примања ствари, а и рачун издатих ствари, књижарнице би подносили школском одбору, који би опет наређивао одмах да се исплате ствари, пошто општински рачуноиспитачи нађу да је рачун исправан.

3. Школски управитељи дужни би били да предају одмах на употребу и руковање разредним наставницима све оне ствари и по каквоћи и по количини, које су ови својим требовањем тражили. Спискове о овој предаји ствари потписивали би разредни наставници са означењем дана када су их примили.

4. Све ове ствари и ђачке потребе, које се тако набављају за ђаке, разредни наставници предавали би, кад за потребно нађу, ђацима по списку, у коме би било означено коме је, кад је и колико је шта од ствари предато.

5. Спискови под бр: 3 и 4 шаљу се одмах преко школских управитеља школском одбору, који би издатак и потрошак ствари одобравао, пошто општински рачуноиспитачи својим прегледом нађу да су исправни.

6. За све непотрошене ствари управитељи и наставници дужни би били да извести одмах школски одбор кад су их примили и под којим су их бројем у одређеном списку (инвентару) завели.

7. Сваки би одговарао за сувишни потрошак или за упропашћивање оних ствари, које су му на употребу и руковање предате.

8. Све ствари и потребе како школске тако и кућевне, као: ормани, столови, завесе, клуче, столице, судови, крпе, метле, четке и т. д., које не спадају у радњу књижарнице, набављао би по захтеву појединих школа сам школски одбор а преко одређене комисије, у којој би увек морао бити и по један школски управитељ. Ове ствари примиле би се и исплаћивале само онда, ако одређена ко-

мисија изрекне да су и по каквоћи и по величини исправне.

Из појединих партија, које су у школском буџету предвиђене на набавку школских и ђачких потреба, одређивао би се свакој школи потребан кредит, а управитељи би били дужни да пазе, да се тај кредит њиховим потребама не прекорачи.

Оваквим начином снабдевања школе би биле потпуно, правилно и на време подмириване у својим потребама, а с друге опет стране уредним и озбиљним контролисањем употребе и потрошка стварн долазило би се до могућих највећих уштеда у корист школске касе.

Овај предлог о оваквом начину снабдевања школа, који је одлуком школскога одбора усвојен на првом састанку држаном 22. децембра пр. године, није извршен ни до краја школске године, те је снабдевање школа и у прошлој, као и у пређашњим годинама, било по све рђаво. И у прошлој школској години београдске народне школе оскудевале су по неколико месеца у најпотребнијим школским и ђачким стварима, те се и у школскоме раду, како наставном тако и васпитном, много губило. Прошла школска година, и као прелазна из старог у нови школски поредак, показала је заиста знатно већи напредак у школскоме раду него пређашње године; али би она показала још и већи успех, да су школе биле у свему правилно и уредно на време подмириване школским и ђачким стварима.

Да напоменем овде неке ствари школске и ђачке, које су београдским народним школама недостајале у прошлој школској години, а које смо више пута тражили и ја и школски управитељи да се набаве:

1. Сирота деца у свима школама добила су од општине у почетку године само уџбенике, а писанке, вежбанке, цртанке и сав други материјал за цртање и писање почела су уредније добивати тек од половине јануара, — дакле за целу прву половину школске године није се могло због оскудице у свему радити са већином деце;

2. За ручни женски рад добиле су потребан материјал сироте ученице првих, других и трећих разреда тек у фебруару месецу, а ученице четвртих разреда нису га никако ни добиле све до краја школске године.

3. Материјал за ручни рад у мушким школама општина *није хтела* никако да набавља; али су учитељи и тај нови наставни предмет обрађивали, пошто је ђачком ревенем нешто материјала набављено за последња два месеца школске године.

4. Школске књижнице остале су и у овој школској години као и у пређашњим годинама не попуњене са препорученим књигама, листовима и ча-

сописима. Књижнице неких школа налазе се и сада још у зачетку. У овој минулој школској години основне школе су добиле само „Просветни Гласник“, а Грађанска Школа није ни то добила.

5. Вачке књижнице засноване су заузимањем наставника од добровољних прилога само у школама код Саборне Цркве и на Источном Врачару, те имају прва 80 а друга на 36 комада књига, које су даване деци на читање. Код других школа ђачке књижнице још се нису почеле ни оснивати и ако је школски одбор ставио у буџет за ову годину *по сто динара* за сваку школу на набавку књига за ђачке књижнице.

6. Канцеларијским материјалом ни једна школа није била снабдевена ни у довољној количини ни у доброј каквоћи све до половине јануара ове године.

7. Школски намештај набављен је за све школе али у неким школама старе неподесне клупе још нису замењене новим.

8. Училима — средствима за наставу — још нису све школе потпуно снабдевене. А за Грађанску Школу још није ништа од учила ни набављано. И за набавку учила школски одбор ставио је у буџет за ову годину 1271 динар, из које би се суме новаца могле школе подмирити са најпотребнијим училима, кад би се набавке вршиле по оној одлуци школскога одбора.

9. Све до половине јануара ове године ни једна школа осем оне на Дунавском крају није била снабдевена ни у довољној количини ни у доброј каквоћи са кућним стварима: метлама, четкама, крпама и др. за одржавање школа у чистоти. Негде су послужитељи а негде управитељи куповали за свој новац потребне ствари, пошто се нису могле никако добити од општине.

IV Наставници. У току прва два месеца ове школске године извршено је размештање учитеља по београдским школама. Од тада сви наставници-це остали су све до краја школске године стално на својим местима у оним разредима и одељењима, за које су постављени. Само је у IV разреду основне школе на Сави била једна промена и доцније. У томе разреду разрешен је 15. марта ове године од наставничке дужности г. Коста М. Димитријевић, који је добио полажај порезника, а на његово место постављен је г. Петар Максимовић, дотадашњи учитељ II разреда основне школе у Крагујевцу, који је уведен у дужност 20. марта. Осим тога једна наставница и два наставника добили су уредно одобрење да осуствују од дужности од почетка па до краја школске године. Од осталих наставника није ни један неоправдано изостајао од дужности а мало

САДРЖАЈ

СВЕСКЕ 8. ЗА АВГУСТ 1899.

СЛУЖБЕНИ ДЕО

	СТРАНА
1. Укази Његовог Величанства Краља: <i>Велика Школа</i> (пенсиновања); <i>Средње школе</i> (постављења, разрешења); <i>Стручне школе</i> (одликовање); <i>Духовни судови</i> (пенсиновање, разрешење)	417
2. Претписи министра просвете и црквених послова: <i>Средње школе</i> (постављења, разрешења); <i>Народно Позориште</i> (постављење);	417—418
3. Расписи и одлуке министра просвете и црквених послова	418—419
4. Оцене наставника и наставница народних школа у 1898.—99. школској години	419—421

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

5. Програм за Ручни Рад	421—422
-----------------------------------	---------

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

6. Извештаји надзорника народних школа: г. <i>П. Љотића</i> , надзорника за срезове врачарски, грочански, колубарски, космајски и посавски округа подунавскога	422—424
г. <i>М. Влајића</i> , надзорника за град Београд	424—433

НАУКА И НАСТАВА

7. О српском универзитету, од <i>Д-ра В. Бакића</i>	433—436
8. Грешке у настави: III <i>Грешке у дисциплини</i>	436—444
9. Једна глава из „Принципа историје“, од <i>Б. Кнежеввића</i>	444—450
10. Основне Школе у Србији прве половине овог века, од <i>М. Вукићевића</i>	450—454
11. Латинска класична проза у српским преводима, од † <i>М. Р. Димитријевића</i>	454—459

ЌОВЧЕЖИЌ

12. Нова школа, од <i>Гр. М. Јакића</i>	460—462
13. Ботаничка башта „Јевремовац“ у Београду, од <i>Ж. Јурчића</i>	463—466
14. Гласови о школама	466—471
15. Просветни записи	471—474
16. Белешке из науке	474—475
17. Нове књиге и листови:	
Књиге	475—477
Листови	477—479
18. † <i>Димитрије Јосић</i>	479
19. † <i>Сима Милојевић</i>	490

6. за школе на Источном Врачару, Савинцу, Западном Врачару и у Топчидеру, уједно, са готовином од 5.000 динара; и

7. за Грађанску Школу са готовином од 86·80 динара.

Сваким овим фондом управља и располаже по један нарочити одбор, који је састављен из учитеља и грађана онога краја, у којем је школа.

Укупна готовина свију ових фондова износи на 29.521·85 динара. Сав тај новац дат је на приплод нешто Управи Фондова, пешто другим новчаним заводима а мањи део налази се на дугу код приватних лица. Интересом од овога новца и добровољним подарцима, који су добивени о Свето-Савској прослави, приређивању забава и другим приликама, снабдевен је у току завршене школске године оделом и обућом 521 ђак (сиротних ученика и ученица) свију народних школа у Београду и Топчидеру.

Осим тога, Његово Величанство Краљ, и у току ове завршене школске године, као и у пређашњим годинама, благоволео је подарити о Светом Сави одело за 93 ђака (ученика и ученица) свију основних школа у Београду и Топчидеру, те је том великом милошћу утрвена многа сиротињска суза.

И београдска општина одела је по једнога ђака из свакога разреда мушке школе на Савинцу.

Овакво хумано подаривање одела и обуће утицало је врло много, да се изазове пријатна и весела душевна расположеност и код сиротних ђака београдских народних школа. То је много помагало, да се и добар васпитни правац ојача и учврсти у свима београдским народним школама.

VIII Здравље ђака. Ова завршена 1898|9. школска година одликује се знатно од пређашњих година и у погледу дејег здравља. Здравље деце било је у току ове године у опште добро, те није било ни много ђачких изостанака од школе ни многих прекида у раду школском. Најобичније болести, које су се у току ове године појављивале јесу: грозница, велики кашаљ, заушњаци, мале богиње, шуга, шарлах и у школама на Савинцу и на оба Врачара очна болест (трахома). Школски лекар обилазио је и прегледао непрестано у току целе године све школе, те је давао потребна упутства и наредбе за савлађивање и сузбијање појављених болести. У неким школама а нарочито оним, које су смештене у рђавим и неподесним зградама, појављивале су се ове болести па и заразне у јачој мери, те је у њима, ради дезинфиковања зграда и учионица и ради сузбијања заразе, било и краћих а по негде и дужих прекида у школскоме раду; тако је прекидан рад у I раз. Вежбаонице Више

Женске школе од 1. до 23. новембра 1898., год. и у свима разредима школе на Сави од 29. априла до 5. маја ове године; у I и II разреду женске школе на Теразијама од 28. јануара до 18. фебруара и у свима разредима мушке и женске исте школе од 1. до 5. маја ове године; у I раз. мушке школе на западном Врачару од 2. па до краја месеца децембра 1898. год., и у II, III и IV разреду мушке школе на Источном Врачару осем два краћа био је и један дужи прекид који је трајао од 2. до 14. априла. И женска школа код Саборне Цркве прекидала је рад за десет дана у априлу ове године, због оправке учионице III разреда, у коју је продирао влага из нужника. Као што се из овога види, прека је потреба, да престоница Краљевине Србије што пре подигне нове зграде за своје школе.

IX Настава и васпитање. У свима пређашњим годинама, када сам као министарски изасланик обилазио школе о годишњим испитима по унутрашњости Србије а и по Београду, опажао сам да у основним школама већином влада *механизам у настави* и да се на васпитну и практичну страну наставе готово ни мало није обраћала пажња. Деца су врло брзо заборављала оно што су у школи научила, а од онога опет, што нису заборавила, једва су могла по нешто употребити у практичном животу. Тако је и могло постати уверење, да наше основне школе не шире писменост у народу, и да из њих излазе готово неписмена деца. Такав рад не може се ставити једино на терет недовољне спреме српских учитеља. Наши учитељи више или мање сви су стручно образовани и спремни за учитељски позив. Такав рад са тако недовољним резултатима у нашим основним школама последица је многих прилика и околности које су постојале. И сам пређашњи систем уређења наших основних школа ишао је у многоструку на руку таквоме раду у школи.

Учитељи основних школа нису имали сталнога места; они су све до почетка завршене школске године непрестано били покретани и премештани са једнога места и краја чак на други крај Србије. Таки велики премештаји и размештаји учитељски предузимани су обично у почетку сваке године, па су трајали по више месеца, а често пута и преко целе школске године. Ни један учитељ није био сасвим сигуран да ће и за колико остати у једном месту, у којем се затекао био. У таквим приликама ни једне школске године није рад отпочињат одмах у почетку са свом збиљом и енергијом. Свагда је прва половина школске године пролазила више у нераду него у раду, јер се у томе времену обично очекивало да се најпре заврше учитељски размештаји и премештаји, па по том да се отпочне озбиљно

радити. Услед тога свагда се у другој половини школске године, а нарочито за 3—4 месеца пред годишње испите наваљивало, да се накнади оно, што је у школскоме раду продангубљено за време прве половине године; наваљивало се дакле да се за неколико месеца уради све оно, што је прописано да се уради за целу годину. Заиста у таквој прилици учитељи нису могли ни помишљати, да им треба наставом и васпитањем спремати децу за практични живот; они су дакле учили децу за школу и за испит, а не за живот. Друкчије није могло ни бити. Па како се никада није могло и не може урадити ни по количини ни по каквоћи за 3—4 месеца све оно, што је требало распоредити и урадити за целу годину, то се почело са свију страна а највише из учитељских кругова викати и жалити како су основне школе претрпане врло великом количином материјала, како су деца мала и нејака, те не могу да савладају и проуче све оно; што је наставним планом и програмом прописано. Чак се услед таквих повика и жалба приступало и скраћивању и сужавању наставних програма, а никоме није падало на ум, да би требало *школску годину продужити*, те да она има у истини пуних 10 $\frac{1}{2}$ месеца школскога озбиљнога рада, место она само 3—4 последња месеца у школској години.

У жељи да се за она последња три до четири месеца уради све, учитељи су *морали* својим радом, често пута и против свога уверења, прећи у једну крајност која се од вајкада у педагошким круговима јако осуђује и из свију школа изгони. Они су у толикој мери употребљавали школске „уџбенике“, како оне који су одобрени, тако и оне који нису одобрени, да су ови уџбеници постали једино средство и извор ђачком учењу. Ту се учитељ, често пута противно и својој вољи и своје уверењу, претворио готово сасвим у „цензора“, који је само пазио и гонио ученике да што више и што пре „науче на памет“ из уџбеника. *Такво учење не обухвата целу душевну страну ученика, не утиче на његов цео душевни живот.* У таквим приликама учитељи нису могли јер нису имали кад, да развију сву педагошку вештину и праксу у школскоме раду; *они нису могли, јер нису имали довољно времена, да сваку лекцију из свакога наставног предмета обраде по дидактичним и методичким захтевима.* Поглавито тога ради у нашим основним школама и морао се одомаћити „механизам у школскоме раду“, или једнострано учење „на памет“. Поред једностранога вежбања памћења учитељима није остајало довољно времена, да обрађају пажњу и на вежбање мишљења и других душевних радња. *Они нису могли уносити довољно у наставу и васпитање*

ни очигледности, ни разумљивости, ни практичности, као што нису могли развијати ни саморадњу у својих ученика. Тако је и постала једна проста у обичајена рутина у школскоме раду. До те рутине дошло се дугим навикавањем, а познато је, да је навика једна мука, а одвика две.

Законом о народним школама, који је ступио у живот 1. септембра 1898. год., дакле одмах у почетку ове завршене школске године, створене су главне погодбе, којих од пре није било, за сигуран и правилан успех и напредак народних школа. Овим законом прокламована је учитељска сталност те се учитељи неће више премештати ни размештати ни у већој ни у мањој размери, као што је било по пређашњем закону о основним школама. Добивши овако законом загарантовану сталност у својим положајима, они ће се поступно моћи и морати привикнути на правилан и озбиљан наставнички и васпитачки рад, те ће се најзад и из наших народних школа сасвим потиснути механизам.

И ова сада већ завршена школска година, као прва радна година по овоме закону о народним школама показала је врло јасно да се и у нашим школама може одомаћити, како рационална настава и васпитање тако и потпуно правилан ред и дисциплина међу ученицима. Одмах у почетку ове минуле школске године наставници свију београдских народних школа направили су сваки за своју школу планове лекција у којима је обрађивање наставне грађе распоређено подједнако на све радне дане у години. Поредјећи дневник школскога рада, који је у свима београдским народним школама врло марљиво па чак и сувише опширно вођен, а у свези са пропитавањем ђака приликом мојих чешћих посета у току године, видео сам да је обрађивање наставне грађе заиста врло приближно онако текло како је у плановима лекција обележено. То даје јакога уверења, да се у току целе ове минуле године озбиљније радило, да се није ни у почетку ни у средини године оклевало, па по томе није имало потребе ни при крају школске године, да се онако прегони и наваљује на рад, као што је било у пређашњим годинама. А где је овако рађено, ту је, разуме се, морало бити и бољег и трајнијег успеха. Врло је мало оних наставника, који нису имали никако планове лекција, или су их имали, али непотпуно и неуредно.

Поред давања наставе из научних предмета, из чега се рад школски у пређашњим годинама готово искључиво и састојао, у овој минулој години обрађана је нарочито јача пажња на ђачке писмене радове у опште, на цртање и практичне и лепе вештине, што је у пређашњим годинама све готово

са свим запостављено било. И у овим гранама настава је у току ове године знатно унапређена. У многим школама ђаци виших разреда били су у почетку године у овим радовима са свим изједначени са ђацима нижих разреда, а у по неким школама били су и дошпији него они из нижих разреда. Али већ у половини а нарочито при крају школске године јасно се примећавало у многим школама да је настава и из ових предмета толико пошла у напред, да се једва може веровати, да су исти ђаци радили једне радове у почетку школске године, који су по том у току и при крају школске, године радили извесне друге радове, цртање и писање. Разлика је велика и по чистоти, уредности и марљивости, а исто тако и по правилности и лепоти, да су ови доцнији радови заиста служили за украс школе о годишњим свечаним испитима.

Ручни рад у мушким школама, као нови наставни предмет није се могао отпочети одмах у почетку школске године. Најпре су се морали учитељи спремити на нарочито држаном курсу за предавање овога предмета. Осим тога увођење овога наставног предмета у основне школе имало је и ту сметњу, што београдска школска општина са својим школским одбором *није хтела* просто ништа утрошити на набавку оруђа и материјала потребног за обрађивање ручнога рада. С тога је овај предмет у београдским основним школама предаван само у току два последња месеца школске године, пошто се ревенем имућнијих ђака набавило нешто материјала за рад. Па опет и из овога предмета постигнут је, толики успех, да су и ови ђачки радови могли красити школе о свечаним годишњим испитима.

Најзад у току ове минуле године постигнут је врло леп успех и у одржавању дисциплине и у опште реда међу ђацима како у школи тако и ван школе. Одмах у почетку школске године одређено је и у тврђено, да се ђаци за време школскога рада не смеју остављати ни једнога тренутка без учитељева озбиљна и брижљива надзора. Свакога дана за све време од почетка па до завршетка школскога рада, сваки је учитељ морао непрестано бити међу својим ђацима, сваки је морао своје ђаке и дочекивати у школи и испраћати из школе. Ни за најкраће време ђаци нису били остављени сами. Они су се под надзором и у присуству учитељевом морали у ходнику или дворишту, играти, забављати, шетати и у шетању левати свагда у одређеном поретку, и за време одмора — пауза — између школских часова, које су у току ове завршене године биле краће него у пређашњим годинама, као што су морали и у школи отпраћати своје послове за време озбиљнога рада. Таквим непрестаним и ис-

трајним надзором и упутима постигло се и у току ове минуле године, те је и међу ђацима београдских народних школа толики ред уведен, да је нестало онога несносног лармања, викања, свађања, грдње па и туче, што се у пређашњим годинама увек чуло и видело не само по улицама него и по школским двориштима. Добра слога, другарска љубав, мирно и уредно опхођење знатно је овладало код ђака београдских школа. Овакав је ред постигнут и у школи на дунавском крају, где су у пређашњим годинама српска и јеврејска деца била са свим подвојена, да је међу њима непрестано рат владао.

Још и у току ове године оваквим редом и радом врло је много постигнуто да се утврди и у чврсти правилан ток васпитања, које ђаци треба да изнесу из школе. Па опет ни за ову минулу школску годину не може се рећи, да је у њој све постигнуто и да се више нема ништа пожелети. Она је као прелазна и прелазна година само показала пут, којим треба ићи у школину раду, она је овим створила у исто доба и основ за правилнији и успешнији рад у идућим годинама. Учинивши ово, она је учинила све. Од ње се више није могло а није ни требало очекивати. У идућим пак годинама може се и треба очекивати бољи и потпунији успех по свима гранама школскога рада. Не буде ли га, одговорност ће падати на учитеља, на његову способност, спрему марљивост и вештину.

Х Школски излети и шетње. И у току минуле школске године предузимале су београдске народне школе шетње и излете у ближу и даљу околину Београда. Њих је било двојаких: једне су предузимане поглавито у циљу поуке, дакле ради посматрања и стварног опажања околине и природних и географских објеката у њој. Ове су шетње чињене са појединим разредима и одељењима преко целе године, како је кад требало, да се у наставу унесе већа очигледност, разумљивост и занимљивост. Друге су шетње предузимане у циљу забаве, дакле поглавито ради тога, да се ђаци у заједници у друштву провеселе. Ове су шетње чињене са целом школом на крају школске године, нарочито пред годишње свечане испите.

На крају школске године Грађанска школа предузимала је и један већи излет до Јагодине и Крагујевца, где су ђацима показиване фабричке и индустријске радионице и Учитељска Школа у Јагодини, а и више мањих излета у ближу околину Београда, ради Геометријских радова у пољу, и ради разгледања фабрика дувана, палидрваца, шпиритуса и квасца, керамичке фабрике и једнога парнога млина. А четврти разред основне школе код Саборне цркве предузимао је опет један већи из-

лет до Шапца и кроз Мачву до Црно-Барског Салаша на Дрини, ради разгледања и посматрања географских и историјски знатних места из српског устанка за ослобођење.

Сви ови излети школски врло су корисни и у погледу дечјег здравља и у погледу њиховога интелектуалног и васпитног напретка. И у идућој школској години обратиће се већа пажња на ове школске излете, да се и уредије и правилније извршују, те ће од њих бити још и веће користи.

XI Годишњи свечани испити Ови годишњи испити извршени су у свима београдским народним школама онако, како сте изводели наредити Вашим расписом од 14. априла ове год. ПБр. 3724. У свима школама рад је трајао редовно до самих испита годишњих, који су се извршили по утврђеном распореду у времену од 3. па до 14. јуна закључно. Само су испити у три одељења дунавске основне школе држати изузетно од распореда 30. и 31. маја дакле на 3—4 дана раније. Ово је учињено с тога да би се две учионице на дунавском крају могле уступити за смештај информационог курзиста за ручни рад, и да би један од учитеља могао и сам узети учешћа у томе информационом курсу.

У грађанској школи испити су извршени под мојим председништвом 3. и 4. јуна, дакле у току пуна два дана. У свима основним школама извршени су испити под председништвом њихових управитеља, а у оним одељењима, у којима су управитељи радили, извршени су испити сви једнога дана под председништвом пет наставника и четири наставнице, које сам ја одредио према овлашћењу, које сте ми Ви изводели дати; у сваком одељењу испит је трајао по цео дан, тако, да су пре подне узимани у главне научни предмети, а после подне вештине.

Испитима у грађанској школи и у неколиким одељењима основних школа изводелисте присуствовати и Ви, Господине Министре, а и г. Ј. Миодраговић, референт за основну наставу, и г. Пера Петровић, секретар Министарства Просвете.

Од стране школског одбора и у име његово присуствовали су свима испитима по неколико одборника и грађана, које је г. председник школског одбора одредио за сваку школу из онога краја у којем је школа. И сам г. председник школског одбора присуствовао је испитима у неколиким одељењима основних школа. Осим тога и других грађана и ђачких родитеља било је увек, кад више кад мање, на испитима у свима школама.

Испити су држани заиста свечано у свима разредима и одељењима београдских народних школа. У свима разредима и одељењима питани су сви ђаци из српског језика и рачуна, а из свију оста-

лих наставних предмета, пропитивана је увек већина ђака. У пропитивању обраћана је нарочито пажња на слабије ђаке, да би се стекло уверење могу ли се превести у старије разреде. Исто тако обраћана је не мање нарочита пажња и на остале ђаке, да се види и процени, који су од њих владањем и трудом показали већи напредак у васпитном и наставном погледу, те да буду и награђени и одликовани. За награђивање одличних ђака добила је свака школа од школског одбора довољну количину одобрених и препоручених књига.

Осем пропитивања ђака из свију наставних предмета, свака је школа изложила у учионици на видном месту и све ђачке радове: прописе, цртеже и друге писмене радове, који су прописани за мушке и за женске школе. Приметило се, да су у многим школама присутни гости посматрали ове дечје, ђачке радове са дивљењем и потпуним задовољством. Ти радови заиста су служили за украс школама, по њима се могла оценити и ваљаност школе.

Испити су увек свршавани песмама и декламацијама. После овога награђивани су одлични ученици, пошто су говором председника најпре они били похваљени за примерно владање и одличан успех, а по том и остали ученици, утешени и подстакнути на већи труд и марљивији рад.

После свршених испита, на Видовдан, наставници и наставнице водили су своје ђаке у цркву на благодарење, а неки су их водили и на помен косовским јунацима. Ово последње није се могло извести у свима школама због тога што су тога дана цркве биле препуне многим другим посетиоцима. Али је сваки наставник-ца објаснио у школи значај тога дана и по ђаке и по цело Српство. Пошто је у школи свима прочитано и саопштено који прелазе у старији разред, а који ће морати да понове разред или испит, наставници су поучили, опоменули и упутили децу како да проведу школски одмор и како треба да се и за то време владају, па су их по том распустили кући те је тиме и школска година завршена.

XII Број ђака. У свима београдским народним школама било је ђака 1898|9 школске године:

A. У грађанској школи у оба одељења I разреда.

Уписаних	91
Напустили школу	6
Походило школу до краја године	85
Било на испиту	82
Положило испит и прешло у старији разред	71
Остало да понавља и накнадно да полаже испит	14
Награђено за одлични успех и примерно владање	26

Б. У основним школама.

	У МУШКИМ ШКОЛАМА				У ЖЕНСКИМ ШКОЛАМА				СВЕГА ЂАКА
	РАЗРЕДИ				РАЗРЕДИ				
Уписаних у почетку и приновљених	I	II	III	IV	I	II	III	IV	
У току године	514;	473;	470;	478; —	455;	437;	448;	416; =	3691
Одсељено у току године	66;	64;	70;	66; —	63;	68;	49;	59; =	505
Ослобођених од школовања и исписаних из школе	11;	17;	19;	20; —	13;	17;	18;	15; =	130
Умрлих	4;	2;	1;	3; —	3;	1;	3;	1; =	18
Походило школу до краја године	433;	390;	380;	389; —	380;	342;	378;	332; =	3024
Положило испит и прешло у старији разред	362;	326;	316;	314; —	302;	284;	315;	301; =	2549
Полаже накнадно испит, и понавља испит или раз. укупно	71;	64;	64;	46; —	78;	58;	63;	31; =	475
Награђено за одличан успех и примерно владање	146;	118;	107;	120; —	140;	114;	127;	146; =	1018

Н.Бр. 303.
13. јула 1899. год.
у Београду.

Господину Министру
просвете и црквених послова
Понизан
М. Влајић,
над. народ. школа за град Београд,

НАУКА И НАСТАВА

О СРПСКОМ УНИВЕРСИТЕТУ

Скоро ће се навршити 61 година од кад је основана наша Велика Школа. Она је с почетка имала само један факултет — философски; наскоро после тога добила је други факултет — правнички; а доцније је основан још технички факултет, — и ту се стало још пре 36 година. Из гимназије се развио лицеј; из лицеја је постала Велика Школа (или Академија); а из Велике Школе требало је да се развије универзитет. Да је отварање нових факултета у другом периоду продужено редовно онако како је текло у првом периоду, ми бисмо већ имали потпуно универзитет. Требало је поступно отворити још два факултета, богословски и медицински, па би питање о српском универзитету било већ решено.

Велика Школа је подмиривала прву потребу државну: спремала је чиновнике за судску и административну, просветну и инжењерску струку. То јој је био главни задатак. Потреба за вишим, научним образовањем свештеника као да се до скоро није ни осећала; а потреба за стручним образовањем лекара, и ако се одавна увиђала и осећала, није

се могла до сад задовољити, нарочито из материјалних обзира. Али сад се појавила још једна потреба, о којој српска држава, као модерна држава, мора водити рачуна, и коју српски народ, као културан народ, мора подмиривати; та је потреба *неговање науке*. Српски народ не може доћи до највишега ступња културе и цивилизације, док не буде редовно неговао науку у свима правцима њеним на свом *народном језику*, који ће се и сам, на тај начин, највише усавршавати.

Неговање науке у најширем обиму може бити најпре на *универзитету* (свенаучишту, свеучилишту). Академије наука раде такође на научним истраживањима; али познато је да научне академије, нпр. код германских народа, нису подигле науке толико колико универзитети. И наша је Велика Школа знатно допринела развоју наука у нас; али она нема ни довољно научних снага, ни довољно потребних средстава за неговање наука у већем обиму. Зато је врло потребно да се она подигне на ступањ универзитета. Ово су увидели и меродавни фактори, као што ће се то видети из овога што долази.

Пре шест година позвао је г. министар просвете Академијски Савет Велике Школе, да му поднесе своје мишљење о том: „шта све треба урадити, шта

изменити, допунити, или као novo увести у данашњем устројству Велике Школе, те да она постане *универзитетом*, највишим научним училиштем и културним средиштем Краљевине Србије“. Уједно је г. министар овластио Академијски Савет да изради пројекат закона о универзитету. — Савет је изабрао комисију за израду пројекта у којој су били професори: С. М. Лозанић, Андра Ђорђевић, д-р В. Бакић, д-р М. Јовановић-Батут, Св. Зорић и д-р Др. Мијушковић. Комисија је израдила законски пројекат, који је после претресан у Академијском Савету, а по том је поднесен г. министру у почетку 1894. г. Г. 1895. штампан је овај пројекат за Народну Скупштину, али јој није поднесен, него је 1896. г. само у неколико измењен закон о Великој Школи.

Прошле године покренуто је питање о универзитету у самој Народној Скупштини. Влада Његовога Величанства прихватила је у начелу предлог о оснивању универзитета. Услед тога, г. министар просвете одредио је нову комисију из чланова Академије Наука и професора Велике Школе, која ће израдити нов законски пројекат о универзитету. Комисија је претресала најпре нека начелна питања, а после је прешла на проучавање онога пројекта који је раније израдио Академијски Савет. Она је у главном усвојила овај пројекат Академијскога Савета.

Према томе пројекту, *Универзитет Краља Александра I* имао би пет факултета: богословски, филозофски, правнички, технички и медицински. Редовно учење у медицинском факултету трајало би 10 семестара, а у осталим факултетима по 6 семестара. Богословски факултет стајао би под духовним надзором Архијерејскога Сабора. — Универзитетске власти биле би: ректор, декани факултета, универзитетски сенат, универзитетски збор, и факултетски савети. Ректор управља целим универзитетом, а декани појединим факултетима. Сенат састављају: ректор, декани и по два професора из свакога факултета. Он врши најважније административне, економне, дисциплинске и друге послове. Универзитетски збор састављају сви редовни професори, а факултетски савет сви професори једнога факултета. — У канцеларијско особље долазе: секретар, библиотекар, благајник и потребан број писара. — Наставници су: редовни професори, ванредни професори, хонорарни професори, доценти, асистенти, и учитељи. Редовни професори морају имати научних или стручних радова. Највећа им је плата 8.500 динара. — Редовни слушаоци универзитета треба да имају сведочанство о испиту зрелости. Они плаћају по 25 дин. школарине за један семестар и 10 дин. уписнине. Поред слушања предавања, они се

вежбају у раду у кабинетима, лабораторијама, семинарима и другим универзитетским институтима. Испити су двојаки: испити за научни степен и државни испити. — Излагање науке је потпуно слободно. Редовни професори имају још нека нарочита права, као сталност у служби и др.

То је, у кратко, садржина тога пројекта. Ако Министарски Савет усвоји овај пројекат, онда ће он још ове године доћи пред Народну Скупштину. И тако сад зависи од највиших, законодавних фактора, да ли ће Србија и Српство, пре почетка 20. века, добити свој народни универзитет. Разуме се, да ће при том, с почетка, бити неких тешкоћа, од којих су једне материјалне природе, а друге су наставне природе.

Универзитет, кад буде потпун, биће знатно скупљи, него што је Велика Школа; али ће бити и много веће користи од њега. Универзитет потребује више наставних снага, више локала, више научних средстава. Ну ово се може *поступно* увести тако да се сваке године отвори по неколико катедара у новим факултетима, и да се за нове зграде и нове институте кроз више година одређује буџетом нарочита сума, док се они не подигну: а после да се то смањује. Богословски факултет не би стајао више од 60.000 дин. на годину, кад би се попуниле све катедре. Њему би се, може бити, могла одредити нека помоћ из црквенога фонда. Медицински факултет стајао би знатно више; али њему треба да помогну министарство унутрашњих послова (из санитетскога фонда) и министарство војно. Осим тога, Коларчев фонд, који има сад преко милион динара, намењен је српскоме универзитету. А наћи ће се, по свој прилици, доцније још богатих људи који ће, на тај начин, помоћи подизању српског универзитета. — У осталом, ни једна културна тековина није постала без жртава, па и овде се морају принети неке жртве; а све ће се то после стоструко наградити, као што то видимо код других образованих народа, који имају велики број интелегентних људи.

Друга је тешкоћа, што у новим факултетима неће бити одмах у почетку довољан број *професора*, који су српски грађани. Ну ова ће се тешкоћа за кратко време савладати. Ми имамо сад већ приличан број ваљаних лекара и стручних теолога, од којих ће неки бити професори универзитета; а остале катедре моћи ће се попуниће стручним лицима из осталих српских крајева и из других словенских земаља. Тако раде и други народи, а тако је било и код нас при оснивању Велике Школе, као и при грађењу прве железнице. Али може се томе помоћи и на други начин: чим се отворе нови

факултети, треба послати на стране универзитете младе учене Србе, да се о државном трошку још више усаврше у својој струци, те да после неколико година заузму празне катедре на српском универзитету. Ну биће и других студената који ће се о свом трошку спремати за наставнике универзитета; јер тек онда кад се отвори неки завод, могу се људи спремати за рад у њему.

Могло би још бити питање: да ли ће бити доста *слушалаца* у српском универзитету? — Број слушалаца у садашњим факултетима, по свој прилици, неће се смањити, а њих сад има доста у сва три факултета (око 450 редовних). Познато је да у последње време знатан број српских ђака учи медицину на страним универзитетима, и то неки о државном трошку, неки о свом, а неки о трошку појединих срезова. Од њих би извесно већина слушала науку на српском универзитету; а к њима би дошли и други слушаоци који због недовољних средстава не могу да уче те науке на страни. Тако исто има приличан број ђака који у туђим универзитетима или у духовним академијама изучавају теолошке науке; и они би већином прешли на српски универзитет. А њихов број увећао би се, кад би се законом прописало, да епископи, професори Богословије, вероучитељи средњих школа, чланови духовних судова, окружни протојереји и пароси у престоници морају имати факултетску спрему. — Нема, дакле, опасности, да неће бити довољног броја слушалаца у српском универзитету.

Ну могло би се запитати противно томе: да неће бити *сувише* слушалаца (као у грчком универзитету, где има преко 3000 слушалаца), те да се не развије умни пролетаријат код нас? — До сад тога није било код нас, а није вероватно да ће га и после бити, кад се подигне универзитет. За сад има само правника много; али не може се рећи, да их има сувише, јер кад би се у административну (нарочито полицијску) службу примали само свршени правници, онда их не би било ни довољно. Али број правника ће се извесно смањити, кад се отворе нови факултети; јер што више струка, то је већи избор могућан, те ће се тако свршени гимназисти поделити на пет факултета, и још ће неки ићи у Војну Академију и друге стручне заводе. Број свршених факултетлија ограничаваће и испити (докторски, дипломски, државни), који су већ сад знатно оштрији него што су били пре три године, а на универзитету биће још оштрији. — У осталом, од праве интелигенције, од учених и потпуно образованих људи не може бити опасности за државу и друштво, и њих никад нема сувише. За друштво су опасни недоучени и полуобразовани, а страсни

људи, а необразовани људи слабо користе друштву. Потпуно образовани људи нису фанатици ни у ком погледу, нити су анархисти, него то су необразовани или недовољно образовани људи. Наука не квари људе, него их усавршује и облагорођава. То је доказано код свих образованих народа, и то је познато из историје човечанства. Стога греше они који тврде, да су школе поквариле омладину, и да је просвета штетна по морални развитак народа. Утврђено је и статистички, да се преступи и злочинства у једном народу смањују у истој мери, у којој напредује просвета.

И ово иде у прилог *научном образовану*, које најпотпуније даје универзитет, где професори предају науку слободно, по свом уверењу, и где слушаоци проучавају науку слободно, по свом избору. Ова *слобода* не може бити штетна за правни и морални поредак, као што то потврђује многовековни рад најславнијих универзитета европских, које је походила омладина из свих држава европских и из других земаља. Учен човек, који истражује и проповеда праву, научну истину, неће злоупотребити ту законом ујемчену слободу предавања; и академијски грађани, који теже за истим циљем, следоваће својим професорима и у моралном погледу. Тако је било до сад, и тако ће бити и од сад. Ко би друкчије тврдио, тај би, тим начином, сметао подизању Велике Школе на ступањ универзитета, и тај не би учинио услугу својој отаџбини и своме народу.

Познато је, да у туђим земљама најинтелигентнија омладина — а то су слушаоци универзитета — предњачи осталој омладини у народу својим *патриотизмом* и родољубљем. Тако нпр. немачка је универзитетска омладина, тако рећи, обожавала прускога краља, који је пре 28 година ујединио Немачку, а тако и његовога првога државника, који му је у том највише помагао. Али нису се немачки студенти задовољили само одушевљавањем за своју отаџбину и за свој народ, него су многи од њих добровољно и у рату учествовали, и од њих је доста на бојном пољу и погинуло. А зар српска омладина не би то исто чинила у сличној прилици? Она ће то извесно и учинити, и то тим пре, што буде *интелигентнија*.

Српској Краљевини најбоље и приличи да има српски *универзитет*, који ће бити *средште* духовне културе не само за Србију, него и за целокупно Српство. Од народа југословенских и балканских претекли су нас у том погледу Хрвати, Грци и Румуни; а ако се не пожуримо, претећи ће нас и Бугари. Ово би могло довести у сумњу нашу надмашност над Бугарима у просветном погледу код

туђих образованих народа, на чије симпатије и помоћ и ми много полагамо. Још би горе било за нас, кад би се отворио универзитет у другој којој српској области пре него у Србији, јер то би се могло тумачити, као да су Срби неспособни за више и теже културне радове, и да они сами, без странаца, не могу ништа отпочети, нити могу успевати у тим радовима. Међутим ствари стоје другачије: Срби су већ показали, да су способни за научне радове разне врсте, и они ће то још боље доказати, кад добију свој народни универзитет.

На послетку, нека не остане недодирнуто још једно питање, које истичу неки противници српскога универзитета, а то је научна спрема садашњих професора Велике Школе, који би после били професори универзитета. — Кад је Академијски Савет израдио законски пројекат о универзитету, он је изрично поменуо, да садашњи професори пристају да се и на њих примене нове законске одредбе о *квалификацији* редовних и ванредних професора универзитета. Тим је одузето и последње оружје противницима српског универзитета. Ако би они, после тога, запитали, да ли ће се између данашњих професора Велике Школе моћи изабрати довољан број професора универзитета, — одговор би био: биће их извесно толико да се рад у садашњим факултетима неће прекидати. А кад се професорима универзитета да већа плата и кад им се боље обезбеди положај у служби, него што је то сад код професора Велике Школе, онда ће се поуздано наћи и довољан број учених људи, који ће се потпуно одати научноме раду и који ће се сасвим посветити професорској служби. Тако обезбеђени професори неће тражити друге државне службе, па ма како висок положај заузимали у њој; јер прави научник ништа не цени више од науке. — Ну кад се поправи положај професора универзитета, наћи ће се још учених Срба, који ће оставити другу службу, па ће се примити професорске службе на универзитету. Међу њима има и *бивших професора* Велике Школе, који су после постали министри, државни саветници, дипломате, судије у вишим судовима итд., и од којих би се неки зацело вратили на катедру своје струке, па којој би и доцније с љубављу радили, као што су то пређе чинили у Великој Школи.

На завршетку да *изнесемо број универзитета* у страним земљама.¹⁾ У *Европи*: Немачка има 21 универзитет, Енглеска 15, Аустро-Угарска 11, Белгија 5, Данска 1, Шпанија 9, Француска 22, Холандија 5, Грчка 1, Италија 20, Португалска 1, Румунија 2, Русија 9, Шведска 3, Швајцарска 6,

¹⁾ Види Dr. O. Lanrent, Les Universités des deux mondes. Paris, 1896.

Србија 1 (Велику Школу). У *Азији*: Индија има 6 универзитета, Јапан 1, Филипинска острва 1, Сибир 1, Хинеска 1 вишу школу. У *Африци* има 5 виших школа. У *Америци*: Канада има 3 универзитета, Савезне Државе 29, Хавана 1, Венецуела 1, Колумбија 3, Еквадор 3, Боливија 7, Перу 3, Чили 1, Аргентина 2, Уругај 1, Бразилија 23 више школе, Мехико 68 виших и стручних школа. У *Океанији* има 4 универзитета. — Универзитета, који заслужују то име, има свега 166. Редовних *студената* на целој земљи има сад 300.000. Највише студената има у Савезним Државама — преко 100.000. У Немачкој долази 1 студент на 1.580 становника, а у Србији на 5.333. Има универзитета који имају по више хиљада ђака, а има их и с две, три стотине ђака. —

Кад све ово што је овде изнесено узмемо заједно, онда излази да је српскоме народу *потребан универзитет*, за вишу стручну наставу и за неговање науке, и да има могућности да се он установи. С тога се ми надамо, да ће се жеље свих просвећених родољуба у том погледу ускоро остварити. Ово ће бити извесно од велике користи по *српску образованост*, и то ће увеличати славу основаоца првога српскога универзитета — **Његовога Величанства Краља Александра I.**

У Београду, 16. јула 1899. г.

Д-р В. Бакић

ГРЕШКЕ У НАСТАВИ

(НАСТАВАК)

III. ГРЕШКЕ У ДИСЦИПЛИНИ

29. Греша ко почиње наставу пре него што му у школи буде реда. — Учитељ не треба ни да помишља на какав рад у школи док између њега и његових ученика не буде потпуног споразума о реду школском, докле његовим васпитаницима не буде јасно да у школи мора неко бити господар, и да је то једино он, и по свом службеном положају, и по својој јачој памети, и по свом искуству и по снази свога карактера. Ако у његовим пословима и у његовој школи не буде реда, не може ни очекивати да ће имати каква успеха. Ако у војсци нема потпунога реда, или како се то тамо каже: нема дисциплине, онда је војска неуређена гомила која није ни за шта, којом се не може управљати, и коју ће непријатељ лако савладати. Ако у школи нема реда нема ни пажње, а где нема пажње нема ни учења. Највећа добит од доброга реда је у оном утицају што га ред врши на деџи

карактер. Без реда у школи пропадне бар једна половима учитељева труда, нешто у непажњи ученичкој нешто у стишавању нереди. Све је ово искуством доказано, те с тога сваки добар учитељ мора гледати да у школи најпре буде реда па тек онда да мисли на наставу.

Учитељ који већ на крају првог дана свог учитељевања не учврсти свој положај у школи, мучно да ће моћи што урадити. Жалостан је то учитељ који допушта да о његовој школи његови ученици стварају јавно мишљење и да јој они без њега одређују карактер.

30. Греши ко мисли да је „стварање“ реда то исто што и „одржавање“ реда. — Многи учитељи заборављају да, почињући рад с новим ученицима, имају посла с непознатима, на чију љубав и наклоност немају још никаквих права. Они често изгубе власт над својим ученицима већ првога дана, с тога што за стварање реда употребе баш она начела која иначе могу најбоље да послуже за одржавање најбоље дисциплине. Они апелују на њихне инстинкте који су још успавани, и на побуде којих код деце још и нема. Првих школских дана ученици и не пазе на лекције, него на „новог учитеља“, и што им је он тајанственији и неприступнији, све ће више улевати поштовања. Ни један паметан учитељ неће ни очекивати да одмах задобије љубав својих ученика. Његова главна дужност за првих неколико дана треба да му буде да својим ученицима покаже, и то не речима него делима и својим понашањем, да познаје и себе и своје ученике. Може бити сигуран да ће на ученике учинити добар утисак ако нази на ова правила:

а. да буде јасан и разумљив у свему што говори и што ради;

б. да с ученицима непрестано ради и да им задаје различне послове и задатке, али такве које они могу да израде. Такмичење у изради задатака, надметања различне врсте треба да удешава за првих неколико дана јер ће то унети живости и енергије у школски рад. Деца морају непрестано бити заузета послом али послом који знају како ће урадити. Она нису никад сретнија него кад што раде;

в. треба да покаже да он увек види свакога и да је немогућно да ма ко што рђаво учини а да га он не пронађе;

г. треба да избегава кажњавање ако је икако могућно; али за намерне кривице мора бити готов да казну и изрекче. Јача казна, брзо и хладно изречена првих дана, може много да учини те да доцније казне не буду ни потребне;

д. мора показати да добро зна предмете које предаје.

31. Греши ко мисли да деца воле да им се у школи пушта на вољу. — Ово је једна од највећих грешака. И деца више воле ред него неред. Па то воле и одрасли, само ако су се на то у школи навикли. Деца су највеселија и најсретнија, па и најваспитанија, у оним школама у којима је дисциплина тачна али не сурова. Најбрже ће учитељ изгубити свако поштовање код својих ученика ако им само све повлађује. Неће се деца никад противу тога бунити што ће се њима допуштати да раде само оно што треба. Управљањем се стиче и задобија поштовање.

32. Греши ко мисли да је ред то исто што и потпуни мир или мртва тишина. — Има разреда мирних, али мирних од неке равнодушности и зачмалости. А школи не треба гробни мир него мир у коме ипак има живота. Ред значи то да у школи сваки ученик врши своје дужности, и да их, разуме се, врши што се мирније може. Докле год у школи сваки врши само свој посао, и докле год нико не ради ништа чим ће привући туђу пажњу, дотле не треба сузбијати рад на рачун тишине. Боље је лаки поветарац него омарна тишина; ветар није никад од штете, нека само не пређе у буру. Јер може негде бити и приличног шума, па да опет буде потпунога реда. У каквој радионици, на прилику, може ларма од машина да буде таква да човека загуши, и ономе, ко би са стране гледао, могла би сва она журба да се чини пуна збрке, а ипак да је све то у најбољем реду. Ред није ни у ком случају исто што и мрвило. Ред који је школи потребан, то је распоређени рад. То је прави ред, једини који може трајати.

33. Греши ко мисли страхом ред да одржи. — Неки учитељи ударају о сто, лупају ногом, вичу све јачим и јачим гласом: „мир, мир, мир!“ или зове звонцем, да би само умирили разред. Громовски тресак нас застраши и умири за неколико тренутака, али би и гром изгубио своју вредност кад би њим руковали неки учитељи. Немирну децу треба савладати а не застрашити. Жалостан би то био начин умирити какво узрујано дете тиме, што би близу њега опалио топом. Учитељ треба да је смишљен и хладан, а не раздражљив и напросит. Ко жели да у школи има добра реда, мора сам бити миран и сталожен. Пажња коју створите каквом изненадном праском увек је привремена; децја ларма тада престане за часак али се убрзо поврати. Пажња мора бити стална, и тек онда вреди. Учи-

тељ, међутим, несме никад заборавити да је трајна, озбиљна пажња веома заморна, и да с тога треба деци чешће давати прилике да се опораве и разоноде, па било да певају, свирају, да раде гимнастику или да се то комбинује.

34. Греши ко ларму децју хоће да надвиче.

— Неки учитељи хоће перед да угуше својим јасним говором, својим високим гласом. Ови одиста на тај начин постигну те не чују другу вику сем ону коју сами начине, али нека буду уверени да децју ларму они тако само увеличавају; деца да би чула једно друго, морају тада још гласније да говоре. Поузданије је да ће мира у школи бити ако учитељ тихо говори. Има неких гласова који децу драже и чине их осетљивим. Ако глас учитељев ништи и кречи онда је ов тако исто непријатан и досадан као оно тестера кад се брус.

35. Греши ко умирује децу каквим општим опоменама па ма како их тихо казивао.

— Перед увек почињу један или двојица, и паметан ће га учитељ угушити одмах у почетку, а неће чекати да се перед рашири на цео разред. Ларму треба стишати одмах чим је почела. А то се може учинити и каквим значајним погледом на онога кога се тиче, каквим мирно постављеним му питањем, или ма каквим другим обичним путем који ће скрепути пажњу само онога кога се непосредно тиче. Доста је већ то што немирно дете губи време, а није потребно да се читав разред намора да слуша какве неупутне начине како ће се оно једно умирити.

36. Греши ко демонстративно одржава ред.

— Има машина које за све време док раде граде велику ларму. Па такве су и неке школе у којима је ред такав да оне управо саме себи стварају неред. Учитељи често сами направе ларму желећи да у школи створе мир. Они најзад и успеју да у школи заведу некакву дисциплину, али око тога изгубе много драгоцене време; па и кад заведу ред ту опет нема оног благотворног утицаја што га добра дисциплина врши на стварање децјег карактера. Често ћете чути како по неки учитељи бомбардују своје ученике оваким заповестима: „Доле руке, ти Јоване“; „обрни се овамо, Милане“; „седи лепо, Олга“; „пази, Љубице“, итд. Ово су читаве наредбе, а паметан учитељ неће никад употребити ни једну реч само ако ће му бити довољан какав миг. У оној школи, у којој учитељ на овакав начин одржава ред, само је једно поуздано: ту нема реда; ту перед никад из школе и не избија. У самој ствари, ни половину оних нереда што се по школи чине, у највише случајева учитељ и не опажа

нити их сузбија; и у најбољем случају једва да има осредњи ред. Па баш кад би на овај начин и могао увести у школи најбољи ред, све поквари перед који он сам изазове.

Међутим има разреда потпуно мирних, над којима учитељ као да и не води никакав надзор. Ту учитељ поучава а ученици пазе мирно и уљудно, и ви можете ту пробавити по неколико сати, па да учитељ нема потребе ни једно дете да опомене на мир и ред. Учитељ је и ту води надзор над ученицима, али то не опажају ни деца нити ико са стране.

Па шта је узрок те је таква разлика међу овим разредима? Да ли је за ларму, за перед, за распуштеност у оном првом случају крив што сам разред? Зацело не. Ту је крив и одговоран само учитељ. Нека само оба учитеља промене разреде и после неколико недеља одмах ће се изменити и карактер оба разреда. Једноме је учитељу главна ствар одржавање реда ради самога реда, други пак само пазити на дисциплину да би могао с децом радити. Један говори, преклиње, свађа се само да одржи ред, прети задацима и казнама ако не слушају и ако се не смире; други се у том помаже немом сарадњом природних закона, добром организацијом школском, брижљивим предумишљањем и мирним владањем самим собом.

Неко ће можда рећи да је то природни дар и да је мало њих који имају ту моћ да другима владају без очевидног усиљавања, и да они које природа није тиме обдарила, не могу то никад ни постићи. Нема сумње да има људи с већом и с мањом моћи да другима управљају, али тек сваки може да научи начела о томе како се школом добро управља, а нико не треба ни да помишља на то да учитељује док не научи да примењује бар она начела која су најглавнија.

Улазећи први пут у вакав разред, учитељ може употребити више метода да ред створи, што зависи од разних прилика; али ће одржати добру дисциплину само тако ако буде добро пазео на децје физичке угодности, на њихове инстинкте, и на њихове умне способности.

37. Греши ко употребљава звонце за одржавање реда.

— Звонце се може употребити као уобичајени знак за време или за почетак рада. Погрешно је пак употребљавати га за одржавање реда, па ма то било и врло ретко. Њиме ће се узнемирити сви ученици а међутим на ред треба подсетити можда само двоје троје њих. После кратког времена, пак, оно изгуби сваку вредност, јер се њиме нико непосредно не опомиње на ред, него је то неки општи знак за цео разред, док се свака

опомена даје посебице само онима, који је заслужију. Звонце је само zgodна помоћ за припремање реда. Њиме учитељ може веома корисно да замени свој глас, као знак за почетак, промену или завршак каквог посла, као знак кад ученици треба да устају, кад да седну да се окупе, растуре итд али се звонце никад не сме употребити као непосредна наредба за ред и мир. Јер никад не треба давати никакве наредбе које не би подједнако вредиле за све ученике у школи или разреду.

38. Греша ко није увек једнак у одржавању реда. — По неки учитељи мењају јачину своје воље: једнога су дана пуни снаге и енергије а већ другог су дана све то изгубили. А управљање школом треба да је подједнако, стално, увек на један начин. Учитељев утицај мора бити увек осетан, у учионици и у дворашту, био он ту или не био. Он мора увек бити управљач али не сме никад бити тиранин.

Учитељ треба добро да проучи и одреди свој властити друштвени положај и законити однос према ученицима, њиховим родитељима и школским властима. Он треба да стоји на чврстом земљишту и да увек буде спреман на брз рад за сваки случај. Брзина и смишљеност треба код њега да иду руку под руку. Брзина и журба или пргавост није једно исто. Учитељева неодлучност и плашљивост учениће да набујају клице нереда, које би иначе, немајући хране, одмах угинуле.

Учитељ свакојачко треба да одаје достојно поштовање и пажњу мишљењима својих пријатеља, али не треба никад да допусти да га савети његових пријатеља или прекори његових непријатеља наведу да скрене с пута за који је он уверен да је прав и добар. Многи људи ни у чему не успевају само с тога што им снага одмах малакше чим се противу њих уздигну вали опозиције; а да су их храбро дочекали и остали чврсти у својим намерама, онда би их вали брзо прешли и они би остали опрани и чистији него што су били. Учитељ може много пута да учини велику корист и школи и себи својом благошћу и попуштањем, али оне нису на свом месту кад је у питању ред у школи. Ту он мора на осетан начин показати моћ своје воље, ма да, разуме се, она ипак не сме бити ни деспотска нити да вређа.

39. Греша ко се задовољава да има реда само кад је он ту. — Има учитеља који управљају својим ученицима само употребом своје воље. То је и потребно покаткад, нарочито кад учитељ није на време почео рад с разредом. Иначе, снагу своје воље учитељ треба да чува као резерву за какве изненадне

случаје а свакидашњу управу да врши употребом само једног малог дела њеног. Машина не треба никад да ради свом својом снагом. Деца су способна да сама собом управљају и то треба код њих развијати; ученике треба васпитавати да се добро владају не само с тога што знају да им се ваља покоравати једној вишој и јачој вољи, или што се плаше казне, јер је учитељ ту па ће кривца пронаћи, него с тога што им је дужност да се тако владају.

Има деце која чим изиђу из својих кућа иду странпутицом јер ван куће нема нежности мате-рине или строгости очеве које на дому њима управљају. У оба ова случаја деца нису навикла да раде увек онако како треба да раде и без туђе помоћи, по неком моралном начелу, нити је код њих како треба развијен елемент управљања самим собом. Оне силе које их ограничавају и њима управљају нису у њима него ван њих, те отуда чим су ван домаћаја тих сила не знају куда и како да се крећу.

Исто ћете тако што паћи и у по где којој школи, у којој се деца лепо понашају док је учитељ међу њима али су одмах друкчија чим он није ту. Овоме се може помоћи само тако ако се над ученицима врши што је могуће мање спољашњи, туђи надзор а да се што јаче развијају оне дечје, унутрашње управне силе, које се код њих одиста могу пробудити и развити.

40. Греша ко изда какву заповест а не пази да ли су је сви и извршили. — Велики део не-реда по неким школама долази отуда што учитељ, мењајући посао или пуштајући разред на одмор или кући, не пази да ли су му сви ученици извршили ранију заповест пре него што би он што друго наредио. Било да заповест издаје каквим знаком, речју, бројем, звонцетом или ма како друкчије, мора пазити да сваки ученик најпре потпуно изврши оно што дође на „један“ пре него што дође оно на „два“. Ако се ма како друкчије поступа, мора настати забуна и неред, и онда се ученици навикну да слабо и пазе на учитељеве наредбе.

Треба добро разликовати послушност каквој наредби од покорављања каквом правилу; оно прво мора бити брзо и одлучно, ово се друго врши с разумевањем и драговољно.

41. Греша ко о ученицима тако мисли као да они једва чекају да се огреше о правила школска. — Ако учитељ не поштује своје ученике, неће ни они поштовати њега. Узајамно поверење је потребно обома, и учитељу и ученицима. Плашња доноси собом неповерење ученика према учитељу а ово чини да учитељ не може да стече љубав њихову. Боље

је поносити се тиме како ваши ученици радо испуњавају ваше жеље, што значи да они већ знају за „часну обавезу“, него ли стећи уверење да је страх од казне једини разлог који ученике уздржава те ваше жеље не преступају. Слепо поверење треба свакојако разликовати од веровања на част онима који се нису показали тога недостојни.

42. Греши ко прописује одвећ многа правила.

— Неки учитељи пропишу тако много правила да их се после ни сами не сећају. Са свим је онда природно да ће их и њихови ученици заборавити те се о њих и грешити и ако то не би желели.

Гажење закона треба да се сматра као најозбиљнија грешка. Ученици, који би повреду закона сматрали као какву ситницу, не би никад били добри грађани. А они ће морати доћи до таквог закључка ако је учитељ поставио толико правила да и сам заборави да казни онога ко их прекорачи, или ако су му та правила тако безначајна да ни самој деци не могу да удлију поштовања према њима.

Правила треба да су кратка али одсечна и да почињу са „Сваки ученик мора“ или „Нико не сме“. У правилима треба да су општа начела и да свако има у себи читаву гомилу појединих одредаба. Правила до ситница не треба ни написати ни штампати.

Никакво правило не треба ни прописати докле га каква погрешка децја не изазове. Забрапа ће и показати ученицима да су нешто урадили што не треба да чине.

Школска правила ученици треба да науче онако као што уче и све друго: да сами осете потребу њихову, и кад их научи да их одмах и врше. Јер ће они и најбоље научити и најсавесније вршити не она правила која им се кажу, или су им написана, или штампана, него она која сами редовно и врше, под руковођењем својега мудрог учитеља.

Утврђена правила треба ученицима и објаснити, како би и сами увидели да су одиста оправдана. Шта више, разборит ће учитељ чак допустити својим ученицима да му и они помогну да се правила пропишу.

Ну док на једној страни учитељ овако утврди школска правила за своје ученике, што је могућно мања и збијенија, докле на другој страни не сме пропустити а да им јасно не обележи дужности једних према другим, и заједничке према школи, и да им потпуно не објасни природу и последице кривица које би учинили. Нарочито ће се постарати да деци буде јасно како је код свесне, намерне повреде правила право зло не у томе што је поврђена школска дисциплина, него у томе што су

последнице таквог поступања опаке, јер слабе вољу и савесност у кривица.

43. Греши ко у школи виче кад говори. — Можда ни једна грешка не умори тако јако учитеља и не помогне да се неред по разреду прошири као ова. Деца брзо престану слушати учитеља који говори јаким и високим гласом. И није никакво чудо што је то тако. Висок глас одмах постаје монотон и изгуби моћ да одржава пажњу и ред. Јак говор је двојако штетан по разред:

а. наводи децу да се и она разговарају високим и крештавим гласом и да се навикну да говоре и читају усиљено и неприродно. На тај начин њихов глас губи своју љупкост а с њом и половину утицаја. „Викање је увек опорно, а тих глас је отмен“, вели Емерсон.

б. дражи живце децје те им тако не да да буду мирна и пажљива.

Боље је да је глас учитељев испод обичне висине него ли изнад ње, и да га у школи употребљава с умереном снагом. Такав је глас од много јачег утицаја него висок и јак глас, и несравњено ће више имати у себи моћи за стварање добре дисциплине. Деца ће брже и учити, ако им учитељ говори тихим, обичним говорним тоном.

Ваља при том још имати на уму да слаб глас није исто што и лепо владање гласом. Слабост гласа је често само израз слабости телесне или карактерне; а подесне модулације гласа на против стварају утисак да говорник кроз познаје себе и своју околину и да има велику количину резервне снаге, готове за сваки случај. Одлучност и оштрина није једно исто.

44. Греши ко гони децу да седе мирно у истом положају ма и само пола часа. — Добро је оно што се тражи да сви ученици, док су у школи на једном послу, подједнако седе. Не треба им ни један минут допустити да седе ружно и онако како ће им здрављу шкодити. Учитељ не може у том погледу бити сувише обазрив и у ситницама, само мора назити да дете никад не буде одвећ дуго у једном истом положају. Ово нарочито вреди за малу децу, чије кости још нису шчврсле. Децји мишићи се уморе кад морају ма у ком положају дуже да одрже тежину тела, и ако ову тежину још носе гинке кости, то ће се оне савити и променити свој природни облик.

Паметан учитељ неће никад ни покушавати да сузбије ону природну живахност у мање деце, него ће само гледати да јој да одушке. А ово се ничим не може тако лепо постићи као каквим да-

ким гимнастичким вежбањима уз пратњу подесних песама. Ово и веома занима децу, а и њиховим се мишићима даје потребно кретање и промена, јер се мишићи најпре уморе кад су све у једном истом положају.

45. Греши ко допушта деци да играју у учионици. — Има каткад тако ружних дана када ни један паметан учитељ неће нагнати своје ученике да на одмор иду у школско дворште. Неки учитељи имају обичај те тада својој деци допуштају да одмор проведу у учионици и да се ту играју. Одмор је свакојачко потребан деци, ради опорављања од учења. Правила о чувању здравља, и она о чувању тела и она о чувању духа, захтевају да се човек чешће одмара кад ради. Па и у школи, ако би се деци давао чешћи и краћи одмор, било би и више рада, и мање свађе, и бољег реда. Али разонођење и разуздано играње није једно исто, нити је једно природна последица другог. Ако се деца пуште да у школи играју како она хоће, без сумње ће начинити велику ларму а тешко да ће клупе и друге школске ствари остати читаве. Али је од ове раскалашности још најгора последица то што деца изгубе право поштовање према школи. И као год што ученици не треба да сматрају школу као место за њихово заједничко тамновање, а у учитељу да гледају своје страшило, тако исто, на другој страни, треба да буду испуњени дужношћу да им се ваља пристojно владати и понашати чим пређу школски праг. С тога им не треба никад допустити да се разуздано и без надзора играју у школским просторијама. Може им се допустити да се разговарају или да се по неком утврђеном реду и мирно крећу. Нека им се на прилику да, да за време одмора шетају по ходницима у паровима, ученици и ученице подвојено (ако је у школи и једних и других) и то да шетају једним истим правцем и лаганим одмереним корацима. То је доба уједно и најзгодније да учитељ научи децу лепом ходу, а може им се дати да врше и каква гимнастичка кретања уз певање лепих песама. У школама у којима има и мушке и женске деце не треба допустити заједничко играње по школи, ни онима што остају у школи преко подне ни онима што јутром у школу раније долазе. Најбоље је, ако је могућно, имати какву општу дворницу за скупљање ученика, а где тога нема или не може бити, онде бар да се одвоји једна соба или каква год просторија у којој би се деца могла скупљати, а и уживати. Учитељ свакојачко треба о овоме да се постара, а ученицима пак да јасно нагласи да од њихова добра

владања зависи хоће ли им се допустити да се ту скупљају или не.

46. Греши ко испушта из ока свој разред. — Ред се одржава, у главном, речју, гласом, оком. А ово троје треба употребљавати обрнутим редом како су овде изнесени. Око треба да је главно, скоро једино средство којим се управља ученицима, докле је год то могућно: глас треба узети у помоћ тек у особитим случајима; реч ваља употребити врло ретко. Речју је исказана чврстина, у којој често има исмевања и презирања, што ће поуздано пре изазвати отпор него послушност. Дете може бити принуђено, а то често и бива, да нешто изврши али не с пуном послушношћу. Једино је око у стању да у исто доба покаже и моћ и благост, оба елемента сваког правог надзора.

Кад дете види да око његовога учитеља не престано и мирно мотри на све што се у школи ради, онда оно мора бити свесно да се над њим увек води надзор. И ако само није дрско или крајње несмишљено, њему ништа више и не треба до учитељево будно око, које ће га ограничавати и њим управљати. А око се да извежбати и његов се видик може јако проширити. Мало је учитеља који могу, одмах у почетку, да у разреду од педесет ђака, у исто доба виде и надгледају свако дете; али сваки учитељ може да стече ту способност. Чисто је невероватно како се човек може дотерати да види далеко и јасно и у страну а да гледа право и да очи не обрће на једну или на другу страну. Али укочено гледање и немирно, првобитно покретање очију, ослаби ову моћ човечијег погледа. Поглед треба да је без икаквог видљивог усиљавања и где падне, да падне сигурно и без лутања. И кад учитељ ради што на школској табли треба да гледа да деца никад не окреће леђа.

47. Греши ко улази љутит у школу. — Кад се човек љути показује своје слабе стране, отвара капије на својој тврђави. Ако учитељ мисли да управља својим ученицима, мора бити миран и стрпљив. Од велике је важности то каква је учитељева „моћ воље“, али је још од далеко веће важности и већих последица, да је он има увек у довољној количини јер она треба да му дуго траје. Има нечега достојанственога и узвишенога у мирном поучавању другог и у способности владати школом, јер то увек улева поштовања. Међутим не треба ни покушавати, нарочито кад се почиње с новим разредом, да у школи одмах првог дана

буде потпун ред и мир. Докле год се деца збиљски труде да чине оно што учитељ жели, дотле ће он, ако је само разложен човек, кроз прсте гледати ситније грешке, све док добро владање не постане навиком у његовој школи.

Послушност је у сваком случају боља од непослушности; али ако учитељ жели добра својим ученицима, мора се постарати да њихова послушност постане добровољном. Ако учитељ своју „моћ воље“ врши напрасито и с виком, онда она вређа; а ако је чак с дреком, онда изазива смех. Он мора бити тих и одмерен ако хоће да влада школом, нити испод његове мирне површине сме бити какве буре у приправности.

48. Греша ко ученике исмева. — Греша ко ученике исмева било за рђаво владање, било за неучење, или ма за какву повреду школске дисциплине. Дете с ким се тако поступа, изгуби допекле поштовање својих садругова, и што је по њега још од најгорих последица, често изгуби поштовање самога себе. Исмевањем се задају љуте ране које се не лече. Никакву личну или породичну слабост или ману учитељ не сме ником обелодањивати. Не треба никад убијати у детету његово поштовање самога себе нити га излагати подругливим примедбама његових другова. Исмевањем ситних покушаја може се сузбити и јаче напрезање за поправком.

49. Греша ко дете казни а не објасни му зашто то чини. — Неки ће учитељ рећи: „Јанко, дао сам ти рђаву оцену из владања“ или „Јоване, остаћеш овде за време одмора“, не хотећи да деци објасни зашто је онај добио рђаву оцену, или зашто је овај кажњен затвором. „То би објашњавање дуго трајало; онда не бих ништа друго ни радио“, одговориће обично учитељ, правдајући свој поступак. Такав би одговор одиста био на свом месту у школама у којима је усвојен такав начин кажњавања. Учитељ који тако поступа брзо ће имати довољно разлога да, са свога гледишта, свако објашњавање сматра као дангубу.

Кажњавање је акт судски, па га ваља судски и вршити. Дете има права да зна зашто се кажњава пре него што му је казна досуђена.

Ако се учитељ не потруди да казну објасни са свим јасно и отворено, онда дете има оправдана разлога да га сматра као каквог ситничарског тиранина, који кажњава само зато што му то чини задовољство. Кажњавање има добрих последица, и оне су све боље не у колико би бол што га казна ствара био већи, него у колико би деци било ја-

сније каква је природа саме кривице и да увиде да је казна оправдана. Казна сама собом изазива гњев, отпор и жељу за осветом; с тога учитељ никад не треба да у души детињој створи бол а да се уједно не побрине како ће да ослаби његово рђаво дејство. Казна, нарочито телесна казна, већ је по себи сурова и подивљава. Сасвим је природно да дете, које се тако кажњава, расте мрзовољно и постаје осветљиво. Оно држи да га учитељ мрзи, и не може му се ни замерити што тако мисли. За ово је крив учитељ. А како родитељи своје мишљење о учитељу стварају по својој деци, то ће он изгубити поверење и једних и других. А ништа родитељи не примају тако к срцу као неправду учињену њиховој деци. И било сад да им је неправда одиста учињена, било да није, то ствар не мења све док су они уверени у то. На овај начин учитељ слаби свој утицај својим властитим поступцима. Он ће изгубити више од половине своје моћи ако дечји родитељи изгубе веру у његову несумњиву правичност. Најбржи пут да учитељ стече неповерење биће ако изрекне ма какву казну а остави ученицима да они траже узроке и нагађају учитељеве побуде.

Треба имати још на уму да се казна не тиче само детета над ким је извршена. Велику пажњу треба обратити на то да, пре него што се казна изрекне, цео разред јасно увиди да је она оправдана и правична. Не сме се, разуме се, допустити мисао као да ученици имају право да одлучују о томе да учитељ не треба да кажњава како се њему свиди; али се треба постарати да јасно појме да учитељ кажњава само ради добра и онога кога казни и свију других, да су његове одлуке увек једнаке, непристрасне и праведне, и да је он увек готов да да своје разлоге зашто је казну досудио. И ако цео разред не би у души својој одобравао казну, било би рђавих последица.

Казна која се брзо изриче, хоће често да буде неправедна. Ако учитељ није у стању да убедљиво образложи сваку своју казну, одмах треба да посумња и у оправданост њену. Нека покуша да да своје разлоге, па ће га то често довести на то, да своју одлуку промени. Хорас Ман вели на једном месту: „Признајем да сам се много пута зачудно и упрепастно гледајући како учитељ једнога часа ради на табли, објашњавајући рачунске задатке, други час проведе у читању или у раду на граматници, а између та два часа, као у каквој игри међу чиновима, зграби које дете за јаку, повали га на земљу, казни и отера на место; и све то није трајало ни два минута“. Неких формалности мора бити у изрицању казне.

Требало би да учитељи имају какву таблу, на којој би бележили оцене за рђаво владање или за неучење, и да је обесе негде код врата тако, да сваки ученик, пролазећи туда, може једним погледом да види да ли је оцена његова или је случајно и погрешно стављена крај његова имена. Само тако ће деца бити потпуно убеђена да су и месечни извештаји учитељеви њиховим родитељима о њима тачни и поуздани.

50. Греши ко телесне казне употребљава ради одржања дисциплине. — Телесна се казна сме употребити као средство за поправљање; и за ученике ова је казна боља него ли затвор; за девојчице се она не сме или бар веома ретко употребљавати.¹ Учитељ који телесну казну често употребљава као средство да одржи ред у својој школи, или је одвећ лењ или рђав учитељ; у њега је или врло мало способности или врло мало воље. Дobar ред у школи стоји у обрнутој сразмери с телесним казнама: што више боја, мање реда; што мање боја, више реда; најмање боја, највише реда. То је искуство свију оних који су на ово питање обрађали већу пажњу. Има учитеља који су се кроз читаве године уздали само у батине, и који, сем прута, нису ни имали ништа друго за одржање реда у школи. Ту треба жалити и учитеља и ученике. Таки људи никад нису ни били прави учитељи, нити су се могли научити да врше узвишене дужности учитељске.

51. Греши ко телесну казну врши само форме ради. — Неки учитељи мисле да у дечјем стиђењу од телесне казне лежи њена васпитна моћ. Ово је велика заблуда. Кад би ово мишљење било правилно, онда би то било најјачи разлог противу телесне казне. Није ваљда учитељу задатак да својим ученицима наноси срамоту. Деца се смеју учитељу који мисли да она осећају бог зна какво по-

¹) Као што је познато, и у америчким и инглеским школама су батине допуштене. Изгледа одиста мало чудновато, готово парадоксно, да народ који више него икоји други назива да му по школама не буде само учења него и васпитавања, у чијим се школама више него игде на другом месту негује осећање части и поноса, у чијим су школама највеће казне за кривице моралне природе, за обману, за лаж, где се ретко веле, може десити да се ученици из какве неприлике извлаче лагањем јер је то недостојно, није центлментски, где у опште и постоји појам и реч за центлментство -- да су се у таквог народа, баш ради свега овога, ради васпитавања школске омладине, у школи одржале батине. Не хотећи улазити у расправу питања да ли ово једно друго искључује, нека је на овоме месту све ово само истакнуто, уз напомену да је и тамо телесна казна, нема сумње, последње средство за поправку, и да се употребљава само у тежим случајима и врло ретко -- можда ређе него тамо где је она законом сасвим забрањена. Прев.

нижење кад буду телесно кажњена. Ова казна нека је ретка али строга. Нека она дође само за тешке и поновљене кривице, али нека је таква, да не буде потребно да се више понови.

52. Греши ко децу вуче за уши, бије по образу итд. — Казна треба да укроти, да савлада. Данашњи педагози одбацују ону страшну мисао, да је кажњавању главни задатак да изазове бол. Казне као ове у наслову поменуте, свакојако изазивају отпорна осећања и само физичка немоћ детиња спречава те оно одмах не да и отпора за овако недостојно поступање. Горње се казне не смеју употребљавати:

а. јер оне показују да је учитељ напрасит и пргав, и да има рђав и нечовечан карактер, и

б. што се оне извршују без претходног објашњења ученицима о потреби и правичности казне. А објашњење треба да иде пре казне.

Ниједан учитељ не сме мучити своју децу чупањем за косу, штапањем итд. нити их сме терати да дуго стоје у каквом неприродном положају.

53. Греши ко допушта дошаптавање, тобож да треба ученицима допустати да једно другом помажу. — Дошаптавање ученичко за време школскога рада је такође зло које се не може правдати; и они који га допуштају, чине грдну погрешку. Има учитеља који, у жељи да правдају оно што из своје слабости или лености не могу да забране, допуштају дошаптавање, тобож да „ученицима треба допустити да једно другом помажу“. Овај је изговор лажан из два разлога:

а. дошаптавање се не може ограничити на онолико на колико ми хоћемо;

б. деца не могу сама себе учити.

Зар је вештина учитељска тако лака ствар да је свако дете уме одмах вршити? За цело не. Мало је и одраслих који имају у себи природни дар да друге уче, те и за човека осредњих способности и лепог образовања треба дугог и брижљивог спремања па тек да постане добар учитељ. Како је онда смешно то, допустити сваком детету да оно прими на се учитељске дужности кад год хоће. И ако је дошаптавање добра ствар онда га морамо допустити свима ученицима, јер оно не сме остати повластицом само појединца. У школи не сме бити само њих неколико којима уста смеју бити увек отворена, а осталима запушена.

И какве користи може бити од тога, па и у вишим разредима, ако се ученицима допусти да један другом помажу? Марко, на прилику, нешто не зна, или не може да изради свој задатак па зовне у помоћ Јанка, који седи до њега, а овај

му покаже што треба. Шта је сад Марко тим добио? Је ли се ма у ком правцу развио? И хоће ли он целог свог века имати уза се Јанка да га подсети кад треба множити, делити итд., да му у опште помогне да решава своје задатке?

Учитељ који допушта да његови ученици један другом дошаптавају лекције, не треба да се љути ни кад му ученици преписују задатке један од другог, место да их сами раде. Јер управо каква је ту разлика? Дошаптавање није ништа друго до гласно преписивање. По последицама својим то је једно исто, јер ни једно не гони на размисљање па дакле ни на умно развијање детиње.

И ако би од ова два посла у опште који био кориснији по напредак деџи, онда би без сумње то било преписивање, јер онај што преписује мора бар нешто да ради, свакојачо више него онај коме се дошаптава. И преписивање, разуме се, треба сузбијати, али је то бар тих посао и од два зла је мање.

54. Греша ко непрестано сузбија деџу радљивост. — Има три врсте васпитача. Једни загате сасвим све изворе деџих слободних тежња и устајаду воду нагоне на живот деџи, те се ова у њој и удаве; други терају у другу крајност, па кажу: пустите мајку природу нека иде својим широким путем, нека се дете слободно и само развија. Ови пуштају да вода слободно тече, заборавајући при том да она често тече и тамо куда не треба; она обилази брежуљке и хоће да начини блаштиште онде где би могла да буде плодна долина. Права пак васпитна метода признаје да је потребно да се природне деџје способности потпуно развијају и слободно вежбају, али им даје правац, и ако се не види да то ради. Она избере канал у који ће пустити воду и тим правцем упућује и најмањи поточић деџјега карактера, тако да кад струја изиђе из канала, она је онда и шира и дубља, те постане јаком реком која на својим снажним грудима носи товарие благодати, да их унесе у велико море људскога живота.

Неки се учитељи ужасавају и кад се деца слатко смеју у школи. Дисциплина која не може да поднесе ни сладак смех деџи, неприродна је и нездрава. Кикотање, церекање не треба допуштати јер је непристојно. Али природним смехом, који долази са срца, нека се слободно смеју и учитељ и ученици, када их какав случај на то наведе; и нека би се смех и чешће по школи заорио, то ће само ићи у корист школске дисциплине.

(Наставиће се)

ЈЕДНА ГЛАВА ИЗ ПРИНЦИПА ИСТОРИЈЕ

ДРУГА КЊИГА

„СРАЗМЕРА У ИСТОРИЈИ“

од

Ђ. ЂНЕЖЕВИЋА

(СВРШЕТАК)

И пошто је чулно знање лакше од доцнијег апстрактног и пошто се чулима могу сазнавати само поједини делови а никад целина, то је увек много лакше сазнати део него целину; много је лакше појмити и разумети поједину снагу, поједине ствари, појаве и правце него њихову заједничку везу, њихово укупно и заједничко деловање. Отуд је философија најтежи рад људски, јер за њу треба највише рада и напора од свега; најтежи посао ума људског јесте дићи се на висину једног принципа, са којег се може видети једна велика целина са свима њеним снагама, стварима, везама и разноликим појавима у њој, у којој су сви појави само манифестације једне исте основне првобитне снаге, у којој су све ствари и снаге само поједине, далеке вибрације једног истог основног тона. Отуд се на ту висину принципа дижу само поједини, моћни духови, само после дугог, упорног и напорног рада, учења и мишљења; отуд велики духови имају највише препона у животу, јер за њих треба много више повољних околности него за успех у другим правцима рада; отуд генију треба много више заштите него обичном човеку, јер гледајући далеко он не види пред собом те често посрће и пада у животу, спотичући се о многе ствари које обична памет увек уме да обиђе или да прескочи; отуд духу треба највише оружја, јер он има највише непријатеља од свега другог.

Пошто је чулно много ближе и приступније нижем уму већине људи, то се све чулније све лакше и одржава у животу и све лакше хвата корена у њему; по томе све више и даље, све апстрактније и племенитије, све теже; отуда хуманост и социјалност много теже постају и одржавају се него себичност; нижи човек много теже осећа и разуме општину, народ, државу, човечанство него фамилију и своје себичне, личне интересе.

Пошто се чулима може сазнати само површина ствари и пошто је истина увек у дубини, те се мора трудно копати и тражити, то је и заблуду увек много лакше сазнати него истину наћи и одржати, и заблуда много лакше и много дубље хвата корена у људској души него истина, јер само заблуда диже човека и ласка му о његовој величини,

снази и вредности, док свака све већа и дужа истина све више ограничава вредност, величину и снагу човекову, спуштајући га све више до невољне, безотпорне ствари у општем процесу бивања; отуд је права, частна истина увек немила људима и она увек бива гоњена те се тешко и одржава, док је заблуда милија те се лакше и одржава, те заблуда лакше креће и одушевљава људе него праве и високе истине. Отуд свака велика истина и идеја само тако може добити снаге и издржати се међу људима, ако додирује осећања људска, ако блажи болове и подржава наде и тежње људске; отуд се маса нижих људи радије поводи за заблудама и више се одушевљава заблудама него високим, апстрактним истинама. По томе истина, највише и најплеменитије добро коме човек може тежити и које може на земљи добити, најтеже се налази и добија и најтеже се одржава од свега другог; не само што врло мало људи могу тражити и налазити истину него врло мало људи и воле истину. Свест је велики терет који слабе душе нижих људи не могу да поднесу; отуда је и много теже живети свесно, управљати су у животу по разуму и начелу него по навикама и нагонима.

Пошто је апстрактно мишљење најмучнији, најнапорнији посао духа, и пошто се само све апстрактнијим, све вишим и дубљим мишљењем стварају све више и све племенитије форме, то је и стварања форума најтежи посао ума. И пошто се само апстрактним мишљењем долази до највишег разума, до најдубље истине, то много више треба напрезања да се нешто разуме него да се верује; вера је првобитна снага духа; она најлакше постаје и одржава се и најтеже се ремети и распада, и велика већина нижих људи и не диже се у духу изнад добијене и наслађене вере у оно што и како постоји. Тако од свега на свету разум се најтеже добија, најтеже постаје и одржава се; он има да се бори са свима другим ранијим снагама и диже се и развија само савладавши све друго раније; он има да се бори и са природом и са друштвом, са временом и животом, против силе и ауторитета, против осећања и религије, против фантазије и заблуда, против плузија, обмана и чула, и разум ремете и кваре и све друге ствари и снаге, предрасуде, заблуде и осећања, жеље, наклоности, страсти и ефекти, љубав и мржња, природни нагони, брига за живот, притисак друштва и времена, те је по томе од свега најтеже наћи истину, јер је најтежа борба са заблудом, те се на ту борбу усуђују само узвишени појединци, док велика већина људи, уморена бригом и борбом за живот, не диже се никад до ње.

10. Пошто је лепо првобитније од истине и по томе пошто га има више од истине те се лакше и добија и одржава од истине то је и уметничка радња, тражење и извођење лепога, много лакша од умне радње, тражења и извођења истине, то и уметности лакше постају и одржавају се него науке и философије, јер су ближе потребније и задовољавају пречу потребу велике већине људи него науке и философије. Отуд уметности имају много мање препона и непријатеља, те им много мање треба заштите од спољних опасности него наукама. Борци за разум и истину увек су бивали највише мучени и гоњени и увек су са највише жртава искупили та највиша добра човекова, од Прометеја и Христа па за увек у свима временима историског живота човечансва; истина и разум имали су увек највише да се боре са највише препона и непријатеља, били су увек окружени са највише опасности, те их је увек и најтеже одржати од свега људског, те увек при свима потресима у друштву прво нестаје философије и науке из живота, прво се губе разум и истина, јер за њих треба највећи број повољних услова да би се могли одржати. Философија је биљка која расте и успева само на чистим, светлим висинама, која се гаји само великом негом и напором људским; она подивља у низинама живота или угине, њу прља нижа атмосфера пуна ниских, земаљским испарења људских.

И међу уметностима производи архитектуре много се лакше одржавају него доцнијих осталих пластичких уметности, које се брже кваре и распадају. Па и дела и творевине осталих уметности лакше се одржавају него творевине науке и философије; имена уметника и песника живе кроз многе нараштаје, док се имена научника и философа брзо заборављају. И међу самим наукама много лакше постају и одржавају се природне науке, јер су појави природе приступни и обичном уму људском и подмирују прече потребе живота него философија и историја, које имају да откривају далеке узроке, да испитују прошлост и будућност ствари а непосредних дана за то изучавање природе, спољна и чулна, нигде не даје човеку и што оне подмирују само далеке, највише потребе ума и потребу ту увек осећа само најмањи број људи; отуд је свака права философија, која тражи основне принципе, далеке и дубоке узроке бивања и ствари, далеко од живота, јер се тешко одржава у њему, јер је мало повољних услова за њу у животу. Тако је и у области наука најтежи, највиши јер најдоцнији посао ума — ширење супротних праваца, идеја, метода а тако и оригиналност појмова и идеја. Тако исто много је лакше појмити ранији простор

него време, појам којег се доцније развија и простор је много лакше мерити него време, јер нема никаквог чулног оруђа за изучавање далеких времена као што их има за простор.

И религија, првобитна манифестација људског духа, вера у моћ природе над човеком и у везу природе с човеком, много лакше постаје и одржава се него наука и философија, Религија, најјача веза људи са природом и међу собом, која се дотиче првобитнијих, дубљих страна човекова живота, његових осећања радости и жалости, нада и жеља, лакше се одржава по томе теже пропада него наука и философија са њиховим законима и принципима, јер за религиозну веру не треба човеку никаква напрезања и мишљења, док за апстрактне истине треба другог и великог напора и рада; религија је биљка која расте из душе човекове сама од себе, без икакве неге и напора човекових, док је наука много нежнија биљка, коју треба непрестано гајити и штитити од спољних опасности и која брзо вене у друштвеним потресима и невољама.

И у области религије, доцније више, племенитије форме њене теже се одржавају и лакше пропадају него њене раније, ниже форме; првобитна вера у фетише, зле и добре духове, у непрестано улетање бога у људске ствари, хвата много дубљи и трајнији корен у људској души и лакше постаје и одржава се него доцнија виша вера у једног далеког бога који свима стварима управља по разуму и закону; већини нижих људи појам једног бога и сувише је висок и апстрактан те им је врло тешко да у множини разноликих ствари и појава схвате једног бога, по томе монотеизам и није религија за масу људи него само за више, племенитије духове, док ће се маса увек задовољавати нижим формама религије и остајати својим умом на нижим ступњима њеним и та првобитнија нижа религиозна вера увек и у свакој прилици потискује код масе нижих људи вишу, племенитију веру, која им се само насилно, вештачки може наметати и која се код њих по томе може чувати само непрестаним бдењем и штићењем, васпитавањем и уверавањем. Тако је племенита хришћанска религија могла за све време своје ухватити само плитак корен у обичној људској души, начинити само површан, танак слој на њој који живот и нижа вера пробијају и кваре на сваком кораку; отуд се хришћанство почело квари чим је ушло у живот и постало државна религија; његово распаѓање почело је са увођењем јерархије, која датира из пре хришћанског времена и његово изметање види се његовом немоћи за живот, пошто су његови принципи оста-

ли чисти и светли само на појединим узвишеним тачкама, у појединим временима.

Пошто се хумани, историјски човек одржава много теже него природни животињски човек, са много више бораба и болова и пошто хумани човек постаје и развија се све више у све вишем друштву људском, то се и све више друштво људско одржава много теже са много више напора и бораба него првобитније форме, племена, фамилије и појединци. Само у друштву може виши човек задовољити своје више хумане потребе, само кроз друштво постаје се виши, хумани човек, али друштво људско много је теже одржати него физички живот индивидуе, животињског човека, јер је свако друштво састављено из већине оних који раде само за себе, за своју уску, личну корист и мањине оних који се жртвују и раде за општа добра друштва и уклањају општа зла, боре се против општих опасности; већина људи у сваком друштву нерадо се покорава законима на којима се и оснива свако друштво те је већина људи противна друштву и ради против њега. И зло у опште т. ј. све оно што је противно друштву развија се у човеку без муке и напрезања, док свако добро т. ј. оно што годи друштву негује се и добија само великим напорима и борбама. Да би се друштво одржало треба социјалних врлина које се врло тешко и споро гаје, док себичност расте и развија се сама од себе, без муке, напора и изучавања. Право и моралност, доцније људске тековине, врло су слабе препоне које друштво оставља природној себичности људској те их себичност врло често пробија и газује, те свако друштво само великим напорима и борбама сузбија ту себичност човекову у одређене допуштене границе; много више међу људима самим има деструктивних снага за друштво, антисоцијалних порока, страсти, себичности, мржње, злобе, зависти него конструктивних, социјалних, племенитих — симпатије, љубави, пријатељства; као да су добре радње човекове само рудименти његових рђавих радњи, минималне негације њих; отуда је ступањ моралности већине нижих људи у сваком друштву врло низак; довољно је не бити злобан и завидљив па да се буде добар т. ј. социјалан, моралан. Отуд је на вршење општих социјалних дужности и обавеза већину људи увек нагомила само невоља и сила, ауторитет и религија; за већину нижих људи социјални су интереси висок апстрактан појам, док је одржање себе и подмирење својих личних, себичних потреба ближи и разумљивији појам за њих. Сила је владала у свима друштвима људским од како су постала; влада силе и ратови јесу најопштији факти историје друштва људског, те се свако

више друштво одржавало само великим борбама и напорима и брзо се распадало при јачим потресима себичних сјла изнутра и притиском јачих сила с поља. И место страха од бога и силе који су до данас били од најјачих веза које су везивале и држале људе у друштву и с чијим је губљењем долазила и пропаст народа и држава, — место тога што се све више губи, истиче се прогресом свести и снажи једна нова веза, која везује људе у друштво и одржава их у њему а то је све веће увиђање узајамне користи од живота у друштву, све свесније уверење потребе друштва да би се могле задовољити све многобројније и разноликије потребе појединца.

Тако човек мора савлађивати много животињског у себи да би могао живети у друштву и да би се друштво одржало; као што мора отупити своја чула да би могао развити ум, тако мора отупити своје животињске снаге да би у њему било места за хуманог, социјалног човека. Тако се потоње више форме које је човечанство на себе узимало у процесу своје историје, народи и државе, одржавају много теже са много више напора, мука и бораба него раније, природније форме његове — племена и фамилије, нема ни једне државе у историји која није претрпела многе и јаке ударе, преврате и катастрофе, изнутра и с поља; нема ни једног народа који није проливао много крви своје и подносио многе и велике жртве да би се одржао. А само те више форме живота и друштва људског, народи и државе, кад су да развију у појединцима и да им даду све оно узвишено и лепо које човек тако скупо купује; само оне могу да постигу и развијају све оне узвишене социјалне врлине које су главна карактеристика хуманог човека; и те велике, мучне и крваве борбе народа и држава и потицале су и оснивале све велике историјске тековине човекове и инспировале највећа дела духа људског.

Пошто је природа непријатељ хуманом, вишем човеку и пошто је велика већина људи непријатељ друштву а пријатељ само себи и пошто се само у друштву могу добити највиша добра људска, то је добитак сваког добра скопчан са великим напорима и боловима; свако добро, све лепо и племенито купује се само по цену многих мука, болова и зала; што је веће неко добро веће су и муке и болови да се оно добије и одржи; отуд толико зала и болова у друштву људском; човек мора трпети многе болове да би себе одржао, да би одржао народ, државу, друштво, цивилизацију; велика зла мора човек савладати да би добио велика добра. Тако сва зла код човека потичу у главном из два извора: из непријатељства природе према човеку и из непријатељства већине нижих људи према дру-

штву т. ј. из непријатељства природног животињског човека према вишем човеку, племенитом и хуманом. Отуд је сва цивилизација људска, сав прогрес човеков у лепом, добром и истинитом само крвава тековина која се врло мучно добија и врло тешко одржава а никад поклон или налазак; најмањи немар од људске стране доноси реметења и зла у друштво и за кратко време може да пропадне све оно што се столећима текло и задало. Човек мора вечито бити будан и на опрезу не само од природе и њених непријатељских, деструктивних снага према човеку, јер она радије и пре руши све људско — државе, народе и цивилизације, него што их диже и одржава, — него и од масе нижих, природних, животињских људи, који су са својим животињским и себичним нагонима и снагама увек непријатељи свега вишег друштва. Велика већина нижих људи крије у себи своје животињске потребе и појуде; друштво је моћно само да маскира животињу у човеку, цивилизација је само политура животињске суровости човекове а унутра у души човека врло животињске снаге и нагони; испод политуре цивилизације остаје животиња, чиста и гола. Отуд у сваком друштву човек се јавља маскиран хуманошћу и ту своју маску племенитости скида радо и свуд где може, кад је сам или у потресима и превратима друштва.

А пошто човечанство располаже само одређеном количином снаге, физичке и духовне, и пошто само сувишном, лукеузом своје снаге и по томе с највећим напорима одржава цивилизацију своју, то ће морати доћи време кад ће човек морати придржати сав остатак своје снаге да би одржао свој физички, органски живот, и ако какав ранији потрес и преврат земљин не буде угасио живот човека, последњи човек биће онако исто природни, животињски, дивљи човек као и први човек.

Тако и језик, који је ранијег постанка од народа, држава и цивилизација као и религија, лакше се држе него ти доцнији моменти и одржавају се и онда кад народи и њихове државе и цивилизације пропадну.

Друштво човеково као највиши моменат живота одржава се тешко и напорно с те стране што врло мали проценат рођених индивидуа у сваком друштву долазе до потпуне зрелости, кад су најпотребније и најкорисније друштву; гајење деце скупо је и највећи проценат умире у доба кад још не могу сама зарађивати, те врло мало достигну доба кад могу вратити друштву што је оно на њих потрошило. Израчунато је да вредност целокупног имања у Пруској износи једва $\frac{1}{3}$ од трошка учењеног на негу и васпитање нараштаја који долази,

да би достигао само ону висину на којој друштво већ стоји, а пошто највећи број индивидуа у сваком друштву умире у то прво доба док није достигло висину свог друштва то велики део све снаге и напора друштва пропада увек без користи.

Пошто је само више друштво носилац све цивилизације и свега прогреса људског то се и цивилизација врло тешко одржава и увек је нестаје при јачим потресима изнутра и с поља. И пошто се све оно што је доцније и више све теже одржава то је и сва доданашња цивилизација човекова много више култура природе и тела човековог него култура душе и духа; човеков прогрес до данас много је више у материјалној, телесној култури, док ни душа ни дух човеков нису добили много поред свега прогреса те културе, поред свих открића и проналазака; врло је мало смањена сума телесних болова, док болови душе и духа постају тим прогресом све дубљи и шири. Отуд је човечанство у главном учинило врло мало правог напретка, који се од свега најтеже одржава и сваки корак тог напретка плаћен је врло скупо, само великим борбама и напорима. Но и сама спољна природа није повољна тој правој цивилизацији човековој; не само да је врло мало крајева на земљи повољних њој, него и сама природа нигде није толико отворена човеку да би у њој могао без напора задовољити потребе душе и духа свога; нигде сама природа не блажи болове душе нити му даје да одмах, непосредно разуме њено бивање, њене појаве и ствари.

И сва добра и тековина друштва, које се добијају само савлађивањем природних снага, његова оруђа у механици, саобраћају, индустрији и у друштвеном животу, брзо се ремете и кваре, потамне, зарђају и опадају под притиском природе и њених снага, те се и могу одржавати само непрестаном будношћом и напрезањем човековим.

Тако из непријатељства природе према човеку у опште а према његовој души и духу, највише из непријатељства природног животињског човека према социјалном човеку, из тешког одржавања и лаког пропадања свега скупог, лепог, племенитог и узвишеног што виши историјски човек тече и ствара, из немоћи достићи правду и истину и из свести о немоћи својој потичу сва зла и болови, сва жалост и туга код правог вишег човека, те у животу његову има много више мука и болова него радости и милина, док нижи, чулни човек садашњости обично налази у животу све што му треба, те је и сума његових болова много мања.

Тако у опште пошто је све раније све потребније, то оно и постаје и одржава се све лакше,

са све мање напора; што је доцније све је непотребније, све је више луксуз, те се све напорније и теже одржава; човек, луксуз природе, одржава се врло тешко према другим стварима, цивилизација и дух, луксуз човека, још теже.

Пошто се све доцније све теже одржава, све раније све лакше, то све доцније тежи да пређе у раније т. ј. да га нестане, да се изгуби у општијем, моћнијем од себе. Пошто је рад мучан и тежак човеку, пошто већина нижих људи раде само за то, само оно и онолико што и колико морају да раде и пошто само виши, племенитији људи раде без обзира на успех и корист, на страх и последице од рада, то рад тежи да пређе у задовољство, као што и напорно, свесно мишљење тежи да пређе у знање и веровање, у навикну, као што наука и философија теже да пређу у религију и човечанство у фамилију.

Пошто раније има мање потреба те се тим боље и дуже одржава и с мање услова те тим лакше постаје и пошто је поред мање потреба раније све задовољеније, то је *све раније све више спонтано, све доцније постаје са све више напора и болова.*

Тако првобитни телесни органи — стомак, црева, плућа функционишу сами од себе одмах по рођењу, без икакве спреме и вежбања човековог, док за ход и кретање руку треба вежбања и учења.

Тако осећање постаје само од себе без постицаја и суделовања наше воље и свести, док се разум развија врло споро и тешко, са великом негом, напором и учењем; тако нижи живот одржава се сам од себе, пошто од природе добија све што му је потребно, док све виши живот а највише дух постају и одржавају се само с највећим напорима, пошто је за њих све мање потребних услова за постанак и одржање. Тако и фантазија постаје и развија се без икакве неге, спремања и учења док за апстрактно мишљење треба дуге и многе спреме и напора; тако и појезија расте сама од себе без заштите, без наставе, док за развитак науке треба и заштите и рада; тако заблуда лако постаје и тешко се потискује, док се истина мора дуго и мучно тражити и не долази никад готова човеку и сама од себе; тако и религија према науци и философији. Док религија, нарочито нижа, расте сама од себе у души човечјој, без икакве неге и напора човекових, догле истине, које траже наука и философија, и за које нема никаквог постицаја ни услова не само у животу у опште, него и у души човековој, добијају се само после дугог рада, напора, бораба и болова.

Пошто раније лакше постаје и лакше се одржава то се раније лакше и више преноси и одр-

жава наслеђем него доцније, по томе *све раније све се више наслеђује све доцније све мање*.

Тело, телесне, физичке особине и снаге, као раније, лакше и више, наслеђују од потоњих снага душе и духа које се доцније развијају. Најлакше се наслађују опште форме тела, пропорција појединих органа према другима по величини и снази. По томе се лако наслеђују и оне особине и снаге душе које више зависе од телесне организације, које су више везане за тело и његов живот и које су према томе раније: тако заједно с општим телесним склопом и нервним системом наслеђује се дуговечност или кратковечност, снага и слабост тела, темперамент и т. д. Тако и уметнички дар, дар за музику, цртање, архитектуру, више је везан за телесни организам него апстрактне снаге, дар за науку и философију и уметнички дар лакше се и више наслађује него философски.

По томе само оне снаге и наклоности душе и духа наслеђују потомци од родитеља и тиме се одржавају у колико су оне више моћне да учине ма колику измену у телесном организму; јаке страсти, наклоности ка пијанству, лудило, више ремете телесни организам и нервни систем и остављају дубље и јачег трага у њему него образовање, ученост, генијалност философска, које се доцније добијају и развијају, те јаке страсти и наклоности као и лудило лакше се и више наслеђује него ове доцније стечене особине и снаге; по томе умне способности најређе и најтеже се наслеђују те се најтеже и одржавају од других нижих, ранијих снага душе; ум је оно што је најпосле стечено, добијено чисто људским, индивидуалним напрезањем а никад као наслеђе рода људског, те је и умна снага увек на површини душе и толико слаба да није моћна оставити дубљег трага у организму, да би се могла с осталим снагама душе пренети на потомке.

Што је нешто раније и по томе дубље у организацији то све дубљи и јачи корен хвата у души и у телу и по томе се лакше наслађује и одржава; што нешто доцније постаје, добија и развија се, тим му је све мање места у души и телу, тим све плићи корен може ухватити, тим је све више на површини, тим се све лакше ремети и губи, тим се све теже наслеђује. По томе се најлакше наслеђују инстинкти и свака животиња и сваки човек наслеђују нагоне самодржања и располавања; по томе се и себичност лакше наслеђује, јер јој је дубљи корен у души него племенитост која се тек доцније и само великим напорима, негом самоваспитањем добија; тако се и осећања, чулне способности и моралне и неморалне склоности и нагони много лакше наслеђују него доцније развијене и

стечене умне способности; тако се и раније и дуготрајније навике и склоности родитеља лакше наслеђују него њихове доцније добијене навике и расположења.

По томе у опште душа, као ранија снага и више везана за тело него доцнији дух, лакше се и пре наслеђује непосредно с родитеља на потомке него дух и његове снаге. Душу имају и животиње, духа има само човек; душу имају сви људи, духа само мало њих; душа се преноси наслеђем с родитеља на децу, јер је потребан атрибут животињског живота, дух се преноси и наслеђује само преко историје; душа је тековина целог рода и њу наслеђује цео род, сви људи; дух и ум јесу тековина само појединих узвишених личности људских и тековину појединих духова не наслеђују њихова деца и потомци ни род људски него само поједини умови т. ј. историја човекова, јер само они и чине историју човекову, те се дух и ум могу наслеђивати само преко историје и кроз њу.

И у области духа лакше се и пре наслеђују дарови и наклоности за изучавање ранијих ствари, као што су простор, број — математске склоности и дарови, него за доцније апстрактне науке. И од свега духовног најтеже се наслађује и одржава у једном роду генијалност, пошто је то најмање лична снага, највише историјска, те се по томе најмање може преносити непосредно с родитеља на потомке.

Пошто раније лакше постаје и лакше се добија те га све више има, све је генералније, то је све раније све јевтиније, све доцније све је скупије.

Предмети који задовољавају најраније потребе органског живота, ваздух, вода, много се лакше добијају и јевтиније и од предмета који су потребни за храну човекову а ови су много доступнији и по томе јевтинији од предмета који задовољавају доцније више потребе човекове — потребе друштва, душе и духа. Тако су добра која добија човек од неорганске природе јевтинија од добара која се добијају из органског света, јер мање рада човекова треба за прва него за друга; по томе је и рад неорганских снага — воде, паре, електрицитета, много јевтинији од рада органских снага, животиња, човека: по томе је и борба човекова с неорганском природом много јевтинија, док је борба његова с органском природом упорнија те и скупија а најскупља је према томе борба човека с човеком, док је борба човекова са самим собом најтежа, те је и самовладање најскупља тековина човекова, која се добија само после многих покушаја, напора, болова и бораба; најтежа је борба човекова са животињом у себи, борба духа с материјом.

Најскупља су најдоцнија, највиша добра, чије потребе осећа човек само у доцнијем, вишем, историјском друштву и које само у њему може задовољити; по цену великих зала, невоља, жртава и бораба купује се свака добит и добро цивилизације, од моногамије до моћне славе појединаца; све лепо, добро и узвишено купује се у историји људској само великим жртвама и напорима, је се не добијају као наслеђе од рода него се морају стећи, задобити, искупити; сваки народ морао је издржати дуге и велике борбе и просути много крви да добије најлепше што има у појезији својој; свака велика истина купљена је само великим жртвама људским, напорима читавих столећа. Тако је и виша, доцнија религија много скупља од раније, ниже религије и хришћанство је откупљено само великим, мученичким борбама првих његових проповедника и доцнијих народа који су га примили, као што је и протестантизам извојеван само дугим и крвавим борбама народа. Тако се физичка снага и телесно образовање много јевтиније добијају него доцније више образовање душе и духа; тако су и простор и време првобитно јевтиније а са све већим процесом цивилизације постају све скупља добра; тако су и мере простора јевтиније и лакше него мере времена. Тако су и човек и његов живот и тековина на све ранијим ступњима историје све јевтиније; са умножавањем веза и добара процесом историје и човек постаје све скупљи, и то све веће поскупљивање човека, његова живота и рада, његових тековина и добара, највише ће и условити све веће нестајање ратова.

Пошто се раније лакше одржава од доцнијег то све раније све је мање пропадљиво, све се мање може уништити, и по томе све доцније све лакше пропада, све се више и лакше може уништити.

Тековине духа, разума, мишљења и истине, свест, појмови и идеје, духовна напрезања читавих нараштаја, народа и времена пропадају без трага, док споменици материјалне културе и архитектонски, одржавају се много дуже и преживљују доцније пропадљивије споменике и тековине народа и времена; тако и хуманост, племенитост, разум, образовање, ученост могу потресати уништити у поједином човеку, док се никад не могу уништити сурове, чулне, животињске особине и снаге и душе; тако потресима у природи и општим законитим процесом пропада и сав органски живот док се ствари и снаге неорганског света никад не могу уништити. Тако и првобитно чуло пипања никад се не може потпуно уништити, пошто је раширено по целој површини тела, док сва остала доцнија

чула могу се изгубити и уништити и то тим пре што су доцније т. ј. виша, као око и уво.

По томе све раније све се мање може потрошити, све доцније све се више и брже троши, пошто је ранијега све више, доцнијега све мање.

Пошто све раније има све мање услова и све мање потреба, све лакше добија све оно што му треба, све лакше задовољава своје потребе, то је *све раније све више задовољено, задовољно и срећно, све доцније све је мање задовољено, задовољно и срећно.*

За животиње има највише хране на земљи, за дух најмање, животиња је увек засићена на столу живота, дух ретко кад, јер и што има мало хране за њега на земљи, она се мора дуго тражити и дубоко копати; тако и за ситније, ниже духове људске има много више хране, јер му треба простије и ситније, обичније хране које има свуд у животу, него за високе, племените духове, који се увек морају мучно дизати изнад земаљског, изнад стварности и садашњости да би напли хране за себе. Отуд је земљин свет, овакав какав је, идеалан само за камење, савршен само за биље и животиње, добар и леп само за нижег, животињског човека, док је гораак за онога који дубоко осећа, неразумљив за оне који мисле. Природни, дивљи, животињски човек много је задовољнији и срећнији у животу него историјски, племенити, виши човек и што је дубља душа, што је виши дух, тим га је све теже задовољити, тим је све мање срећан.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У СРБИЈИ

прве половине овог века

— НАСТАВАК —

Овако стање основних школа трајало је све до новог, званог „турског устава“. Ступањем у живот овог устава крајем 1838. године опет су учињене неке измене у напретку основних школа. Те измене припремљене су још раније. Јула месеца по наредби Кнеза Милоша, тадашњи министар просвете и врховни надзиратељ карантина *Стеван Стевановић* — *Тетка*, сам лично обиђе све основне школе по Србији. Од неоцењене је вредности овај преглед школа како с тога, што их је сам министар обишао, тако и с тога, што је Кнез Милош изабрао човека, који је потпуно умео ценити вредност основних школа. Он се задржао на свом путу код сваке школе. Сваку је прегледао; како успех ученика, тако и спрему учитеља. Осим тога прегледао је и какве су зграде. Скоро о свакој пона-

особ слао је извешће Кнезу Милошу, и у исто време предлагао што треба предузети те да школе боље напредују. Свршивши савесно овај посао и као повереник Кнеза Милоша и као Србин родољуб, који воли просветни напредак своје земље, он се врати натраг и о свему у опште извести Кнеза Милоша. Кнез му се на овом савесном раду захвали тиме, што му „посла једну кесицу (чини ми се са 500 ₪.) за накнађеније трошкова његови, „које је учинио путујући по дужности на ползу „народну.“¹⁾

На овом путу Стеван Стевановић, као министар просвете, увидевши све недостатке ондашњих школа прегео је одмах да се поправи све што се даде поправити према времену, приликама и материјалним средствима, што их као министар имађаше на расположењу. Ради једнолике наставе у свима „нормалним“ школама министар просвете расписа свима учитељима шта да предају по „нормалним школама“. И тако постаде први програм, који је први вредео за све основне школе онога времена. Кад говорим о историјском развоју основних школа мислим да не грешим, кад износим цео тај програм. Он је издат 11. августа. 1838¹⁾ П. Бр. 193 заједно са *настављенијем* учитељима како да се владају и како да предају у школи. Програм, по ономе како га је навео г. *М. Ђ. Милићевић*,²⁾ гласи овако :

„А.) У млађој нормалној школи :

„*Прве године* : Мала деца, која од 7 година „млађа бити не могу, нека се најпре и најпре, у „молитвама млађим и већим, као : отче наш, бого- „родице дјево, вјерују, десет божији заповеди и пр. „и у познавању грађанске србске и словенске аз- „буке поучавају, тако да за пола године добро сри- „цати, и цифре познавати поуче; а за друго пола „године буквар сав да прочитају и да понављају, „повторављајући у овом теченију хришћанске мо- „литве восточног нашег вероисповеданија; и да се „утврде у познавању цифри и по већи чисала. „У овом полугодишњем теченију да се почну по- „учавати у написивању најпре писмена, пак по том „и цели речи српски и у бројању у глави.

„*Друге године* : Истим ученицима да се пре- „даје 1, читање часловца (или читанке) до поло- „вине; 2. свјашчена историја на памет до половине, „с понављањем научени већ молитви; 3. може се „мали катихизис на изузет учити; 4. писање србско „у целим речима и сложенијама; 5. написивање

¹⁾ Протокол Мин. Просв. № 80 1. јула 1838. овај навод по г. *М. Ђ. Милићевићу*, Гласник срп. уч. кв. XXIV. стр. 10.

²⁾ Ibi стр. 8. и 9.

„већи чисала и њихово тачно произношење с прва „два вида численија, и то првог школског тече- „нија. Второг теченија да се сврши и повтори, како „свјашчена историја, тако и читање часловца (или „читанке) и да се сва четири вида численија сврше „повторављајући; да се цео символ вере на изузет „научи; да се упражненија писања повећа задају.

„Б.) У старијој нормалној класи :

„*Прве године* : Наука хришћанска (катихизис „мали) од II части до краја III-ће части, чтеније „псалтира до краја; веће упражненије у писању, „а другога теченија и у правописанију и диктандо. „Из численице: сва четири вида првог теченија у „ненареченим числима. Граматика србска до сочи- „ненија са упражненијама.

„*Друге године* : Катихизис сав да се повтори „од почетка до краја; читање псалтира да се пов- „тори читајући и друге общеполезне књиге са „грађанским писменима печатане, упражненије у „писању преписа и диктандо (диктирајући и неке „предмете учебне и друге разне за младеж полезне „текстове); из численице: вообщце о разбијенијама „(разломцима) и онда сва четири вида разбијенија „и правило тројно просто; граматика србска од „сочиненија до краја са упражненијама; историја „србска од почетка до деспота србски; непрестано „упражненије у пјенију црковном како у овој тако „и у предидућим двама годинама.

„За обе године да се почне предавати у овој „школи немачког језика читање и писање и ако к „тому нужни књига не има, нека се учитељ постара „набавити, и то су буквари немачки и читанка „(Lesebuch).“¹⁾

Као што се види, овај програм одређенији је, јаснији је и подеснији за основне школе, но овај, што га наведосмо за годину 1830. У овоме има и измена, оне се виде на први поглед. Овај програм већ почиње носити, бар у неколико, национални карактер, јер у „старијој нормалној класи“ друге године (односно у четвртом разреду) видимо да је уклоњен грчки језик а место њега заведена српска историја. Осим тога уклоњена су трговачка сочиненија, протоколи и рачуни, дакле оно, што би носило обележје ма какве стручне спреме, а место тога заведене су из рачунице партије о разломцима и просто правило тројно.

Разлика између ова два програма очигледно је последица развоја наших школа. У време 1830. године не имађасмо ниједне гимназије, а у ово време већ их имамо, је с тога у овом новом — Ген-

¹⁾ Навод по *М. Ђ. Милићевићу*. Гласник срп. учен. друштва кв. XXIV стр. 8—10.

кином — програму много што шта изостало, што ће се учити у гимназији.

Поред тога програма Тенка је унео и једну новину у нашу основну школу, а то је у последња два разреда *црквено појање*.

Да би рад у школи био једнолик и да би нашање учитеља како према ученицима тако и према грађанима било подједнако, Стеван Стевановић, одмах уз овај програм, написао је и *„настављеније учитељима управитељствени и обшчествени школа у Књажевству Србији“* како да предају у школи и како да се владају. Како је то прво упуство дато од стране министарства учитељима основних школа, и како је врло занимљиво и карактеристично за време у које се појавило, то га износим овде у целини :

„Настављеније

„Учитељима управитељствени и обшчествени школа у Књажевству Србији.“

„1. Дужност учитеља вообшче јесте та, да во-
„вјерену себи младеж, како у прописним предме-
„тима наука обучавају, тако и у правима хрести-
„јанима достојним изображавају. За то морају осо-
„бито приљезни бити у предавању прописани им
„предмета. А изображавање прави састоји се у при-
„љезном поученију најпре мањи и већи молитви
„христијанског закона, восточног нашег вероиспо-
„веданија; онда у опширвијем и тачнијем изјасне-
„нију катихизиса, које све од метода и начина за-
„виси, којим учитељи предају. Овај начин уредан,
„јасан, лак и кратак бити, и кога сваки учитељ по-
„мериау списане науке знати мора, по који је врло
„различан. Најбољи је метод онај, који је духу по-
„лезни наука, возрасту и множини деце саотје-
„ствује“.

„2. Катихизис дакле тако исто као и учебне
„предмете морају учитељи предавати (изузимајући
„само она места где способни свајшченик има) и
„највише о томе настојавати, да деца добар основ
„у закону хрестијанском положи. Јербо отуда и
„изображеније њ побољшавање у правима извире.

„3. Осим тога што учитељи приљезни морају
„бити, морају доброг владања и примерног пове-
„денија бити: да би се деца, имајући живи пример
„доброг владања и поведенија учитеља свог пред
„очима, боље и брже к томе поштравала, и у пра-
„вима изображавала.

„4. Учитељи морају три сата пре, а три сата
„после подне с децом у школи забављати се, и за
„све то време прописно и разумно на часове раз-
„дељене учебне предмете са сваком ревношћу, и
„изјасњујући по разуму и дарови деце предавати.

„5. Учитељи немају у школско време из школе
„напоље трчкарати, децу саму остављати, да им се
„не би тако прилика дала празнословити, кавџити
„или бити.

„6. Док су год деца у школи, треба их учитељ
„непрестано пред очима да има, и приљезно пази,
„да не би ученици безчинствовали или занимајући
„се у скамији или узалуд проводили, но да једнако
„наставленија учитеља внимају, и учебне предмете,
„који су за онај дан одређени, једнако у уму и
„пред очима држе.

„7. Учитељ не треба прописане науке само
„механически деци да предаје, т. ј. да деца пре-
„даване им предмете само на изуст од речи до
„речи науче, и у ветар говоре, а ствар саму не ра-
„зумевају, нити је временом на своју ползу употре-
„бити могу. Но напротив тога дужан је учитељ сваку
„најмању ствар деци добро истолковати, да им со-
„вршено јасна и разумителна буде, па да ју, колико
„је год могуће, и својима речма исказати, и да се
„у сваком злучају науком оном ползовати могу.

„8. Стидно би допста било кад учитељ не би
„све оне предмете и науке, које у школи деци пре-
„даје најпре и најпре сам добро и савршено разу-
„мевао, кад их не би тачно изјаснити умео, и на
„изуст знао. Смешно је заиста видити, кад учитељ
„или приватно или на испиту из књиге децу вопро-
„шава, а деца му на памет одговарају.

„9. При раздавању казни и награжденија, при
„укоравашу или похваљивашу, треба учитељ свагда
„умерен, правдољубив и непристрастан да буде,
„да се од велике јарости, непристојни псовки и со-
„блазителни речи чува и удаљава. Особито нек се
„чува, да у јарости које дете јако и незгодно не-
„удари, или безмерно некаштигује чим би дете оса-
„катити и здрављу његовом шкодити могао. Казни
„треба да су свагда учињеној кривници соразмерне,
„и да се као и похвале без сваког атара и при-
„страстија раздају. Воопште пак с мадом, слаба-
„чком, болешљивом и страшљивом децом, треба да
„учитељ много терпенија, и призренија да има.

„10. Учитељ је дужан постарати се да деца не
„само у школи, но и изван школе приљезна и тру-
„дољубива буду, да се добро владају, и да све оне
„дужности, које им он при наставленију препору-
„чује и у срце усељава, у самом делу чине и из-
„вршују. Зато треба да с родитељима ученика сво-
„јих у споразумленију буде и препоручи им, да на
„децу своју код куће пазе, да их к науци и тру-
„дољубију поштравају, и ако кривице или пороке
„какве на њима примете, такве учитељу одмах
„одкрију и саопште. Ако ли учитељ своје соп-
„ствене деце има, дужан је најпре њих добро

„васпитати, да би другој деци на углед служити
„могла.

„11. Учитељ треба не само деци у школи по
„и осталим људма и целој општини пример и об-
„разац доброг владања, правственог и целомудре-
„ног живота да буде, да би се и сви остали на
„њего угледати, и од њега у сваком случају савета
„повскати могли; будући да прости људи после
„свештеника највише на учитеље гледе и од њега
„добре примере правственог поведенија очекују.

„12. Будући да се црквено богослуженије, на-
„шега благочестија понајвише у пјенију састоји,
„тако је дужан учитељ, не само пјеније црквено
„сам за себе добро разумети, у недељне и празничке
„дане свима црквеним обредима присуствовати, и
„свештенику у отправљанију богослуженија свагда
„на руци бити и пјенијем својим содејствовати; него
„је дужан такођер и ученике своје у црквеном пје-
„нију поучавати, и у таквоме с њима толико ус-
„пети, да и они совокупним појањем својим красити
„и на ектеније и возгласе свјаштеноереја пристојно
„одговорити могу.

„13. Учитељи ваља да љубав и страхопочита-
„није код своје деце снискају; како би га деца и
„љубила и почитовала, и бојала га се. За то им
„се особито умерена и разумна строгост и препору-
„чује.

„14. Учитељи морају деци законе школске пре-
„писати, по којима се деца владати имају. Ови за-
„кони преписиваће се по обстојатељству и поло-
„женију места у коме је школа по возрасту деце
„и по нужди времена.

„15. Стараће се учитељи о том да деца све
„прописане нуждне школске књиге, потребан на-
„пир, и за писање сва нужна у своје време на-
„бављају и имају и ако не би које дете хотело на-
„бавити речене сопствене потребе ово да му под
„казну наложи, да се одмах с таквима снабде.

„16. Стараће се и о том; да потребе школске,
„као: таблу за рачун, сунђер, креду и т. д. опште-
„ства или родитељи дечији (сирјеч какова је гди
„уредба) у своје време школи набаве; да скамљије
„и пешцери школски оправни буду, и. пр.

„17. Набљудоваће чистоћу како у школи, тако
„и код деце. За то ће настојавати да се школска
„соба сваки дан по једанпут брише, да деца са
„чистом одећом и обућом у школу долазе, да су
„очешљана, и да су им сваке суботе нокти обре-
„зани.

„18. Учитељи ће јошт и о томе настојавати
„да деца у школу смирно и чисто долазе, у школи

„мирно седе, кући тако исто, невичући, нетрчећи
„одходе, сваког старијег смирно поздраве и идући
„у школу, и излазећи из школе.

„19. Ученике раздељиваће на класе тако да
„много класа (тако звани разреда) nebude. А то ће
„лако моћи по томе што ће млађе класе учитељ
„само дванут у години а не у свако време децу у
„у школу примати, и одма ред овај моћи набљу-
„давати. А старије класе учитељ примаће ученике
„из млађе класе по способности њиховој само је-
„данпут с почетка школске године, и то оне уче-
„нике, који за старију класу буду.

„20. Учитељи мораће сваке пол године испит
„с децом сверху савршени прописани предмета пред
„директором свију школа или у одсуству овога, пред
„местним директором, држати, да би се отуд успех
„у наукама, који је с децом учињен, дознати могао;
„и да би се приљезаније и ревност учитеља уви-
„дела.

„21. Дужни су учитељи и списак деце држати.
„Млађе класе учитељ примећиваће и време доласка
„ученика у школу. (Овај долазак определиће се
„од главни директора свију школа.) Тако исто и
„старије класе учитељ примећиваће кад су деца
„из млађе класе у старије прешла. У том списку
„мораће назначено бити име и презиме, време до-
„ласка, вероисповеданије, године, место рођења,
„отац, мати или тотор детета и је ли доонде што-
„год, и колико је учило.

„22. Списак овакови предаваће директору
„сваке пол године о држању полгодишњег испита,
„заједно с класификацијом ученика у успеху, и с
„осмотренијем предмета, који су за теченије прво
„и друго предавали.

„23. Учитељи морају у љубави и согласију с
„свјаштенством живити, свјаштенике почитовати,
„овима подчињени бити, особито цркве што се
„тиче. Но и

„24. С људма мирским морају у согласију и
„љубави живити, сваке распре избегавати; велика
„дружства и части непосешћавати; у меану нећти,
„неопијати се, не бљадословити и вообште примерног
„владања и поведенија бити.

„25. Над испуњенијем њихови дужности пад-
„зираваће изабран местни школа надзиратељ; хотја
„да се у том призренију и свако старешинство под-
„разумева. Такођер мотриће, да ли се учитељи по
„пропису настављенија овог владају, и ако би који
„против јединог јединственог пункта у наставље-
„нију овог изложеног погрешно, то ће онда дире-
„ктору народни школа рапортирати.

„26. Учители су сви обавезани свима пункто-
вима настављенија овог, под казњом лишења зва-
нија свог, удовлестворавати.¹⁾“

„П. №. 193

„11. августа 1838.

„Крагујевцу.

Попечитељ просвештенија
и верховни надзиратељ Карантина
генерал-мајор

Стефан Стефамовић с. р.“

Од колике је вредности ово настављеније за време кад се појавило, казује се само собом. Доста је само поредити сва она наређења, која се у њему налазе са много доцнијим наредбама исте врсте, па да се увиди како је ондашњи попечитељ имао широке погледе на задатак основне школе. Па ни на томе се није зауставио стари попечитељ „Тенка“. Знао је он врло добро да није било лако остварити све захтеве настављенија, јер за тај посао није имало довољних учила и учбеника. Осим часловца и псалтира, које је још 1836. године штампала Државна Штампарија, „Руководства к аритметики за кнежевско-српске школе“ штампано у Београду 1833., које је по други пут штампано 1837. год.; других учбеника није било. С тога 25. септембра 1838. „Тенка“ написао писмо тадашњем митрополиту Петру, у коме је тражио да се преко вештих људи постара саставити за школу бар *кагизизис и малу свештену историју*. Што се тиче буквара изгледа да су се до год. 1839. служили по основним школама *Зорићевим* букваром, који је оштампан 1838. год. у Београду, и који је носио наслов: „*Малый Учитель или Србски Букваръ садржава-
юћий у себи правила церковногъ и гражданскогъ чи-
тания, нуждне молитве и многе полезне предмете
за Србску дѣцу.*“ Ова је књига у 8^о страна 43. „А за поуке у хришћанској науци поред ових мо-
литави из Зорићевог буквара могла су деца учити
„прве основе хришћанске науке из књижице, коју је
„такође саставио горе поменути г. А. Зорић: „*Кратко
хришћанско поученије за сербску дѣцу, съ Рускога
езика на Србскій преведено. Съ одобреніемъ ду-
ховне власти издао г. А. З.*“ у Београду 1837. год.

Између осталих радова попечитеља Стевана Стевановића, треба да напоменемо још и ово. Пошто је наредио програм и дао упуство учитељима како да раде а како да се владају, требало је поставити лице које ће водити надзор над просветним радницима у основним школама. С тога је месеца новембра установљено главно директорство свију државних основних школа и постављени су управитељи

¹⁾ Ово настављеније узето је из Гласника срп. уч. друштва књ. XXIV. стр. 125—130.

школски. За главног директора постављен је *Ђорђе Зорић*;¹⁾ а управитељи „главе учитеља основних школа“ постављени су били по нахијама.

(свршиће се)

ЛАТИНСКА КЛАСИЧНА ПРОЗА У СРПСКИМ ПРЕВОДИМА

ПРИЛОГ ЗА ХИСТОРИЈУ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

НАПИСАО

† Мил. Р. Димитријевић

(Наставак)

У овим цветићима својих радова огледао је Цицерон да подмлади своју старачку снагу — јер је сва прилика, да је ово дело писано 708. године после оснивања РOME — у новим беседничким по-словима, па кад му диктатура једног силника није давала могућности да *каже* све, шта му на срцу лежи, *написао* је ораторским стилем шест малих, али дивних, одломака, у којима је претресао шест најлепших изрека стоичких. Мисли, које се овде отржу чистом патриотском осећању, тако су бујне и силне, да куљају као лава из вулкана, и само је Цицерону било могуће, да брзину њихову достигне витком стилном готовошћу, да да достојне одеће тако врским мислима. Сваки парадокс за себе је беседа, која би се могла изговорити на неком патриотском скупу и извојевала би сигурно себи толико исто успеха, колико и најлепше беседе ког одличног говорника. И ако игде, то за цело овде, у „парадоксима“ нема преводилац ништа друго да гледа и постиже, до само то, да до крајности тачно преводи стил његов, да ниједне не упусти, да композицију свих реченица одржи онаку исту, каква је у оригиналу, докле је год то могуће, и тек ће нам на тај начин изнети та-чан и достојан превод Цицеронових „парадокса“, у којима је полет беседнички диван а стилна лепота така, да достигне узвишеност мисли. Ако је велики Романин био ученик оне филозофије „која доноси обилност у беседи“, као што сам каже, онда је то од свих својих мањих радова овде најсјајније доказао. Излишно је и спомињати, да Светић није изнео онако, као што треба, дух и стил Цицеронов у овом делу, а да ли га је разумевао и знао, то се не види ни откуда. Она пак његова слобода, којом он тако располаже у сасвим произвољној композицији, врло често сасвим независној од оригиналне, јасно показује, да је наш преводилац схватио овде мисли, као главну ствар,

¹⁾ М. Петровић *op cit* стр. 766.

а стил и начин излагања тих мисли као нешто сасвим споредно, и наравно — погрешно је. Ми смо казали, шта је навело Цицерона на писање тих парадокса, па је онда сасвим јасно, да, ако стил није претежна лепота ових делаца, а оно је зацело равномерна с мислима. Светићев превод „парадокса“ није ништа друго до причање истог, али тако, да су све мисли Цицеронове једна за другом истим редом казане — *превод* међутим није. Кад се од „парадокса“ Цицеронових одбаца стил и начин излагања Цицеронов, онда они престају бити његови, а могу носити чије хоћете име, а стила и духа Цицеронова у Светићевом преводу — нема. Он се трудио само, да не погреша у разумевању језика, и што је у томе успео ипак изузев не једну погрешку, није никако чудо у овако малом преводу, али он није разумео дужност преводочеву, и зато му ово и није — превод Цицеронових „парадокса“. Од ових погрешака ми ћемо неколико навести, [за неке од њих види се, да су погрешке из непажње и хитље], али ћемо изнети за пример како он пресађује класичан Цицеронов стил само ове две оригиналне реченице, које он склапа у једну, па ће се ствар расветлити. У осталом овде би требало изнети цео његов „парадоксон“ па да се тачно може нетачност увидети.

I b. „Nunquam ego mehercule neque pecunias istorum neque tecta magnifica, neque opes neque imperia, neque ea, quibus maxime adstricti sunt, voluptates in bonis rebus aut expetendis esse duxi, quippe eum viderim homines his rebus circumponentes ea tamen desiderare, maxime, quibus abundant. Neque enim expletur unquam nec satiatur cupiditates sitis, neque solum ea, qui habent, libidine augendi cruciatur, sed etiam amittendi metu“.

превео је :

Ја заиста никадъ нисамъ на новце богатогъ каквогъ, нити великолѣвна здавѣя њѣгова, нити власт и уваженѣ, нити сласти, којима се предаю највише, за права и пожеланѣя достойна добра држао; ерѣ самъ видѣо, да люди у највећем изобилу овѣ ствари опетъ за њима највећма гину; ерѣ се жеђ пожеланѣя никадъ не угољава, нити се совршено гаси; нити *богатогъ* мори само желя, да свое благо умножи, него га и стра еде, да што не изгуби“.

„quam res tanta dici possit“. in it.

„vita atque paetis illustrando sunt summorum virorum haec, quae verbis subtilius, quam satis est, disputari videntur“. II 10.

„Vultis post liberam civitatem“ II 11.

„него што бы се толика стварѣ казати могла“

„само, доказателство тога чина, да е врло субтилно, зато љу га я животогъ и дѣли слави мужева гледати да обяснимъ“.

„Хоћете ли после ослобоѣне државе?“

„Quid? A Numā Pompilio?“ (oc. „incipiamusne?“).

II 11.

„minusne gratias diis immortalibus?“

„Шта о Нуми Помпилију?“
„Је л то сриски?“

одмах доцније подвучено је *изоставио*.

Као што се види Светић је, и што се граматичког разумевања језика тиче, у овако маленом преводу учинио неколико погрешака, које се баш тако олако не опраштају, али је у стилним погрешкама тако богат, тако да их је тешко све пребројати. Сам онај један пример може добром стилисти и познаваоцу класичне латинске прозе, а нарочито Цицероновог стила, бити довољан за охарактерисање самог превода, а наше је да кажемо, како *цео* превод апсолутно ни у једном делу свом није без оваких погрешака и недостака, те после свега овога, мислимо, да је сасвим разложно, кад кажемо: Светић је савршено рђаво превео Цицеронов парадокс, па ако би се тако што и могло ком другом опростити, зацело не може никако хорифеју наших преводилаца из класичне књижевности. И опет онака иста утеха као мало пре: хвала Богу, кад је „превео“ само тај један парадокс!

У истој години Матичиног Летописа а четвртој „частици“ јавио се и четврти превод Цицерона филозофа. Овог пута дошла је до руку наших преводилаца и друга класична ствар у филозофији латинској а најпопуларније дело Марка Тулија Цицерона — „Тускуланска Испитивања“. Дobili смо их у једном малом одломку у преводу *Јакова Живановића*: „Циц. I Тулије“ који нас је после дванаест година обрадовао преводом својим свих пет књига истог дела. Ову велику филозофску справу прегледаћемо у њеном целокупном преводу, кад нас време својим током тамо одведе, а сад ћемо прегледати овај одломак и уломак у исто доба, и изјавити, како је он одговорио свом циљу. Држимо да је излишно напомињати, да је и ово дело рђаво преведено, јер ће нас много више изненадити новост, кад чујемо, да је кака класична ствар у нас добро преведена. Те као и „златна књига“ страдале су и дивне књиге „Тускуланских Испитивања“ од наших невештих и непозваних преводилаца. У овим ремек-листовима, које нам је завештала старина као једно од својих највећих блага, огледао је највећи латински књижевник да себи својственом вештином изнесе пред наш суд и наше срце неколико питања, неколико покушаја, како он каже, и да њима користи свом народу „и кад је ван државних послова“. Човек пун највећег човекољубља и силног осећања за лепотом, одушевљен узвишеним и великим мислима, чиста непо-

рочна срца [јер је он честитост и слави претпостављао] такав човек, кад је још обдарен неограниченом владом над језиком и стилем, може поузданим својим делима учинити беспримерне користи човечанству. А кад је још такав човек, поред огромног свог знања и неке узвишене могућности у мишљењу, снабдевен још и толиком искреношћу, да на постављена питања одговара сâм спуштајући се у нашу низину, на домак нашем схватању, он онда чини и релативне и апсолутне користи. И Цицерон, ако их је ига учинио, ако је ма којим делом својим принео, да међу људма буде мање предрасуда и да своје грађане снабде књигом, у којој ће наћи увек утехе и обране против толиких зала у животу, ако је ма којим својим радом заслужио да понесе име људског добротвора, то је запста учинио са ових пет класичних књига. Као што је трима својим „златним књигама“ дао људма и целом свету најтачнији појам о дужностима човековим и изнео им најдивније поуке, шта треба радити у ком случају колизије у човековим разним дужностима и користи, као што нам је тим књигама дао у неку руку највећег и најбољег упућивача у овом земном животу, тако је са својих пет тускуланских књига успео, да нам облагороди дух, ојача осећање и избје сваки страх и бригу, страст и пожуде. Он је у овим својим радовима показао највећу снагу, да човека тако ублажи и умири у животу, да му се у том погледу није ниједан од свих писаца светских ни приближио довољно. Он није бранилац, или бар неће да нам намеће ни песимистичко ни оптимистичко гледиште, он се не понаша као идеалиста ни као реалиста, ни као спекулативан филозоф нити филистар, већ практичним судијским погледом мерећи свачије мишљење да је сваком за право у сумњивим случајевима старајући се, да нас и ту помогне својим разлагањима, а пресуђује право без љутње и милосрђа, ко у којој ствари има једино права. На тај начин он *избира* оно, што је најбоље и то нам износи и показује, а то све на такав начин, да нас заноси и осваја, да нас натерује и приморава, да га читамо и љубимо због беспримерне слаткоће његова стила у обичном говору, и највеће узвишености његова духа, кад га мисао, на онда одмах начин излагања, понесе куд више. У најлепшем облику изнесене су овде најдивније и најозбиљније поуке, у најкитњастим руку појављује се овде истина урешена вештачком руком Цицероновом, па кад човек свакојачко гине и жуди за истином, да како ли ће му она тек тада пријатна бити, кад је угледа тако украшену. Рекосмо, да Цицерон у овим књигама није ни реалиста ни идеалиста, ни песимиста ни оптимиста, не држи се ни

Платона ни Аристотела, пити се поводи за Зеноном или Епикуром, он је овде једино у свим својим филозофским списима онако оригиналан филозоф, као у књигама „О дужностима“. Па и ако Цицерон није радио по нарочитом неком систему већ донде изнесеном, ипак су му мисли у свакој посебице књизи тако тесно везане једна за другу, да једна без друге не само што нема никака утицаја, него често и никака смисла. Зато нас је веома изненадило, кад смо видели, да у овом преводу Живановићевом није почето спочетка превођењем, но из средине и да није доведено до краја, него опет остављено на средини. Колико је ово безразложно, а у овом делу не само без икаквог утицаја, него и без икаквог смисла, није потребно говорити, али нам је на први поглед било дало бар другу наду. Ми смо знали, да се у других народа почесто налази преведених појединих парчета из неких већих дела само „због елеганције у стилу [ob elegantiam styli], па смо се повадали, да нам је преводилац пружио бар ту корист. Али смо се на брзо уверили о противном. Превод је почео тако, да нема у себи ни оног величанственог периода у средини прве књиге, у ком је скупио Цицерон све напред речене ствари у тако вештачки, искићен и дивотан закључак, како само он може у најсрећнијим својим часовима, те према томе превод, немајући тога, већ нема у себи једне погодбе па да буде леп. Затим је сав остали рад преведен таким стилем и језиком, да је од њега бољи био и у каквог најпримитивнијег писара, а немо ли у „краља стилиста“, како духовито назива Цицерона један литерарни хисторик. Истина је, да је Живановић, противно Светићевом преводу „парадокса“, преводио од речи до речи, али се тиме само још горе и више упропастио. Немајући онолико снаге и избора у речма код свога језика, колико је Цицерон имао у латинском, Живановић је преводио онако ропски падао у тако огромне граматичке и синтактичне погрешке против свог матерњег језика, да нам је показао најбоље, на који се начин може Цицерон у преводу најрогатније представити, кад му преводилац није дорастао за свој посао. Цицерон нам у Живановићевом преводу излази пред очи, као тако ништаван стилиста, какав је могао бити само какав најгори „славено-србски литератор“ без икаквог полета у исказивању, без икакве владе над језиком. То ропско превођење, не Цицерона, већ латинског језика, чак је толико искварило начин излагања мисли у матерњем језику па и сâм језик у преводу, да је Живановић бољи стилно и у свом оригиналном макакном писању [н. пр. у предговору к доцнијем издању целокупног

превода] но у преводу највећег латинског стилисте. Те се тако лако добива кобан закључак, да је човек, чијој се стилној вештини дивно и диви цео образован свет, у српском преводу изашао пред српске читаоце као гори стилиста од једног Јакова Живановића!

Ми ћемо овде изнети неколико примера и његових чисто преводних погрешака, погрешака против разумевања језика, затим један пример, да се покаже његова стилна невештина, па онда и малени број из небројено много употребљених речи и облика, који би и најлакши стил уништили.

„sic animum tuum tibi nolum esse oportere etiam si ignores et locum et formam“.

XXIX.

„ad indicium capitis“.

XXIX.

„abiit a vita“

„si mors malum sit, esse sempiternum malum“

„Prandeti animo porti!“

„apud inferes“

Употребио је ове речи, изразе и облике :

одмах с почетка свог превода ово је *изоставио* а међутим се без тога места много штошта не може ни разумети, јер је та реченица други, конклузивно-компаративни део оног великог и лепог периода у XXVIII. стр., који није преведен.

„у осуђеном глави“

„отишао измеђ живота“

„кадъ би смртъ зло была, вѣковечно би зла бити морала“.

„Ајдете јуначки!“

„у подземнимъ“

Да ли би ово ко разумео, ако већ пре тога не би знао латинског текста.

„невѣжа, слѣдователно, држати, часть (pars), сојузъ, возбужденъ, теченіе, пророчествованіе, унввати (dubitare), корабль (ratio), безпрѣделній, таготнейши (molissimus), сновиденія, изшадши, касателно, вождъ. — Сем овога сасвим против правила српског језика мења Partic. praes, et praet.

Пример рогобатности и невештине:

XXX. 73—74. „Itaque commemorat, ut Cygni, qui non sine causa Apollini dicati sint, sed quod ab eo divinationem habere videantur, qua providentes, quid in morte boni sit cum cantu et voluptate moriantur, sic omnibus bonis et doctis esse faciendum. Nec vero de hoc quisquam dubitare posset nisi ideno nobis acciderit diligenter de animo cogitantibus, quod iis saepe usu venit, qui cum acriter oculis deficientem olem intuerentur, ut aspectum omnino amitterent, sic ruentio acies se ipsa intuens nonnunquam hebescit, obeam que causam contemplandi diligentiam annifimus. Itaque

ПРОСВЕТИНИ ГЛАСНИК 1899. г.

dubitans, circumspectans, haesitans multa adversa reverens, tamquam in rati in mari immenso nostra vehitur ratio“

превео је :

„Па онда каже, као што лабудови, кои нису без узрока Аполону посвећени, но што отъ њѣга пророчествованіе имати видесе, съ коимъ предвидѣти, *колико в добро смртъ*, съ песмомъ и радостно умиру, тако сви добри и мудри валя да чине. О овимъ нико се посумњати не бы могао, да нам се при дубльмъ разсужденію о души оно исто не случи, што се често онима збыва, кои бы очима у помрачавајуће се сунце оштро гледали, тако видъ сасвимъ изгубе; тако острота ума сама себе посматрајућа кадгодъ се затупи и зато волю къ разсужденію губимо, и тако уживајући, обзирући се, застаивајући, многа противна удалявајући *као у мору безирѣделномъ корабль вози намъ се разумъ*.“

Ето, таким је погрешкама о тачност превода и разумевања латинског језика и таким рогобатностима стилним испуњен превод Јакова Живановића, који је чудновато и извађен из оригинала: [од XXVIII. 70. и то од средине једне реченице, па до XXXI. 75., па онда настављен од XXXIX с. 94. од половине па мало на даље], тако, да апсолутно ни каког разлога нема, што се и сама мисао тако нецепкала, да је Цицерон у српском преводу двојно изгубио: прво, изашао је као рђав стилиста а затим, као невешт излагач својих мисли и никакав распоређивач, те ми заиста не знамо, како би се могао Јаков Живановић за то достојно осудити. Као што се види тако се систематски убијала воља за класицизмом и то од оних, који су били позвани да га највише штите, и то на тај начин, да би класичност и лепота њезина свакојако освојила себи земљишта у нашој младој књижевности, само да су је нешто ти њени први апостоли умели што боље сачувати од — себе. На овај пак начин поступно је све више и више упропаштивали — али томе доста за овај мах.

Исте године [1830.], која уопште долази међ најплодније преводима из класичне прозе латинске, јавља се *Паул Стамакович* превевши у свом забавнику „Сербска пчела или новиј цвѣтникъ“ већ превођени одломак из шесте књиге филозофског дела Цицероновог „О држави“. Исти натписъ, који и код Шимича [промењено је само „сонъ“ у „сан“], некако нам и нехотице натура мисао, да ће и превод бити исте вредности, те са неком врстом предосећања прилазимо прегледу његовом, да наскоро погледамо и кажемо сами себи: јесмо ли то и помислили? И заиста редак је пример, да нам један читав низ година [пуних двадесет] покаже као резултат свог пролаза оваку жалосну слику: да се

за то време није али ниједан корак, ниједну стопу унапред коракнуло. А превод Стаматовичев истог рада показује у упоређењу с Шимичем ту жалосну слику: исте погрешке још и увећане другима показују, да је већ и чисто разумевање латинског текста устукнуло; никакав корак унапред у погледу на употребу матерњег језика сведочи о жалосном стању ондашње књижевности; а до крајности рђав стил и рогобатан начин исказивања својих мисли довољно доказује, да је грех отаца почео већ да се испашта на потомству: да рђав превод Шимичев већ има тог утицаја, да се помисли, е није ни потребно ни темељно знање и изучавање духа и карактера народног и духа и стила пишчевег, па да се ипак може с успехом преводити. Тако погрешно мишљење рађа све горим плодом: већина добија све више и више уверења, да су класични писци латински недостојни поштовања [јер су српски преводи њихних дела испод сваке критике] и почиње их све више и више одбацити, докле се дотле најзад не дође, да су данас, кад је потреба класицизма за нашу поезију и уметничку прозу постала сваком савршено очевидна, зналци класичних књижевности рећи но икад. Та незгода, што су баш они преводили класичне умотворе (бар у прво време) који су били против Караџића и његове нове струје, сатрла је у нас класицизам. Јер победници не знајући, да је наше псеудокласике створила немачка и француска класика, већ мислећи да су последоваоци античности, наперише у онај мах своје победно оружје и на класику јелинску и латинску, те се још за дуго сматраше, да је противник новој животворној струји сваки онај, који вољаше класичност Јелина и Романа. Како је тако мишљење жалосно утицало на наш напредак, то ми тек данас осећамо. Није, дакле, ни потребно много говорити, па да се јасно опази, докле нас је довела та невешта радња наших преводилаца. А сад ћемо прегледати у кратко и примере за оне погрешке, који се налазе у овом преводу.

„deligere iterum absens consul bellumque maximum conficies“. XI 11.

„duoque hi numeri, quorum uterque alter de altera causa habetur“.

XII 12.

„Itic cum erclamasset Laelius, ingemissentque ceteri vehementius“.

XII.

„sicut alii qui praestantibus ingeniiis in vita hu-

„на страни онда кеш као верховниј совѣтникъ едан велики ратъ започети и окончати.

оно је подвучено у преводу изоставио.

„Овде би садъ дрејнуо Лелій, а прочи би яко узданули“.

„као год и они, кои су особенимъ у животу по-

mana divina studia coleunt“.

XVIII 18.

„nec est ullus hebetior sensus in vobis“.

XVIII 19.

верховниј совѣтникъ (consul), тијасноначалникъ (tribunus militum), полкъ (legio), височайши прочи, непреодолимъ (invictus), народоправленіе (respublica) вопроє, прочертано подобіе (imago), бордствовати, опровергнути (evertere), торжественно, верховниј владаниј гражданскої надзиратель (sensor), естественниј, мира и войне приказатель (dictator), скоростъ, шарообразіе, шаровидно, кругообразіе, теченіе, движимъ, содержатель, блескъ (lumen), благорастворитель (temperatio), преходеће (caducum), удручително, трогателно, обратъ (motus), побудителанъ, престественностъ, созиданіе, ожиданіе, частица, отчалніе, причислявати, попаштити се, памяствовати итд. итд.

XVIII. „Illi autem octo cursus, in quibus eadem vis est duorum, septem efficiunt distinctos intervallicis sonas: qui numerus rerum omnium fere modus est, quod docti homines nervis imitati atque cantibus aperuerunt sibi reditum in hunc locum, sicut alii, qui praestantibus ingeniiis in vita humana divina studia coluerunt. Hoc sonitu oppletae aures hominum absurduerunt, nec est hebetior ullus sensus in vobis, sicut ubi Nilus ad ea, quae Catadupa nominantur, praecipitat ex altissimis montibus, ea gens, quae illum locum accolit, propter magnitudinem sonitus sensu audiendi caret. Sic vero tantus est totius mundi incifatisima conversione sonitus, et eum aures hominum capere non possint, sicut intueri adversum solem nequitto, eiusque radiis acies vestra sensusque vincitur“.

превео је:

„Они пакъ осамъ текући тѣла число, отъ когъ два, Меркуриј и Венера, еднаке силе имаю, а прочи седам различіемъ разпојавил звукове рађаю, њблогъ свѣта подобіе претставля. Овамо

веденіемъ Бога почитовали“.

Јасно је, да је погрешно; али због тога, што је иста ствар, само на други начин и у Шимича погрешна, казујемо да „divina studia“ може значити овде само „филозофију“.

„нити ви можете икада у себи имати блажівгъ чувствованія“.

Употреба свих ових речи показује крајње нечист језик у преводу Стаматовичевом, и кад му се дода к томе и то, да је ово само мали део свега оног, што се може видети и опазити при читању, онда је резултат ужасан. Речи и звања нека, као што се види, објашњавао је као и Шимич, и готово се ни где није с њим сложио, а употреба partic. praes. activ part. perf. act. да је јака, као и све друге синтактичке и граматичке погрешке, о том није потребно ни говорити. А какав је стил — сад ће доћи пример.

су учени мужевни чрезъ *жиле чувственне* и пѣсноуѣнія отворили себи повратакъ, какогодъ и они, кои су съ особѣнимъ у животу поведѣнемъ Бога почитовили. Овѣмъ звукомъ напуѣнене уши оглуве, нити икада можете имати у себи блаженіегъ чувствованія; какогодъ што Ниль, на ономъ мѣсту, кое се Катадуна называ, съ найвиши гора *напрасно пада*, и онай народъ, кои около истога мѣста обитава, *престественостію* овога звука чувства чувена *мишава*. Овдѣ е пакъ тако великій цѣлогъ света, кои отъ *нараздражителнія* обрашенія постае, звукъ, да га *слухъ* човеческій никако поднеги не може, какогодъ што неможете у сунце да гледате, кое зрацима своимъ зѣницу и чувствованіе побѣждава“.

Навлаш смо изабрали исти пример, који смо и код Шимица употребили, да би се што јасније видело, како ни Шимичеву невештину стилну није постигао: „Она подвучена места, без којих, као што се види, није ниједан редић, показују погрешке, које се односе на неразумевање латинског текста, па кад смо их у том једном одељку нашли толико огроман број, онда нам се може веровати да их нисмо још много више износили не с тога, што више не би било, но што се држимо правила, да треба само карактерне изнети и тим обележити знање латинског језика у преводиоца. *Треба, дакле, знати, да се иза сваке погрешке, коју ми изнесмо као пример, крије још приличан број исте врсте, које ми нисмо могли у овако скученоме раду изнети.* А онака стилна невештина, кака је у Стаматовича, оводика скученост и незнање и свог и латинског језика — што се све најјасније огледа у XVIII. Сар. — заиста мора зачудити сваког човека, који ако ништа друго, а оно то тражи, да се бар толико поштује стара класичност, те да јој којекаки преводи не убијају вредности код мање посвећених људи, којима превод замењује оригинал. Међутим код нас је у неку руку то постало правило, да људи мало вичнији перу сматрају као за неко повижење штогод преводити, већ само пишу оригиналне ствари, као да би превођење доносило мање користи или било мање часно. Нама се баш чини да тако мишљење није правилно, и ми држимо, да је леп и достојан превод каког узоритог

класичног дела много кориснији и часнији посао, но осредњи па баш и врло добар оригинал. Давно је речено, да ниједна књижевност не може одлично развити своје снаге и постојано напредовати, ако је не буде подржавала класичност, па мислимо е би излишно било, то чешће спомињати. Кад у целој класичној старини не би било више људи но: Ликург, Солон, Леонида, Темистокле, Епаминонда, Сократ или Брути, Валерије, Капитолиа, Фабије, Лентул, Фабриције, Катони а ниједан други писац но само Хор, Архилон, Аристофан, Софокле, Платон или Вергилије, Катул, Плаут, Јувенал, Цицерон, Тацит: па би ипак било од неоцењене користи проучити дух и живот људи, из чије су средине могли изаћи онаки карактери и познати језик и дела онаких књижевних великана. Тешко је се одржати и при самој помисли на старину, а да нас не поплави читав безброј величанствених имена, јер док смо једно поменули, а већ нам се намећу силна друга, све једно од другог претежније, једно од другог сјајније. Морамо, баш морамо једнако да помињемо неоцењене штете, које су нам починили наши преводиоци класичних дѣла, напосе прозе латинске, јер ти људи нису умели прозрети ни у ону карактерну особину романског народа: да с временом треба најнажљивије рачунати, најжљивије но и с чим другим; а да њу беху упознали, опазили би како су драгоцено време своје изгубили ништа не радећи [само тим именом можемо назвати ту поворку штета, кад хоћемо да им опростимо, што нам они учинише]. А да се апсолутно нису прихватили тога посла, ми бисмо им били још више благодарни, јер ако не би их помогли, а оно бар не би ништа худили утврђењу утицаја класичних књижевности, пошто су њихови преводи својом бескрајном рђавошћу само могли доносити све више штете класицизму у нас. Данашње негодовање огромне већине, и при самом том имену, последица је чисто њиховог рада, који се никако друкче није ни могао читовати, а није могао, а камо среће да је то могло, неопажен проћи.

(Наставиће се)

К О В Ч Е Ж И Ћ

Н О В А Ш К О Л А .

(СВРШЕТАК)

Осем нових језика у програму пове школе дато је више времена и настави *географије* и *историје*. Географија је раније предавана врло рђаво; сва предавања сводила су се готово искључиво на суву поменклатуру планина, река и вароши и др. У последње време учињен је јак напредак у настави тога предмета, али он се, на жалост, више састоји у новим, већином економским знањима која су у програм унета, него ли у осветљењу и оживљењу саме науке истицањем уских односа који постоје између феномена чисто географских и различних елемената људскога друштва.

Географија је есенцијелно студија физичкога места (*lieu physique*); али свако место утиче непосредно и неминовно на облике рада, својине, породичне и административне организације, па и на саму расу, чије особине мења у једном или другом смислу. Социјална наука успела је данас да одреди те односе и прецизира их с дана на дан.

Али, утицај који место врши у моменту није једини; њега више или мање мења ранија формација расе тј. историја. Разноликост људских раса долази у главном од разноликости средина у којима су различне расе прошле своју еволуцију. Географија и историја тако комбиновање имају задатак да објасне ту разноликост; њима је према томе задатак да објасне човека и друштво или, другим речима, различна групирања која постоје међу људима у ма којем погледу. Оне, дакле, служе као основа науци о човеку и друштву: друштвеној науци.

Једна слаба страна данашње наставе долази од у неколико хаотичнога стања у којем се находе људска знања једних у односу према другима. У старом свету различна знања била су тесно везана међу собом и групирана око философије, која је обухватила чак и математику; у средњем веку била су још у тешкој вези и групирана око теологије, која је такође обухватала у једно с философијом и математику. Захваљујући тој кохезији, човек је могао имати један скуп знања, која ма како да су била непотпуна и често погрешна, бар су била у извесној међусобној вези. Развитак природних наука покварио је тај ред и стари, веома узани оквир наставе.

Познато је како је Бакон покушао, али без успеха, да ствари доведе у ред, предузевши да у једном своме делу класификује сва људска знања. Он у томе делу није успео с тога, што у оно доба ни једна наука није била довољно општа, да би могла послужити као стожер и центар осталим наукама. Настава се тако све већма компликовала. Професори, из године у годину многобројнији и различнији, бринули су се само о томе како ће ученицима дати ова или она знања, без икаква обзира на знање, које истој деци дају професори других предмета. Како мора изгледати један људски мозак подвргнут тако некомбинованим операцијама, није тешко погодити?!..

Наука која је недостојала Бакону да ствари у ред доведе, постоји данас; она је најзад конституисана захваљујући потпунијем и тачнијем познавању земље и различних људских друштава која је насељавају и која су је насељавала. Наука о човеку и друштву једино је довољно пространа да обухвати и у целиву повеже сва људска знања. Према томе центар људске наставе треба да је — човек. У старом свету центар јој је био човек, изучаван у светлости философије; у средњем веку човек, изучаван у светлости теологије; у будућности биће човек изучаван у светлости методичког и упоредног посматрања, које се базира на условима места и рада и то како на онима из садашњости, којима се бави географија, тако и онима из прошлости које изучава историја.

Али, зато настава географије и историје треба да буде реформирана тако, да у различним срединама и епокама обухвати стварног, живог човека. Та је настава данас организована у новој школи и ова има само да је поступно примени. Кад то једанпут буде учињено, онда ће се јасно показати везе које постоје између различних знања и односи који постоје између тих знања и човека. Видеће се да феномени геолошки, ботанички и зоолошки — а они чине елементе места — непосредно утичу на различне природе радова и, према томе, и на само друштвено стање. Видеће се, даље, да друштвено стање тако створено реагира на манифестације људске мисли, философију, старе и нове литературе, на чији је развитак оно непосредно утицало и које објашњава. Видеће се да физички и хемијски феномени, чије је тајне човек недавно проникао, иду не само на то да трансформирају куглу земаљску тј. физичко

место, него да модификују и торијске услове човечјег и друштвеног живота. Најпосле, схватиће се тачно природа и степен снаге тих промена и њихова реакција на друге врсте знања. На тај начин цела ће настава бити и јаснија и појмљивија, јер ће бити координирана. А то је прека потреба.

Изучавању *рачуна* и *математике* дато је у новој школи такође више места. У настави тих предмета употребиће се најпрактичнији метод. Ученицима ће се јавити прилика да с интересовањем примењују оно што су научили. Даваће им се покрај осталог задаци да израчунавају трошкове учињене за обдељење пољскога добра, баште, за игре, за канцеларије, за лабораторију, за храну, огрев и т. д. — Цифре ће на тај начин, у неку руку, оживети и дати им поуке за руковање кућом, за експлоатације земљорадничке, индустријске и трговачке; и тако се само и спремају практични људи.

У предавању *природних наука* употребљаваће се метод очигледности. То ће бити у толико лакше чинити, што се школа налази у нољу, те ће деца без муке, моћи да приберу многе специмене биљног, животињског и минералног царства. Најпре ће се изучавати живот, особине и спољни знаци једне животиње, па после унутарњи органи и скелет; најпре облици и структура биљака, па тек онда њихова класификација; најпре имена и изглед звезда, па после закони о њихову кретању. На екскурсијама, које су за то одређене, деца ће бити у могућности да чине сва та посматрања, да скупљају биље и инсекте и да их после уређују и класификују. Наука ће тако постати и природнија и разумљивија и привлачнија. Такве наставе имаће још и ту добру страну, што ће се вршити на слободном ваздуху, те се, у исто време, може сматрати и као једно вежбање, корисно по дечје здравље. Крајње је време, одиста, да се види колико је варварски подизати и васпитавати децу у затвореном простору? . .

Најпосле, *игрању* је дато такође мало више места у програму нове школе. То је важан помоћан предмет свима наведеним наукама и поклонитељу му се у школи озбиљна пажња.

Побројени предмети заузимају само часове до подне и један незнатан део часова по подне. Остаток времена до вечери посвећен је, у новој школи, пре свега, *практичним радовима*, који ће служити као природна допуна јутарњим теоријским студијама и за тим *игрању* и *физичким вежбањима*.

Настава не треба да је ограничена само на књиге, она треба да је и практична. Циљ новој школи и јесте у томе да развије физичко васпитање, знања и интерес у индустријским пословима,

енергију у предузећима и тачну процену учитељскога рада. Непобитно је да је многим слабостима у животу узрок физичка неразвијеност и, према томе, неопходно је да се деца свакога дана физички вежбају и да раде ручне радове. Енергије треба дати целом телу и умањити му нежност која долази од од интелектуалнога умора и сувишног седења.

Практични радови деле се на три групе:

1. *Баштованство* и *обделавање*. Елементарно познавање послова те врсте потребно је сваком образованом човеку.

2. *Радови од дрвета и гвожђа*. Циљ је тим радовима да код детета развију вештину и окретност руке, како би се њоме у свакој прилици корисно могло послужити. Осем тога, то је вежбање које крепи, јер захтева извесну потрошњу телесне снаге. Отпор пак који дрво и гвожђе дају при изради разних ствари од њих, развија код детета способност да се навикне на стрпљење и истрајност у предузетом послу. Ти радови вршиће се у различним радионицама у близини школе а под управом једног машинског инжењера, који ће у једно предавати механику, физику и хемију. Настава ће тако бити и теоријска и практична.

3. *Похођење пољских добара и фабрика; збирање минерала, биљака и животиња; земљомерски радови, израда планова земљишта* итд. Та партија наставе од велике је важности, јер дете ставља у непосредни додир с различним манифестацијама реалнога живота. Околина нове школе веома је погодна за такве излете; она се налази на граници Нормандије у којој су најбоље паше и које се одликују напредним сточарством и области која је чувена са својих жита. Осем тога тамо има и добре шуме, те се с успехом може проучавати и шумска експлоатација. Околина је интересантна и у индустријском погледу. На обалама оближњих река налазе се многобројне фабрике, које раде с помоћу хидрауличких или парних мотора и у којима се могу чинити најразличнија механичка посматрања. На самој реци Итону налазе се многобројни млинови, стругаре, возарице, грађевинске радионице, фабрике боја за чињење кожа; фабрике за чињење кожа; за тањење метала, за чињење памука и вуне; фабрике боја, гвожђарије, четака, хартије, шешира; ливнице метала и бакра; ателије за производњу електричне светлости итд. итд. Походећи методички те фабрике деца ће добити прилику да виде поступне трансформације којима су изложени продукти минерални, биљни и животињски, тј. прве материје које природа ставља човеку на расположење. А има ли студије потребније, поучније и способније да заинтересује чак и децу?

— Оно што деца на тај начин буду научила никада се неће заборавити; и не само то, него у њима се, пошто толике ствари буду видели, могу из рана пробудити способности, које би иначе остале или скривене или би сасвим пропале. Од таквих екскурзија деца ће имати користи већ и по томе, што ће, прелазећи преко поља моћи прибирати минерале, биљке и животиње. Те збирке лено уређене послужиће као најбоља допуна лекцијама из геологије, ботанике и зоологије. Исто тако земљомерски радови и израда послова на терену служиће такође као допуна лекцијама из рачуна, геометрије и цртања и припомаћи ће да ученици корисност тих предмета што боље схвате.

Остатак времена до вечери посвећен ће бити игрању и физичким вежбањима; за време зиме играће се foot-ball а за време лета cricket и tennis; преко целе године веслаће се и јахати на велосипеду. Река Итри протиче покрај школе и пловна је око десет километара за лакше чамце. Вежбање у веслању развија нарочито руке и груди и послужиће као лена допуна вежбањима која развијају ноге. Мала школска флотила биће у том погледу веома корисна.

На тај начин досадно и рђаво схваћено учење латинскога језика биће замењено разноликим студијама, које ће дати полета свима интелектуалним особинама детета; физичка вежбања пак развијаће му како ваља све делове тела. Добро схваћеном васпитању то би и требало да је циљ: оно не сме занемарити ни дух ни тело, јер су та два елемента нераздвојна у човеку и он треба да је подједнако господар и над једним и над другим; не треба жртвовати ни дух телу ни тело духу, већ поставити међу њима, у колико је то могуће, лепену и правилну равнотежу.

Вече у новој школи посвећено је забави и одмору у друштву, којима је циљ да од ученика временом направе друштвеног, „светског човека“. Те вечери биће посвећене читању изабраних комада, декламовању, представама, дрворезу, моделовању, игри и предавањима с пројекцијама. Недељом у вече држаће се по једно предавање из морала или из науке о вери.

Специјална секција нове школе тј. виши течај има четири одсека: Класички, научни, агрикултурно-колонијални и индустријско-трговачки.

У класичком одсеку најважнији су предмети стари језици: грчки и латински. У настави тих језика употребиће се један практичан метод. Старо, непрактично превођење с помоћу речника биће замењено опширним читањем старих писаца помоћу

превода истих на матерњем језику. Граматика ће се учити приликом тешкоћа на које се у тексту буде наишло; то с тога што се читањем једино и дају научити и применити граматичка правила.

У осталим одсесима учиће се специјалније и темељније предмети који улазе у оквир природних и математичких наука, агрикултуре и колонизације, индустрије и трговине.

Лако је опазити, према свему томе, да ће свршени ђаци ове нове школе бити у многоме бољи и спремнији од свршених ђака данашње гимназије. Они ће знати и стране језике и природне науке и математику и географију с историјом и бити много спремнији за свако више стручно образовање. И не само то, него, они ће бити и боље спремљени за живот. Они ће имати здравља, тога блага које данашње васпитање на ужасан начин упропашћује, енергије, издржљивости, владања самим собом и способности да се подухватају разних предузећа и да у њима успевају; најпосле и способности да владају људима, јер ће бити научени да сами собом владају.....

* * *

Нова школа или како је многи називљу „Школа ХХ-тога века“ налази се недалеко од Париза, у Нормандији, на железничкој прузи од Париза у Гревил. Школска зграда постоји у сред једног имања, великога двадесет и три хектара, које састављају: један парк, једна јелова шума, њиве, ливаде и др. Уређење школе одговараће потпуно свима хигијенским захтевима.

Школска година биће подељена на три периода: а) *јесњи период*, од друге половине септембра до Божића; б) *зимски период*, од друге половине јануара до Ускреса; в) *пролетни период*, који почиње на три недеље по Ускресу и траје до краја јула месеца. Ученици ће, дакле, имати годишње три подужа одмора.

У школу ће се примати деца од осам година па на више. У току прве године, примиће се само деца испод четрнаест година; у току друге године до петнаест година и тако даље, докле сви разреди не буду отворени. Цена је пансиону (стан, храна и остале потребе) за децу која у школу ступе пре четрнаесте године — 2.250 франака годишње, до краја њихова учења а за децу која у школу ступе после четрнаесте године — 2.500 франака годишње. За ближња обавештења обратити се управи школе (L'Administration de l'Ecole des Roches, Verneuil — sur — Avre, Eure, France). Школа ће бити свечано отворена у октобру месецу 1899. године.

БОТАНИЧКА БАШТА „ЈЕВРЕМОВАЦ“

у Београду

Кратка историја ботаничке баште. Први образак пуштен и прва грудва земље растрошена за подизање ботаничке градине у Србији беше у дворишту некадашњег Лицеја српског а око куће што је још Велики Милош подигао, у којој је доцније био смештен Лицеј, највиша школа у Србији. О установљењу и подизању те прве ботаничке баште налази се спомен у једном писму Панчићевом упућеном „Славном Совету Лицеа Књ. Србског“ у коме се вели: „Од дирекције ц. ботаничке баште у Бечу ћу скорим добити семења растенија, која су ми при предавању ботанике нужна, и за сијање кои потребујем неки за сада макар и мањи простор; за то предлажем, да ми се једна половина баште у авлији Лицеја наодеће се уступи, да се иста очисти, те тако за идуће пролеће спреми“. И у записницима састанака Лицејског Савета помиње се (10 децембра 1855 године) градина која Панчић обрађује као ботаничку. „Панчић жели да се изсече из лицејске баштице дуд, који му је на сметњи“. Решено поступити по предлогу.

Доцније, када је Лицеј претворен у Велику Школу и измештен из оне куће у улици богојављенској број 14, где је сада касациони и апелациони суд, школа је смештена у кућу мајор Мише Анастасијевића, на Великој Пијаци, коју он поклони „своје Отечеству“; тада се и та прва српска ботаничка градина морала селити. Од тада је Панчић гајио неколике биљке у дворишту свога стана све докле док Велика Школа не доби нарочити простор за подизање ботаничке градине. Како се Панчић селио из стана у стан, тако се уз њега селила и приватна му ботаничка градина. Најдуже се он задржао са станом у палидули, светогорска улица (пређашња два бела голуба) број 11. У дворишту куће под тим бројем гајио је Панчић многе, нарочито српске биљке, које је ту као српске ендемите и проучавао. О томе се налази помена и у писмима која је писао својим дописницима, нарочито оним што их писаше В. Јанки, угарском ботаничару у Пешти.

После бомбардовања Београда, 1862 године, добар део дунавског краја (Дорћола) у коме су Турци становали остаде пуст. Све напуштено и обитавано земљиште припало је држави српској.

Оснивачу српске Јестаственице, многозаслужноме Д-г. Ј. Панчићу, који се као професор старао и о подизању завода за проучавање српских природина, указа се тада zgodна прилика да Велика Школа дође до пространог земљишта на коме би

се установила и подигла Ботаничка Башта. Још је се тада увиђала и осећала потреба те установе, јер Ботаника се и може једино у ботаничкој башти како ваља да научи.

У новембру 1865 године Панчић предлаже: „како су турска добра постала српска, да се једно место, празан простор, одреди за ботаничку башту“. Академијски Савет Велике Школе тај предлог прихвати и усвоји на решу да се о томе нише министру просвете. Писано је и писано. Ну свакојак се сматраше да се на путу стајале.

Заступник министра просвете К. Цукић, уверен о потреби установљења и подизања таквог завода у Београду, прихвати Панчићев предлог, овласти управу Велике Школе да потражи удесав плац за ботаничку башту и нареди да се то место у плану Београда обележи именом ботаничке баште. Истом после пенуних девет година, од дана Панчићева предлога, би одређен простор за ботаничку башту и то на крају Дунавске улице а близу саме обале Дунава (акт министра просвете П.Бр. 1101 од 25 фебруара 1874 год.). Те је године Велика Школа унела у свој буџет и нову позицију од 1400 талира на име подизања и годишњег издржавања ботаничке баште. Управа тога новог завода у Великој Школи би поверена Панчићу као професору ботанике.

Раду на подизању ботаничке баште приступило се одмах, али за време око ратних година за независност Србије (од 1875—1880 г.) посвршавани су били само послови који су имали да преходе засађивању омеђеног простора биљем. „С пролећа 1875 године прво је регулисано, поравњено и насуто земљиште одређено за башту, које је с две стране, северне и источне, било угнуто те изложено поплави Дунава а дуж средине било предвојено четири метра високим шанцем, остатком оног утврђења којим је некад унутарња варош била од предграђа растављена. Земља са шанца би употребљена на то да се површина плаца поравни а поглавито да се са стране Дунава издигне до нивоа, који највећу до данас познату висину Дунава с једним метром премаша“. За тим је поравњено земљиште ограђено тарабом и подигнута зграда за стан послужитеља, градинара и за радионицу у којој су држата и предавања слушаоцима ботанике у Великој Школи.

„За две ратне године (1876 и 1877) поред нивеловања запаћиване су из домаћег или страног семења биљке, које су доцније преносене у систематски ред, и сађено је дрвеће које је у околини Београда ископано или је од топчидерске економије или са стране добављено“. Разноврсно дрвеће за-

сађено је било поред пута у два реда, попреко и дуж али средином баште у облику $\overline{\text{TT}}$.

„Башта је за време приправних радова претрпела осетну штету од бујице, услед које неке српске и црногорске биљке пропадохе. Бујица је била у неколико и корисна што је показала да ће ваљати нешто да се поради, те да се наша башта са стране југа и запада обезбеди од подобних случајева“.

„Лети 1880 године¹⁾ озидана је стаклена зграда за подизање и чување нежнијег биља. Била су ископана и озидана и два бунара, на два краја баште. Али су на жалост врло плитко копана те им вода са многе шалитре, које свуд има у горњим слојевима на којима Београд лежи, ни за обичне домаће потребе не ваља а за поливање биља посве је штетна“. Та су бунари с тога били и напуштени а купована је дунавска вода на саку ради заливања биљака.

Пошто су припремни радови били свршени, приступило се засађивању биљака (1881 г.) и распоређивању биљних група. Многе, особито ређе српске биљке биле су у башти одгајене, многе су опет доцније приликом екскурсија живе или у плоду доношене, у башти гајене и по усвојеној системи размештене и у групе састављане, те је башта сваком годином све више у своје развићу и подизању напредовала а постепено била и систематски уређивана. Већина биљних племена, из флоре наше домовине, са својим родовима и већине појединих врста, била су по северном делу баште гајена али не и систематски размештана. Ну сродна и блиска племена биљака сађена су у близу једно другом. Дикотиледоне беху одвојене од биљака из класе монокотиледона, али дијалипетале, гамопетале и апетале међу собом су биле и измешане. Сва племена из класе монокотиледона, која су у башти била прикупљена, ређана су једно до другог на северо-истоку баште. — У том делу баште, као сведок онога шанца са кога је земља скинута те башта насута, остављена је била доста пространа пирамида на коју се завојитим степеницама узлазило. Ова каменита тераса била је намењена погледу (*belle vue*) по башти, те је горе у облику круга ограђена гвозденом оградом, која се доле као спирала спуштала. По тераси и око ње посађене повијуге и пузаве биљке толико су биле порасле да су је зеленидом готово покриле. То је место било одређено за групу повијугастих биљака (*lianes*). — У самоме углу северне и источне ограде баштенске био је подигнут, у облику нише, каменићар по коме су биле поред маховина засађене ср-

¹⁾ Види: Ботаничка Башта у Београду од Д-г Ј. Панчића, 1881 године, одакле и уносим ове наводе.

бијске биљке нове за науку (*Ramondia*, *Viola*, итд.) или реткости наше флоре (*Cyclamen*, *Saxifraga*, и т. д.). — На источној страни поред ограде из посејаног семења било је већ изникло дрвеће и шибље (мечја леска, јавор, топола, жива ограда, црни бор, вења) а у малој градиници (на западној страни баште) оморика и неке друге чисто српске феле дрвећа.

На југо-западном крилу ботаничке баште отпочело је било систематско засађивање појединих биљних племена из класе дикотиледона, реда дијалипетале а према делу *Hooker et Bentham: Genera plantarum*. Биљке из племена: *Ranunculaceae*, *Berberideae*, *Papaveraceae*, *Fumariaceae*, *Cruciferae*, *Cistinea*, *Violaceae*, *Resedaceae*, *Polygaleae*, *Sileneae*, *Alsinea*, *Lineae*, *Malvaceae*, *Geraniaceae*, *Hypericineae*, *Balsamineae*, *Oxalideae*, *Zygophylleae*, *Rutaceae* и *Papilionaceae*, биле су већ усвојеним редом по системи размештене. Из усвојеног система била су изостављена само племена са барским биљкама (*Nymphaeaceae*, *Elatineae*) и са дрвећем (*Acerineae*, *Tiliaceae*).

До баштенске куће и дунавске улице, мала градиница, намењена само биљкама за проучавање и огледе, била је разновреним биљем препуна. Проучене биљке одатле су вађене и по башти до сродних им врста сађене.

Када је то све било урађено, башта толико засађена и систематски уређена, тада умре стари Панчић, оснивач ботаничке баште у Србији, 25 фебруара 1888 године.

По смрти Панчићевој управа ботаничком баштом повери се г. Ј. М. Жујовићу, професору минералогije и геологије у Великој Школи. Г. Жујовић управљао је овим ботаничким заводом све до постављења новог професора ботанике, г. Ст. Т. Јакшића, који би постављен за суплента ботанике у Великој Школи и управника ботаничке баште 7 фебруара 1889 године.

На месец и по дана после Панчићеве смрти, башту задеси грдна штета.

Поменуто је, да је површина баште насута и за један метар била уздигнута, од стране Дунава изнад нивоа воде када се Дунав из корита највише излије. Али у пролеће 1888 год. Дунав толико надође и тако се јако из корита изли, да све земљиште ботаничке баште поплави а у висини до једнога и више метра. Мање дрвеће и шибље из воде се није видело, а веће је било до круне у води. И стаклена зграда била је пуна воде. Од целе баште само је кућа остала на суву, а око ње свуда беше вода. Чим се из куће искорачи одмах се у воду газе. Ни с које стране није се могло

баштенској кући сувим доћи, толико се био Дунав и у саму варош излио.

Од те поплаве страдало је више од половине у градини одгајених и по башти засађених биљака. Да не би све биљке пропале, ми смо градинар и послужитељ, тада, приликом саме поплаве и топљења баште, све ређе србијске биљке вадиле из земље па и из воде те преносили и привремено садиле у башту друштва „Црвеног Крста“ коју је то друштво драговољно уступило управи ботаничке баште ради спасавања биљака из поплавлене баште.

Башта је под водом била до 15 дана, а за то време дувају јаки ветрови. Ветром усталасана вода, при осецању, јако испра уситњену и добро нагњену земљу ботаничке баште, те ова не беше више повољна подлога за успевање заосталих биљака као ни оних које су постепено преносене из парка „Црвеног Крста“. Услед тога многе се биљке посушише преко лета 1888 године а пропадаху и оне биљке, које су из околине Београда или из Србије у току те године доношене и у башти сађене. Чак и по неко дрвеће и шибље, као издржљивије од зељастих биљака, поче се сушити.

Посматрајући како једна по једна биљка гине и за башту пропада тада је се свим силама трудило да се испрани и посно земљиште поправи и припреми за повољније растење и успевање у башти заосталих биљака. Али сви напори мало помагаху.

Под јесен 1888 године мања а рано с премалећа 1889 године удари опет јака бујица из вароши те поново поплави југо-западни део баште, нанесе муљ те још више оштети и испра земљиште у оном делу баште који је биљем био систематски засађен.

Ботаничка башта на дунавској обали беше дакле изложена с једне стране поплави Дунава а с друге стране поплави бујице из града. Сваки пут вода је чупала и обарала па и односила етикете, као и нежније, једногодишње биљке; испирала и односила нађубрено земљиште а доносила и остављала шљам и муљ по лејама што је после сметало растењу и повољном успевању гајених биљака. После, кад се вода из Дунава и није изливала толико да башту поплави а оно је при поле већој дунавској води баштенско земљиште местимце, особито с источне стране, пуњено пиштољинаво, која је опет сметала гајењу ксерофилних биљака.

Које то а које опет што градина, ничим заклоњена, беше изложена као и биљке у њој сувим а jakim ветровима, источном и северном; источни ветар, који кроз Београд често дува, због суше

која га прати јако досађује растењу па и гајењу биљака, те су се у башти поједине биљке сушиле само услед овога ветра. Да се не би и у будуће сличним непогодама ботаничка башта штетила и упропашћавала, тадашња управа стаде озбиљно премишљати: шта да ради и како да се помогне. Да се насипањем још више уздигне земљиште ботаничке баште и да се на тај начин од поплаве Дунава обезбеди тешко је, јер би се тај посао вршио веома споро а и врло би скупо стао, међутим од бујице из неканалсане и неивелисане вароши не би се башта ни тме обезбедила. Шта би се могло друго предузети те да се подизање ботаничке баште не само одржи већ и унапреди? Ништа друго, већ да се нађе погодније место за подизање ботаничке градине. Пришло се овоме другоме.

У саветовању о даљем развију и напретку ботаничке баште учествовао је и лекар Њ. В. Краља Милана I, пок. D-г Сава Петровић, који је чешће долазио у ботаничку башту или у ботанички кабинет Велике Школе ради прегледања и упоређивања биљака које је по југоисточној Србији прикупљао, неке и у ботаничку башту доносио да се ту ради проучавања гаје. Њему беху познате и све сметње које стоје на путу даљем напредовању и развију баште, те је и он био пре за исељавање него ли за насипање баште.

Његово Величанство Краљ Милан I јако се интересовао како појединим биљкама тако и стањем велико-школске ботаничке баште, за коју је знао да је поплавом и бујицом јако оштећена. Тако исто знао је и о намери да се башта са овога места исели.

Где да се исели? Помисљало се на неколика места. Или у митрополијску башту у палидули, или у осуђенички повртњак испод београдске тврђаве и малог Калимегдана; у Топчидер или на Стевановића имање поред крагујевачког друма, или у Булбуддере. Али, митрополијска башта као и осуђенички повртњак простором су мали за ботаничку башту; Топчидер опет далеко од Велике Школе као и од самога града; Стевановића имање и Булбуддере опет подводно и пиштољинаво те за ботаничку градину неподесно.

Све ово беше саопштено и образложено новоме управнику ботаничке баште г. Ст. Т. Јакшићу када он предузе управу ботаничке баште као професор ботанике у Великој Школи (7 фебр. 1889 г.).

Кад је за све ово сазнао Њ. В. Краљ Милан благоволео је упутити министру просвете и црквених послова писмо ове садржине:

„Господину Министру Просвете и Црквених Послова.

Данас, на први рођен дан по миропомазању мога сина, Његовог Величанства Нашега Краља Александра I, нашао сам се побуђен дати држави на просветне цели, и то за ботаничку башту, своју башту овде у Београду, у одељењу палилулском, преко пута палилулске касарне, под једним условом, да се ова башта зове: „Јевремовац“, за рад сећања на нашега славнога претка, мојега и мојега сина, Господара Јеврема Т. Обреновића, великог љубитеља народне просвете.

Молим Вас, Господине Министре, да будете добри примити у име државе овај дар.“

у Београду.
2 августа 1889 год.¹⁾

Милан.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

ГЛАСОВИ О ШКОЛАМА

Школе у Србији

Забавиште при В. Ж. Школи у Београду. —

О потреби и важности забавишта у опште данас не треба ни говорити. Забавишта освајају земљиште у свима просвећеним народима, као и Ручни Рад. Признато је, да је доба првога детињства најсудбоносије. После крила материна, где деца имају само добро, деца спадају у крило шире околине, у средину друштвену, у јачи додир са спољном природом. И овде по живот дечји има много више опасности но у наручју материну. Дете још нимало не познаје свет и све штетне утицаје на њега, ни на тело, ни здравље његово, а још мање на душу. За то су старији. Они познају свет: они знају ове штетности и они треба да буду на помоћи маломе човеку, који би без улута често и пропао.

То је први циљ забавиштва. Други је, да што добро деца и науче. Да науче: да живе чисто, уредно, умерено, да буду пажљива и према себи и према другима, и према свему што их окружује, да се место беспослице забавом уче раду, од којег ће после да живе. Овакав рад у забавишту у многоме *помогне* не само кући и родитељима, но и школи. Сва деца, која дођу из добро уређених забавишта, много су подобнија за наставу и васпитање школско, но она, која долазе с улице, т. ј. право од куће.

Зато на ово доба и ове школе ваља обратити највећу пажњу. Да би ово било могуће, ваља најпре спремити наставнике за овај посао. За ово су пак више

¹⁾ Види: Српске Новине од 4 августа 1889 године бр. 171. год. LVI.

женске школе не само најподесније, него и једине, које могу давати ову спрему. Оне то треба да чине и у интересу своје. Од како оне не спремају за учитељице основних школа (а то је од прошле године), њима је остало једино то, за шта своје ученице могу спремати, те да могу паћи зараде у животу. А њих има безброј, које би ово једва дочекале. И самој држави треба ових кандидаткиња, за њена забавишта, која по новом закону буду отворена. У интересу је дакле и школе и државе и појединаца да се ово што пре изведе.

Предавати пак само теоријски о раду у забавиштима, без угледа и вежбања у овоме, то је само форма без садржине. Као што се Школски Рад није могао ни замислити без предавања у вежбаоници, исто се тако и наука о раду у забавиштима не да ни замислити без самога забавишта и рада у њему.

Зато је прва и прека потреба, да се поред обе више женске школе (у Београду и Крагујевцу) што пре отвори модерно добро уређено забавиште, које би послужило за углед и вежбање, као вежбаоница за оне ученице најстаријега разреда, које желе да се спремају за овај позив. Ове нове вежбаонице имале би да буду саставни део ових школа и под управом њиховом, а наставнице би постављао министар просвете, као и у друга државна забавишта, која ће се отворити. Ово треба да буду управо *прва* два забавишта, која држава оснива. Тек за овим могу доћи остала, по другим местима.

Истина је, да се наставнице за ово могу спремати и на разним курсевима; али се *редовна* спрема може добити само овим путем, у школи.

За ово би само требало локала и по једна ваљано спремна наставница. Локал може дати и држава, а може и општина. Држава треба да да за ово зграду, јер је ово њено забавиште и за њену потребу. Општина пак за то, што се ту уче њена деца, деца њених суграђана.

Претпрошле године Управа В. Ж. Школе у Београду, на предлог дотичних наставника, поднела је министарству молбу у овоме смислу, и господин министар је препоручио општини београдској да се постара за локал. Општина пак све до данас није одговорила на тај акт ни речима а камо ли делом; и ствар на томе и стоји. Међу тим, потреба је толика да држава више не треба ни да чека на општине, које су и иначе прилично оптерећене другим издацима а често и не појимају значај ове установе. Саме управе дотичних школа ваља да се постарају за локал и да из својих средстава набаве учила, па онда потраже од управе просветне, да им она постави спремно наставницу за ово.

Ми се надамо, да ће се ово моћи извести још ове године, те да већ идуће године држава имадне спремних забавиља, а сиротиње ученице најстаријега разреда ових школа — хлеба.

J. M.

Број ђака и испити у Учитељској Школи у Алексинцу. — На крају ове школске године, по положеним испитима, било је у овој школи овако бројно стање:

	РАЗРЕДИ				Свега
	I	II	III	IV	
Уписано у почетку школске године	43	48	42	51	184
На крају године полагало испит	40	48	42	51	181
Положило испит:					
с одличним успехом	—	—	2	2	4
„ врло добрим	22	14	22	17	75
„ добрим	8	17	6	11	42
Понављају испите из једног или два предмета	7	17	10	15	49
Понављају разред	1	—	—	—	1
Нису полагали све испите	2	—	2	—	—
Свега	40	48	42	45	

У IV разреду су *учитељски* испити, и ту је 5 одбивено на годину дана, а 1 је одустао од полагања испита.

1.

Школе у Српству

Учитељске школе. — У српским Учитељским школама у Сомбору, Накрачу и Горњем Карловцу било је у прошлој 1898.—99. школској години приправника и приправница:

у *сомборским учитељским школама*: 93 приправника и 138 приправница; у *накрачкој учитељској школи* 54 приправника, од којих је испит зрелости положило њих 15, и у *горњокарловачкој* женској учитељској школи 71 приправница, од којих је учило четврти разред и полагало испит зрелости 14 приправница.

*

Српска Виша Девојачка Школа у Новоме Саду. — Као што смо у свески пред овом јавили, 9. и 10. јуна ове године свечано је Новоме у Саду прослављена двадесетогодишњица там. Више Девојачке Школе.

За ових двадесет и пет година учило је у овој школи 2370 ученица, од којих је било 2327 Српкиња православне вере, и 43 девојчица друге вере и народности. По месту рођења било је из Новог Сада 1227 ученица, из осталих места 1143. По занимању родитеља било чиновничких кћери 1016, трговачких 564, занатлијских 509, земљорадничких 224 и послужитељских 37.

За ово време управа школска приредила је 22 забаве, на којима је добивено 7591 фор. прилога. Од овога дато је у фонд те школе 1805 фор., дато је за учила 2317 фор. и раздјељено је сиромашним ученицима 3469 форината.

Школе у Аустро-Угарској

Нови наставни план у угарским средњим школама. — Почетком ове нове школске године почеће се у угарским средњим школама, у првоме разреду, радити по новоме наставном плану, који се мало разликује од старог. Тако латински и мадарски

језик имаће по један час мање: латински *шест*, а мадарски *пет* (до сада је латински имао седам а мадарски шест часова недељно) а ова два часа биће уступљена земљопису и статистици. Часови гимнастике остају по староме, само ће се на тим часовима преко зиме деца тоциљати а лети играти дечје игре; само кад буде неудесно време за тоциљање или игре радиће се у гимнастичкој дворани. У реалци је смањен један час недељно геометријскоме цртању, и место латинскога унет је немачки језик са пет часова недељно у први разред, иначе сви остали предмети у I разреду предаваће се и у реалци са истим бројем часова и у истоме обиму као и у гимназији.

*

Конференција директора средњих школа у Галицији. — Пре кратког времена била је конференција директора средњих школа у Галицији, којој су присуствовали директори готово свих галицијских средњих школа. Конференција је трајала неколико дана. Том приликом расправљено је више школских питања. Прво се расправљало *О домаћим задацима*. Готово сви директори потврдили су да је средњошколска омладина и сувише оптерећена задацима, и да је то озбиљан разлог доста слабог успеху ученичкоме у настави као и многим болестима, од којих све више пати средњошколска омладина. Сви су се сагласили да би ваљало домаће задатке свести на најмањи број. Другога дана претресало се питање *О дужностима разреднога старешине*. Сви су се сложили у томе, да би разредним старешинама ваљало давати мање часова, како би им што више времена преостајало за индивидуално проучавање ученика у своме разреду и за изналажење путова и начина за што боље васпитање ученика. Трећег дана се већало у конференцији *о дужностима наставника према ученицима ван школе и о школским лекарима*. Конференција је донела одлуку: да свака средња школа ваља да добије што пре свога лекара.

Поред ових расправљана су и друга ситнија школска питања.

Школе у Француској

Реформа народних школа. — У новије доба у Француској устају противу једноликости наставе у свима народним школама у земљи и траже да се народне школе уреде, према месним приликама, за сваки крај друкчије, како би поред писмености и основних знања из појединих наука народне школе давало ученицима и практичног знања у радовима, којима ће се ученици бавити касније у животу. Тако у крајевима, где се становништво бави поглавито земљорадњом, у школи би се ученици упознавали са напреднијим начинима обрађивања земље; тамо где је винодеље главно занимање становништва, у школи би се предавало о гајењу лозе и разноме справљању вина; у поморским крајевима ученици би се још у школи учили у бродарењу и риболову. Тако дакле за сваки крај, нарочито по селима, народне би школе имале друкчији план и програм, према месним приликама.

Већ су чињени и огледи у овоме правцу. У основним школама у приморским крајевима предају се ученицима и поуке из бродарења и рибарства: рибарење

на отвореном мору и крај обале; опис барке; разгледање и опис барке и чамца за спасавање; познавање и употреба разних делова барке; разне врсте бродова; лука и њени делови; стране заставе; поларна звезда, трајање дана и ноћи; месец и његово кретање; плима и осека; мерење дубина; куле светиле; компас; француска и енглеска обала; животиње и биље морско итд.

*

Продужне школе. — Од пре неколико година почели су у француској радити на систематском отварању продужних школа. Нарочито после педагошкога конгреса у Нанту, 1894. године, рад у продужним школама у Француској узимље маха, тако да је већ у 1895.—96. школској години било 15.778 продужних течаја, у којима је радило 18.500 наставника. Осим тога приређују се и јавна предавања и по градовима и по селима, и ова су увек добро посећена. У 1894.—95. школској години било је 10.379 а у 1895.—96. већ 61.486 таквих предавања. За продужне течаје посетиоци плаћају пет динара од течаја, а јавна предавања су бесплатна. У продужним школама раде махом наставници народних школа и то бесплатно. Који се од њих буде нарочито одликовао радом у овим школама награђује се медаљом и добива и нешто новчане помоћи.

Школе у Немачкој

Телесне казне у школи. — Недавно је пруски министар просвете издао наредбу којом се допушта употреба телесних казна у школи, али се препоручује највећа обзирност у употреби ових казна. Наставнику се не може забранити, вели се у тој наредби, да у крајњој нужди употреби и телесну казну; али се нарочито препоручује, да се телесна казна употреби само у крајњим случајевима, кад већ ни једно друго средство не може помоћи, за сувише велике погрешке. За телесну казну у школи допушта се употреба танкога прутућа, али се никако не сме употребити штап или леђир. Исто тако забрањује се, да наставник туче ученике књигом или руком у лице и главу, нити их сме вући за уво, косу, нити их пак сме гурати. Тако исто не смеју се ученици кажњавати телесним казнама због слабога успеха у учењу, због слабога дара схватања и због мањих погрешака. Па и у случајевима, кад наставник нађе да ваља да употреби телесну казну, мора тражити за то одобрење од управитеља или школскога надзорника, или их по извршеној казни мора извести о кривци, за коју је ученик био кажњен телесном казном.

Школе у Шведској

Грађанска школа у Штохолму. — Ово је једина школа ове врсте, која постоји у Шведској, а има задатак, да да једно опште грађанско образовање, у првом реду оним особама, које за свога детињства нису могле стећи за грађански живот најосновнија и најпотребнија знања. Ову школу основало је једно хумано удружење и она постоји још од 1838. године, али је пре 20 година уређена на данашњој основи. Школа има незнатну помоћ од државе а поглавито се издржавала чланским улозима, интересом од различитих завештања, школарином и приходима од јавних предавања.

Школа се дели на 2 одељка, на *нижи* и *виши* одељак. У нижи одељак примају се оне особе, које су свршиле нижу основ. школу, или које умеју бар читати и писати. У виши одељак примају се за ученике они, који су свршили потпуну основну школу (у Штохолму 14 курсева), или 3—4 разреда гимназије.

У нижем одељку предаје се: рачун, лепо писање, шведски језик и књиговодство, а у вишем: геометрија са конструкционим цртањем, стенографија, књиговодство и страни језици: немачки, енглески и француски. Избор предмета је у оба одељка слободан.

Школска година има 3 течаја, 1 јесењи и 2 пролетња. Јесењи течај траје од 1. октобра до 16. децембра; I-ви пролетњи од 8. јан. до 8. марта и II пролетњи од 25. марта до 8. јуна.

Настава се држи свакога раднога дана од 5—10 час. и недељом целог дана, и то за различите предмете и групе ученика у различито доба, но у нижем одељку има просечно 12 часова у недељи а у вишем нешто више.

Ученици плаћају школарине у нижем одељку 1 до 2 круне а у вишем 3 кр. У ову школу прима се за ученика сваки без разлике пола и старости који год је рад, да што више научи и попуни своје образовање, те с тога у њој има ученика младића од 15—16 година и старијих људи од 35—50 година. А није редак случај да отац и кћи седе обоје у једној клупи као ученици. Има много особа, које су у овој школи научиле који живи језик и књиговодство, а поред тога стекли и друга потребна општа знања, те с тога после добили бољу службу и зараду.

Као што се из свега доведе реченога види, ова школа није уређена на истим основама као грађанске школе у Немачкој и другим земљама или код нас, али се ипак може слободно рећи, да она потпуно одговара потребама веома развијеног великоварошког живота и чини велике користи народном образовању.

Грађанска школа покушава, да приређивањем популарних јавних предавања утиче и на образовање шире публике. Да би ова предавања могао посетити и најсиремажнији грађанин улазница, је веома јевтина (0.15 п. дин.) а предавања држе најугледнији књижевници, професори и други људи од пера, те су с тога ова предавања увек добро посећена.

Школа има у свима квартовима своје локале, где се држе предавања. Од коликог је интереса ова школа и колике користи чини она народу најбоље се види из тога, што је у прошлој години било у њој 708 мушких и 589 жен. ученика или свега 1297.

Одвојена настава (Sårundervisning). — Познато је, да се готово у свакој школи нађе по неколико ученика, који изостану у настави иза својих осталих другова, из различитих узрока; било да су слабије умно развијени, те не могу истом брзином да схватају и прате наставу као остали ученици, било због дуготрајне болести, честог изостајања и бежања од школе итд. Таква деца отежавају правилан ток у настави и учитељ мора због њих, да се дуже задржава код појединих ствари, или да нарочито подешава наставу. Да би се ова деца изједначила у настави са својим друговима, учитељ је дужан, да обрати нарочиту пажњу

на њих и да их при предавању увек има у виду, и чешће пита. Често пута све то није довољно, но је учитељ принуђен да остаје с њима дуже у школи, — после свршених часова и да их нарочито поучава. Но у неким случајевима и поред свега тога слабо се што усне са оваквом децом. Разуме се, да ово много отежава правилан рад у школи и задаје учитељу много више посла.

У неким већим и богатијим варошима у Шведској постоје за овакву децу из старијих разреда (III и IV) нарочити одвојени разреди како за мушку тако и за женску децу, т. ј. сва таква деца из поменутих разреда у једној вароши скупе се и образују једну дворазредну школу, у којој се настава нарочито подешава с обзиром на њихово умно и телесно развиће и друге околности и прилике. Такву одвојену наставу (Sårundervisning) имао сам прилике, да видим у Норћепинским осн. школама, где постоје 2 такве школе, 1 за мушку а 1 за женску децу. Настава се за овакву децу, као што горе помених, нарочито подешава, а основни је принцип при томе, да се настава цапа у што ситније делове, излаже што је могуће простије и јасније и прелази са свим полагано, а сем тога да се пређено што чешће понавља. Програм наставе је као и за одговарајуће разредне редовне осн. школе само нешто скраћен. У овој школи се н. пр. наставно гравдиво тако полагаано прелази, да оно што се у редовној школи пређе за 1 течај у овој школи прелази се за 2—3 течаја. На тај начин доиста је могуће постићи задовољавајуће резултате и са оваквим ученицима. Наравно да је ово за учитеља веома тежак и напрежући посао, за који се изискује поред знања и уметности да се настава подеси како ваља, још и велика порција стрпљења. И заиста је право наградити особеном наградом овакав напрежући рад; за то наставници који раде у овим школама, имају поред своје редовне плате и нарочити годишњи додатак (225 кр.).

Тако је у другим местима, но у Норћепингу школски инспектор и школски одбор иду још и даље у старању за овакву децу. Да се ова деца не би преко великога школског одмора са свим распустила и побрала све оно што су преко године научила, приређује се за њих још 1 нарочити *летњи курс*, који траје од 17. јуна до 31. јула. Ма да настава за време овога курса није обавезна, ипак се сва деца из разреда пријаве за курс, а то с тога што им се обећа, да ће добити дозволу, да се сваки дан купају у лепом варошком купатилу, (за шта школа плаћа сопственику купатила свега 30 круна). Испочетка се доиста сумњало, да ће ова деца доиста ићи и преко лета у школу, кад их је тешко било натерати да и преко године уредно посећују школу. Но поменута награда учинила је да се као што рекох сви пријављују за летњи курс и за то време готово боље посећују школу но и преко године. За време овог курса настава траје само од 8—10 часова пре подне.

Сем овога летњег курса у неким варошима као нпр. у Упсали, Норћепингу, Штохолму итд. приређују се нарочити летњи курсеви из „Слојда“ за мушку децу. Свако одељење (15—20 ученика) ради свакога дана по 2 часа у школ. радионици а преко целога курса око 100 часова. У неким местима ученици плаћају по 1 круну само за материјал а негде добивају и то бес-

платно. За ове курсеве пријави се толико много ученика да $\frac{1}{3}$ мора да се одбије.

Вечерње или недељне школе. — Осим осн. школа у варошима постоје још тако зване *вечерње* или *недељне* школе, које се тако зову с тога, што се у њима настава држи само у вече и недељом. Под горњим називом подразумевају се управо 2 врсте школе а) *er-setning* или *repetitionsskola* (понављајућа школа) и в) *forsattningsskola* (продужна школа). Настава је у обадвема школама обавезна. *Понављајућу школу* (I) морају посећивати они ученици који сврше нижи курс осн. школе (3 раз. у Штохолму 8-10 курсева) или и целу основ. школу али са недовољном сведоцбom, па због сиротиње или других оправданих разлога оду на занат, у фабрике или у службу. Предају се само 3 најважнија предмета, на име: хришћ. наука, матерњи језик и рачун. Нарочита се пажња обраћа на писмена вежбања и читање. Учи се готово оно исто што и у основној школи; дакле задатак је ове школе, да се оно што се из тих предмета већ учило у основ. школи, понови и утврди а по могућству и допуни и заокругли, као и то да привикавају децу књизи и читању, те да се не би брзо заборавило све оно што се у школи учило, као што је на жалост бар до сад тако бивало.

Продужну школу морају посећивати они ученици који су свршили целу основну школу са добром сведоцбom а немају пуних 14 година. Циљ је и ове школе на првом месту да понови и утврди у основ. школи стечено знање, а да га по могућству и прошири и заокругли са обзиром на практичан живот. У овој се школи поред она главна 3 предмета узима и све што је главније из осталих предмета који су учени у осн. школи. Посећивање ове школе као и оне прве обавезно је до напуњене 14-те године.

У обадвема школама предавања се држе 3 пута недељно са по 2 часа, дакле свега 6 часова у недељи и то средом и петком од 6—8 час. у вече, и недељом од 9—11 час. Недељом се предаје само Хришћан. наука, а по свршеним предавањима иду ученици са наставником у цркву на службу божју. У она друга 2 дана предају се остали предмети. У понављајућој школи обично се први час употреби на шведски језик (писање и читање) а други на рачун.

Посећивање ових школа обавезно је како за мушку тако и за женску децу. У неким местима (као нпр. у Еребру, Хелсингборгу и т. д.) су у одељењима помешана и мушка и женска деца а по негде су засебна одељења за женску децу.

За неуредно посећивање ове школе важе исти законски прописи као и за редовну школу, али и поред тога ове се школе не посећују тако уредно као редовне осн. школе и махом се ученици ослобађају од даљег посећивања школе из различитих оправданих узрока. Но ипак свуда женска деца радије и уредније посећују ове школе но мушка.

У овим школама предају учитељи из редовне осн. школе, и то обично сваки предаје 1—2 предмета, и њих поставља школ. одбор, на предлог инспекторов. За врх шеће дужности у вечерњим школама учитељи имају оделиту награду, исто као и за наставу у слојду, војничким вежбањима, и т. д. Ова је награда у различитим местима различна. У неким местима наставници имају 120—150 круна од часа, а негде 200—300 круна годишњо.

Инспекцију над овим школама врше школски управитељи или сами шк. надзорници.

Обе ове школе дају веома слабе резултате и више постоје на хартији но у ствари. Са њима је од прилике онако исто, као што је било код нас са нашим продужним и вишим основ. школама. Ја сам имао прилике да чујем мишљења више инспектора и многих одличних шведских учитеља о овим школама, и ни један се готово не изрази повољно о њима, а сви се готово слажу у томе, да је од ових школа слаба вајда. Главни узрок је овоме што су ова деца преко целог дана у послу и на ногама, било у фабрикама и радњама, било као шегрти и т. д., с тога они дођу у вече на предавања са свим заморени, а кад је тело заморено онда је и дух малаксао и неспособан за примање наставе. Једно је узрок то, а друго што и сама настава није довољно интересантна, пошто је махом све понављање што је деца већ познато. Ја сам често пута виђао у овим школама ученике да дремају или да су са свим расејани.

Тако је са овим вечерњим или недељним школама по варошима, но са *продужним школама* на селу је много боље. Оне такође имају исти задатак, као и продужне школе у вароши, али су друкчије уређене, те дају и друкчије резултате. Предавања у овим школама држе се само зими (6 недеља) и то у јануару и фебруару месецу свакога дана, са 5—6 часова дневно, као и у редовној школи. Најпре се понови и утврди све главније што је учиено у осн. школи, нарочито из матерњег језика, веронауке и рачуна, а за тим се то допуни и заокружи у колико је то могуће за тако кратко време. Из матерњег језика најбоље се обради читање и практична писмена вежбања. Поред остале наставе обично се предаје и слојд са 4 часа недељно, Настава је обавезна за 2 курса.

Предавања у овој школи држи дотични учитељ, који за то време не ради у својој редовној школи. Она има распуст. За вршење дужности у овој продужној школи учитељ има од општине особену награду.

Ова школа даје много боље резултате и много се уредније посећује но у варошима. А ово је с тога јамачно што се предавања држе у њој у веома zgodно време, кад ученици и код својих кућа немају шта да помажу родитељима, а чим пуње пролеће и отпочну пољски послови онда су и ова деца слободна од посећивања школе и могу помагати својим родитељима у пољским пословима.

Да су којом срећом и наше сеоске продужне школе биле овако уређење и да се у њихов програм није унело од „свега и свачега“ по мало, но да се обратила пажња на српски језик, рачун и поуке из пољске привреде и хигијене, можда би и оне дале боље резултате и биле боље среће.

(СВРШИЊЕ СЕ)

Школе у Америци

Статистика. — 1896. године био је децембра месеца попис становништва, и целокупан број становника у Сједињеним Државама — износио је 70 $\frac{1}{2}$ милиона, од којих је 20,37% посећивало ниже, средње и више школе. Од 400.325 учитељских снага било је 32,6% учитеља, а 67,4% учитељица. 1870.—71. било је још 41,6% учитеља. Учители су добивали месечно

просечно 47.37, а учитељице 40.24 долара плате. Сваки становник имао је да плаћа годишњег школског приреза 2.61 долара, а сваки ученик коштао је годишње 18.92 долара.

Велике школе походила је 7 од 1.000 у 1895.—96. школској години. Од ових је 50% учило латински, а 5% грчки језик.

Од 484 велике школе (универзитета и колежа), њих је 345 примало и студенткиње. 12.277 наставничких снага предавало је 159.372 ученика и ученица. Школске су библиотеке бројиле 6,453.767 свезака. Као помоћ, или поклон дато је универзитетима те школске године 8 $\frac{1}{2}$ милиона долара.

На 162 колежа за женске предавале су 2552 учитељске снаге 24.663 ученицама. И ту су заводи добили богате поклоне.

48 техничких школа походило је 12.816 студентата, а предавало је 1118 учитеља.

У Сједињеним државама има 4026 јавних библиотека, и у њима 33,051.872 свеске, које се веома прилежно употребљавају.

*

Вечерње школе у Старом Њујорку. — Њујорк има 40 вечерњих школа, од којих су четири вечерње High Schols (вечерње велике школе), и то три за мушке, а једна искључиво за жене и девојке. У тим вечерњим великим школама предају се ови предмети: латински језик, немачки, француски, шпански, рачуница, алгебра, геометрија, тригонометрија, виша енглеска граматика, реторика, стилистика, физика, механика, књиговодство, енглеска литература, народна економија и американска историја, фонографија (фонетичко писање, које је врло важно за писање енглескога језика), хемија, анатомија и физиологија, а и пртање слободном руком. Ако 25 ученика изјаве, да желе наставу из још неких предмета, онда ће се отворити разреди и за те предмете. Обичне вечерње школе деле се на ниже и више. У прве се примају ученици и ученице од 13—18 година, а у друге само са навршеном 16 годином. Настава у обичним нижим вечерњим школама састоји се из: читања (у њега иде и историја Сједињених Држава и општа историја), српцања, дефинисања, рачунања, писања, географије и књиговодства. А у обичним, вишим вечерњим школама, предаје се: читање, писање, рачунање, књиговодство, пртање, фонографија, шивење и кување. И у вишим и у нижим вечерњим школама уведена је настава енглескога језика за странце.

Б.

О школама у опште

Главобоља у школи. — Старо је искуство да ђаци — нарочито средњих школа — веома често пате од главобоље, а уз то још и крволитења из носа. Где се та појава савесно мотрила, констатовано је да у нижим разредима средњих школа има *по 20 до 30% главоболних ђака*, а у старијим разредима махом још много више: — од 60 до 80%. То се понавља тако редовно, да лекари ту главоболу и не зову друкче, него *ђачка главобоља* (Céphalalgie scolaire). Ње је још више код ученица, него код ученика.

Узрок тој главобољи може бити разноврстан. По себи се разуме, да ће заптивен, *покарен*, и угљеном киселином препуњен *ваздух* пре изазвати такву гла-

вобољу, него свеж и чист, а тако загађена ваздуха има често у учионицама — нарочито последњих часова. Зими се често дешава и то, да су учионице прегрејане, па је онда сасвим наравно, да ће она сувишна топлота ударити деци у главу и изазвати главобољу, а особито код оних, која су непосредно изложена зрачној топлоти од пећи („јари“). Гдекада је узрок тој главобољи тесна огрлица, или који други сувише стегнут део одела, па и на то ваља мотрити. Ако је врат или други који (глави ближе) део тела тако притиснут, да кроз њега крв не може слободно отицати, онда се, наравно, крвоток у глави и мозгу успори те изазива главобољу. То бива код ђака у школи тим пре и лакше, што они мирно седе — махом погнуте главе. Пагну се над књигу или хартију, па и то је онда zgodна прилика, да крв навали у главу те да тамо и застане. Дете се од те навале зажари и запури.

Али један од најчешћих и најобичнијих узрока ђачкој главобољи је душевно напрезање и премор. При свакој и најмањој мождавој радњи крв јаче у мозак приступа, него кад је тај орган сасвим у миру, — рецимо, кад човек спава. Што интензивнији и тежи рад душевни то је, наравно, и тај приступ обилнији. Кад је мозак већ преморен, онда ће га наравно већ и мали и лакши душеван посао јако затрудити. Зато ће га теже извршити: више ће и времена и материјала (крви) требати. Ако то напрезање потраје, онда ће навала крви у мозак бити све јача и јача, а с њоме у притисак и — главобоља. За то и јесу деца при каквом интензивном душевном раду (н. пр. при изради математичких задатака) изнајпре раздражена, сјајних очију, зажарена лица, црвених ушију и т. д. а одмах после тога трома и снажђена. Напрезање и премор изазвали су навалу крви у главу, а навала опет главобољу. Та главобоља гдекада одумине, ако детету пође крв на нос.

Из ово неколико напомена могао би савестан наставник већ сам себи створити јасну слику онога, шта му ваља чинити. Најпрече је, да се у приликама, где главобоља у школи учеста, испитају узроци томе појаву. При томе ваља нарочито помишљати на оне, које ето споменусмо. Има наравно и других (н. пр. код женске деце или после празника и т. д.), али ово су најчешћи.

β.

ПРОСВЕТНИ ЗАПИСИ

Нижњи курс у Алексинцу. — На крају прошлога месеца, 28, 29 и 30 јула завршен је нижи курс за обуку учитеља у Ручном Раду у Алексинцу и у Јагодини, који је трајао месец дана.

На курс у *Алексинцу* примљено је 32 учитеља. Од њих један је напустио посао у самом почетку, а остали су остали до краја, и поменутих дана полагади су испит. Пошто су сведене све оцене и за време трајања курса и испитне, на практичном и теоријском делу, изишло их је:

добрих	7
врло добрих	21
одличних	3
По окрузима било их је:	
из нишког округа	6
„ крушевачког округа	7

„ крагујевачкога ”	5
„ подунавскога ”	1
„ рудничкога ”	2
„ крајинскога ”	1
„ моравскога ”	2
„ пиротскога ”	1
„ ваљевскога ”	1
и „ Старе Србије	5

Као изасланик министарски на овоме испиту био је управитељ Алексиначке Учитељске Школе г. П. Деспотовић, који је и председавао на испиту.

Курсисте су радиле у четири групе: за припрему, картоважу, плетарство и столарство, и на сваком послу провели су по недељу дана, радећи од 7—12 пре и од 2—7 после подне. Два су часа дневно употребљавали на теорију и стручно цртање. Курсом је управљао г. *Јован С. Јовановић*, а пошто је он морао да буде и у Јагодини, то га је заступао г. *Благоје Илић*, наставник. Остали наставници били су: Милоје Милићевић и Војислав Качавенда.

Јула 31 курсисте су примиле одређену им помоћ и разишли се.

Изасланик вели у извештају своме, да је с успехом потпуно задовољан. За овако кратко време, вели он, курсисте су много научиле, што се може захваљити једино њивом прилежњу и великој преданости свима гранама ручнога рада. “Изасланик нарочито истиче једну интересну појаву, која се опазила и на информационом курсу, а то је: да су најлошије оцене биле из цртања, без којег Ручни Рад не може да буде. Ово је доказ, да наше школе нису поклањале па и данас не поклањају довољно пажње овим техничким вештинама.

Владање курсиста и у школи и ван ове било је у свему примерно.

I.

*

Повећање часова цртању и краснопису. —

У след тога, што се опазило слаб напредак из ових вештина у учитељским школама, који се после онака и у раду питомаца њихових у основној школи, министар просвете и црквених послова на предлог управитељев одобрио је, да се у Алексиначкој Учитељској Школи Цртању и Краснопису повећа број часова.

I.

*

Скупштина Удружења за увођење Ручнога Рада. —

30 пр. месеца одржана је у Јагодини годишња скупштина Удружења за увођење Ручнога Рада у мушке школе, која је имала да реши: хоће ли удружење и даље остати, пошто је Ручни Рад законом уведен у наше народне школе? Јер у правилима дружинским стоји, да друштво дотле постоји докле се Ручни Рад законом не уврсти у наставне предмете основне школе. Према овој одредби правила управа је изнела питање пред скупштину: треба ли удружење и даље да остане, или да престане? После дужег разговора о томе, скупштина је одлучила, да има сми-сла да удружење и даље постоји, и ако је Ручни Рад законом уведен те да оно помаже управи просветној у увођењу ове новине и преко листа свога а и иначе да буде главни саветодавац и морални управљач њоме; а правила дружинска да се у многоме измене и допуне.

Тако ће Удружење и даље постојати. I.

О Ц Е Н Е

на I информационом учитељском курсу за Ручни Рад, који је одржан од 1. до 28. јуна 1899. год. у Београду.

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	Где је са службом			Спремао се стручно из	Показао успех на практичном испиту из		На писменом испиту извучкао и обрадио тему:	Показао успех из писменог рада	Општи резултат успеха
	место	срез	округ		стручног предмета	стручног предмета			
1 Војислав Качавенда	Ковиљача	рађевски	подрински	Припреме и картонаже	врло добар	одличан	Разлика између немачке и шведске системе и уређење са нашом системом ручног рада.	добар	врло добар (4)
2 Ђивојин Половић	Београд	—	—	»	одличан	одличан	Противничка мишљења о ручном раду и њихово погрешно схватање.	добар	врло добар (4,33)
3 Коста Милосављевић	Прокупље	—	—	»	врло добар	врло добар	Уређене школске радонице и методички рад у њој.	добар	врло добар (3,66)
4 Велимир Петровић	Д. Каменца	заглавски	тимочки	столарства	одличан	одличан	Историјски развој од Коменског до 1860. год.	одличан	одличан
5 Драгомир Петковић	Неготин	—	—	»	врло добар	добар	Захтеви од наставе ручног рада.	добар	добар (3,33)
6 Милан Косановић	Рогача	космајски	подунавски	»	одличан	одличан	Данашње стање ручног рада у појединим земљама.	добар	врло добар (4,33)
7 Благоје Илић	Алексинач	—	—	металног рада	одличан	одличан	Утицај ручног рада на развој естетич. осећања.	одличан	одличан (5)
8 Јован Ивановић	Нин	—	—	»	одличан	добар	Утицај ручног рада на вежбају руке и ока.	добар	врло добар (3,66)
9 Михаило Катић	Брушевац	—	—	»	—	—	Одустао од полагања испита.	—	—
10 Димитрије Стојановић	Рековац	левачки	моравски	плетарства	одличан	врло добар	Утицај ручног рада на развој социјалних врлина.	одличан	одличан (4,66)
11 Михаило Бугариновић	Косјерић	прногорски	ужички	»	одличан	одличан	Нега душевног здравља помоћу ручног рада.	врло добар	одличан (4,66)
12 Милоје Милићевић	Пољаревац	—	—	»	одличан	врло добар	Основи за техничко васпитање у историји прекултуре.	одличан	одличан (4,66)

Per. broj

Отишли на страну. — Михаило Бошковић, учитељ у Бановом Пољу, и Петар Јовановић, учитељ у Црнобарском Салану, округа подринскога, молили су господина министра да им одобри, да време школскога одмора могу провести на страни, јер су намерни да оду у Лајпциг ради изучавања Ручнога Рада. Господин министар им је ово одобрио и они су већ у Лајпцигу на послу.

Ово је веома похвално, да учитељи поред труднога рада у школи још и *уштеде* коју парницу, те да је овако после употребе на своје усавршавање, које ће несумњиво донети користи и земљи нашој.

Најлепши дар ученицима Учит. Школе. — Министар просвете и црквених послова г. *Андра Борђевић*, желећи да ученици Учитељске Школе, будући народни учитељи, што више заволе наше лепе народне песме, наручио је да се израде и послао је ученицима Мушке Учитељске Школе у Јагоднини, као свој поклон, *гусле јаворове*.

Годишња Скупштина Професорскога Друштва. — За 3. август ове године била је заказана годишња скупштина Професорскога Друштва. Скупштине није било, јер је на скупштину било дошло само неколико чланова.

Шеснаеста годишња скупштина Учитељскога Удружења. — 2. и 3. августа ове године одржана је у Крагујевцу шеснаеста годишња скупштина Учитељскога Удружења. На овој скупштини посвршавани су многи послови, корисни за наставнике народних школа.

Скупштина је усвојила нова правила фонда за обезбеђење учитељских породица. По овим правилима учитељи улађују годишње по 36 динара у нарочити фонд из кога ће после њихове смрти њихове породице добити по 3600 динара. Даље је скупштина одлучила, да Учитељско Удружење продужи издавање ваљано уређиванага децјегга листа *Зорице*, те ће тако овај лист, тако потребан нашој мадежи, у будуће бити обезбеђен те ће бити још и бољи по што је до сада био. Многим учитељским породицама, чији су хранитељи били учитељи и умрли, одређена је повчана помоћ из друштвене благајнице.

Осуђујући једнодушно атентат на Његово Величанство Краља Милана I, скупштина је једногласно донела одлуку, да нарочити изасланици оду Његовome Величанству Краљу Александру I и Његовome Величанству Краљу Милану I, да, честитајући спасење живота Његовога Величанства Краља Милана, изјаве: да *„учитељи српски, стојски чврсто и поуздано узасветли Престо славних Обреновића и узасвога милога Краља Александра I, неће престати а да и и даље не напајају млада срца српска љубављу, верношћу и оданошћу према свome миломе Краљу и Господару и према Отаџбини“*.

Нова Управа Учитељскога Удружења. — 10. августа ове године састали су се сви чланови појединих одбора Учитељскога Удружења и овако су се консулисали:

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК 1899. г.

Главни Одбор изабрао је себи за председника *Јована Максимовића*, за потпредседника *Станоја Николића*, за пословођу *Косту Кретића*, за благајника *Стеву Борђевића* и за рачуновођу *Косту Глишића*. Даље су изабрани: за уредника „Учитеља“ *Димитрије Соколовић*, за уредника „Зорице“ *Михајло Сретеновић* и за чланове књижевнога одбора *Срећко Стевановић*, *Драгољуб Ђурђевић* и *Станиша Станишић*.

У Надзорном Одбору су: председник *Милош Велички*, пословођа *Раиша Митровић* и чланови *Петар Лукић*, *Михајло Миленковић* и *Петко Николић*.

У Управном Одбору су: председник *Михајло Јовић*, благајник *Ђорђе Јаковић* и пословођа *Гвозден Јовановић*.

Примање ученика у први разред александарске Учитељске Школе. — Према одлуци министарскога савета, ове године примиће се у први разред Учитељске Школе у Алексинцу *педесет* ученика. Писмене пријаве ваља послати школској управи најдаље до 1. септембра. Уз пријаву ваља приложити сведочанство о свршеном четвртном разреду гимназије и положеном нижем течајном испиту, или сведочанство о учењу кога вишега гимназијскога разреда. Првога септембра ваља сви пријављени кандидати да буду у Алексинцу и да се лично јаве управитељу, ради лекарскога прегледа.

Педесетогодишњица смрти Александра Петровића — Петефија. — 18. јула ове године навршило се педесет година, од како је погинуо Александар Петровић — Петефи, Србин по народности, најбољи мађарски песник.

Петефи је певао љубави и слободи: живео је за љубав погинуо је за слободу. Погинуо је у боју за слободу свога народа, у 26. години.

Многе одличне песме овога даровитог песника препеване су на српски.

Мађари су најсвечаније прославили педесетогодишњицу смрти овога великога песника.

В. Григорјевић Васиљевски. — Кроз читав средњи век Византија је била представник културнога живота у Јевропи, и као таква била је од великога утицаја на многе од јевропских народа, а нарочито на најближе суседе своје. Отуда се ни историја средњег века не може како ваља проучити без потпунога познавања Византије, њене политичке и културне историје.

Руски научник *Василије Григорјевић Васиљевски*, који је пре краткога времена преминуо, био је један од најбољих познавалаца Византије и најбољих радника на византиологији.

Васиљевски је рођен 1838. године. Још врло рано је завршио класичне језике и историју и почео се њима бавити. Свршивши средњу школу отишао је у Петроград на универзитет, и ту се истакао одличним знањем у филологији и историји. У Берлину је довршио своје школовање и одмах се свом вољом предао изучавању грчке и римске историје. Као гимназијски професор у Вилни радио је непрестано на свome оми-

љеном предмету историји, и у своме раду је имао толико успеха, да је убрзо био позван у Петроград, на универзитет, за професора историје средњег века. Тада се он у својим студијама срета с Византијом, и, увидевши значај византијске историје за историју рускога и јужнословенских народа, одао се византиологији, на којој је неуморно све до смрти радио.

Васиљевски има врло великих заслуга за историју средњег века. Многобројним својим научним пословима он је расветлио многа питања у историји Византије и њених суседних народа. Он је изнео факат, да је словенски елемент био од великога утицаја на социјално уређење Византије. У својим научним радњама догигао се и српске историје. Од великога значаја су његова испитивања о првим Немањинима и о односима Манојла Комнена према Србији.

1894. године је Васиљевски је почео, у друштву с руским научницима, издавати научни орган за византиологију, Византијски Временик, који је, као и Крумбахеров *Byzantinische Zeitschrift*, прави магазин грађе за изучавање византијске историје.

Васиљевски је задужио све научне раднике, па и српске, да га са захвалношћу помину.

Леп дар. — Академик Јанжул недавно је поклонио московској свеучилишној књијници своју велику књијницу, у којој је на три хиљаде разноликих дела економско-финансијске садржине. У спровођеном писму, поред осталога, вели племенити дародавац: „Одлучно сам дати московскоме свеучилишту поглавито своје богатство и плод свега свога живота — своју књијницу, коју сам за живота прикупио“. Ова књијница до сада је најбоље уређена књијница за економију и финансију, у којој се налазе и врло ретка и скупоцена дела ове врсте, која је Јанжул прикупио, путујући по страним земљама. Управа свеучилишна врло је захвално примила овај необичан дар свеучилишту, и добивене књиге смештене су у нарочито одељењу, које носи назив „Књијница И. И. Јанжула“.

ВЕЛЕШКЕ ИЗ НАУКЕ

Сунце и природа, или сунчеве пеге и годишња доба. — С. Flammarion саопштио је француском астрономском друштву резултат свог дугог посматрања о годишњим температурама, о развијању првог лишћа и о повратку птица селица.

Из свих упоредних посматрања извео је резултат, да сунце шаље више топлоте на земљу у времену максимума него у времену минимума сунчевих пеге.

Донста, максимум температуре увек одговара максимуму сунчевих пеге, минимуму влаге и ранијем појаву лишћа и птица селица.

Минимум температуре одговара минимуму сунчевих пеге, максимуму влаге и доцнијем повратку птица селица.

Flammarion је дакле нашао, с једне стране, да температура месеца марта и априла јасно показује температуру целе године; с друге стране, да се доба лежења врабаца увек поклапа с временом цветања ни томог кестена, јоргована, божура. Млади се, у средњу

руку, испиле два дана по потпуном расцветању ових биљака.

Сунчеве пеге дакле не треба сматрати као да представљају смањивање у сунчевој емисионој моћи. На против, изгледа да су оне у ствари знак веће активности.

Једно проучавање објављено у енглеском листу „Nature“ потврђује ову Фламарионову поставку, а по којој постоје односи између температуре годишњих доба и максимума сунчевих пеге: и то да ови максимуми падају у времена, када су зиме благе а лета топла.

Полазећи од ове теорије, Фламарион предкажује за период од 1899. до 1903. г. зиме оштре а лета хладна.

М. М. Т.

*

Дуванов утицај на органе за варење и дисање. — Друштво против злоупотребе с дуваном треба да је задовољно, јер, у оба дела света, сваке године по неки физиолог или лекар учини упоредно испитивање здравља код пушача и не-пушача, и резултат је увек повољан по непушаче.

Ево, какве је резултате добио *Mendelsohn*, управљајући извесна питања на ученике војне медицинске академије и технолошког института у Петрограду.

Поставио им је 5 питања: Колико година имате? — Од кад пушите? — Колико цигара или цигарета на дан попушите? — Увлачите ли, гутате ли дим? — Пачите ли често од каквих поремећаја у органима за варење и дисање? —

Одговорило је више од хиљаду ученика, од којих неки пушаху на дан по 25 цигарета средњег квалитета.

И од 100 пушача 16 се тужаху да имају недостатак у органима за дисање, а 12 у органима за варење. У опште, број болесних на 100 пушача је 36,74, а на 100 непушача 23,83.

Трећина пушача почело је пушити пре 16. године; друге две трећине после 16. године. Од првих је 45,83, а од друге само 32,71 % болесника. Дакле за млађи организам све је дуван опаснији и шкољивији; којим се фактом наставници увек треба да послуже при говору ученицима о томе да не пуше, а нарочито кад год се ови позивају на то како тај и тај господин много пуши, па је ипак „потпуно“ здрав.

М. М. Т.

*

О микроби паразиту за филоксеру. — Откриће, које је учинио *L. Dubois*, о једној микроби способној да напада на извесне хеминтере и да код њих проузрокује смртоносну инфекцију, — могло би бити, за нашу агрокултуру, а нарочито по будућност наших винограда, од огромнога значаја.

Микроба, о којој је реч, јесте бактерија, која нам се указује у облику дугих, таласасто извијених кончића, чији је пречник 3—4 микромилиметра, и која се добро култивира без кисеоника, а на температури између 20° и 30° С. Место, где је пронађена, смеша је из обичне земље и ђубрета, а у дубини од прилике 50 см.

Л. Дубоа је испитивао дејство ове микробе нарочито на филоксеру, и констатовао је да су за 5—6 дана сви инсекти, који су се налазили на корењу, култивисаном овом микробом, били умртвљени.

Ако би ово откриће било потпуно потврђено, оно би извесно дало један принцип нове борбе с неприја-

тељем наших винограда. То у осталом не би била првина, да се виде микробе као човекови помоћници против извесних животиња већег или мањег раста.

М. М. Т.

*

Улога кишних глиста у зарази. — Још је Пастер показао, да кишне глисте играју главну улогу у преношењу неког кужног отока, као ницине, међу животиње а парочито коње. Најуре, у пределима, где су посматрани први примери ове болести за дуго се виђаше да се јавља читавим низем сталних случајева, али се томе није знао узрок. Кад оно кишне глисте изнесу на земљину површину *сиоре* отокове бактерије, а које су оне покупиле, додирујући лешине закопане животиња, које су угинуле од те болест; — и када животиње пасу траву с ливада, упрљаних кишином глистом, убрига им се на лаке убоде на њушничитава гомилце микроба, а с њима и смртоносна болест.

Енглески геолог *Fhéobald* криви кишне глисте и за преношење жуте грознице. Пре 1850. год. у амазонској долини није се знало за жуту грозницу. Ну ту скоро донесе тамо тело једне особе, умрле на Јаманци од „*vomito negro*“, и две године после тога указа се жута грозница у Пари, где је сада постала обична болест.

Кад је пре неког времена испитана земља из гробнице, где је мртво тело први пут сахрањено, а у којој су кишне глисте много радиле, — нађено је да садржи изобиља бакцила од жуте грознице, а кога је онет ту скоро пронашао и описао талијански бактериолог *Lanarell*.

Ова нова испитивања показује, да инфекциозне лешине, саме собом безопасне, док су у земљи закопане, могу постати опасне радом кишне глисте. Једино спаљивањем лешева, бар за време заразе, могла би се отклонити ова опасност.

М. М. Т.

НОВЕ КЊИГЕ И ЛИСТОВИ

Књиге

Латинска Граматика за гимназије. Други део *Синтакса*. Написао др. *Јован Туроман*. Четврто издање. Београд. Издање и штампа Краљевско-српске Државне Штампарије, 1899. 8°, стр. 154.

Ово, четврто, издање већ познате Латинске Граматике др. Туромана у многоме се разликује од трећег издања ове књиге: много је краће, изостављени су многи примери, изостављен је речник за примере у граматички, изостављена су и понека мање важна правила, а многа су правила краће стилизована; распоред градива добио је готово сасвим нов облик; унете се у „додатак о падежима“ препозиције; императив је премештен у одељак о начинима; досадашњи „зависни коњуктив“ замењен је „начинима у споредним реченицама“, а досадашње „особине у употребљавању имена“ премештене су на крај књиге и замењене „граматично-стилистичким напоменама“.

*

Теорија детермината. Написао др. *Богдан Гавриловић*, проф. Велике Школе. У Београду. Штампано у Државној Штампарији, 1899. 8, стр. VI и 277.

Писац је у овој књизи изнео све принципе тако важнога дела оперативне математике — Теорије детермината заједно са теоријом специјалних важнијих детермината, пажећи при том, да онај који би хтео што дубље ући у модерну Аналитичну Геометрију до што бољих основа дође. Овога ради унео је у књигу и основе теорије квадратних облика заједно са основима теорије инваријаната.

*

Предавања из тригонометрије са науком о логаритмима, основима науке о уображеним количинама, применама у геометрији, геодезији и сферној астрономији. Саставио др. *Димитрије Данић*, професор Војне Академије. Први део *Тригонометрија*, други део *Наука о логаритмима*, додатак *Примене геометријских функција*. Београд. Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије 1899. 8°, стр. VII и 260.

Распоред и обим ове књиге удешени су према наставном програму трогодишњег курса ниже школе Војне Академије, према потреби школе и времену школскоме а са обзиром на важност ове математичке гране у практичним применама њеним.

И ако је књига поглавито намењена питомцима Војне Академије, послужиће и другима, који желе упознати се са овим партијама математике, које су у њој разрађене.

Писац, уверен да са изучавањем ма које науке ваља ма и у најкраћим напоменама да упоредо иде и упознавање ученика са историјским развићем те науке, уметао је на појединим местима кратка обавештења из историје математике, „помнијући и иначе у свакој прилици имена оних радника на овом пољу математике, који су стекли права да их се историја сећа“.

*

Географија за средње школе. Написао *Рад. Васковић*. Други део: општи део Европе, земље Балканског Полуострва и Аустро-Угарска. За II разред. Београд. Штампарија код „Просвете“ — С. Хоровица, 1899. 8°, стр. II и 146.

Ово је продужење већ започетог рада, да се за наше средње школе спреме уџбеници на другој основи, но што је „дотадашњи план захтевао“. Књига је подељена у три дела. У првоме је општи део Европе: Положај, границе и величина, хоризонтална разграна, висински облик, хидрографија, клима, флора и фауна, становништво и политичка подела. У другоме, највећем, делу говори се о земљама Балканског Полуострва: Краљевини Србији, Востни и Херцеговини, Далмацији, Кнежевини Црној Гори, Старој Србији, Македонији, европској Турској, Кнежевини Бугарској и Краљевини Грчкој. У трећем, последњем, делу говори се о Аустро-Угарској у опште и о њеним земљама: Угарској, Банату, Бачкој, Краљевини Хрватској и Славонији и Аустрији.

Писац и ову, као и прву књигу своје Географије, коју је спремно прошле године, сматра „за привремена издања, која имају да издрже стручну критику и оцену, и тек у даљим издањима да их усавршава“. За то ће бити захвалан свакоме, „који би му било у писму, било у реферату, обратило

пажњу на оно што би му изгледало да би могло бити боље“.

Немачка Вјекбеница за III разред основних школа у Босни и Херцеговини. Написао Ђуро Бујхер, директор Учитељске Школе у Сарајеву. Сарајево, 1899. Накладом земаљске владе за Босну и Херцеговину. Земаљска штампарија. 8^о, стр. 73.

Ова школска књижица подељена је у три дела: у првоме су вежбања, доста практично удешена, да се на примерима изучи граматика; у другоме делу се ученици упознају с готицом, и у трећем је делу речник речи, унетих у књигу.

Православна Моралка за више разреде средњих школа. Израдио *Сава Теодоровић*, свештеник, професор и катихета у кр. реалној гимназији у Земуну. У Новоме Саду. Штампарија Ђорђа Наумовића, 1899. 8^о, стр. 254.

Писац се трудио да ова књига буде таква, да одговара „како потребама религиозно-моралне наставе у вишим разредима средњих школа и моралним захтевима практичног живота, тако и зрелости и душевном развоју ученика“. Настојао је, „да све стране и дужности хришћанског живота у кој што боље и јасније буду изложене, а слика хришћанског мишљења и владања што тачнија и потпунија испадне“. Тако исто трудио се да у књизи „свако важније морално правило буде потврђено и разјасњено (?) речима Св. Писма, као најмеродавнијим законодавцем и судијом у моралној науци“. Местимиче је додавао „кратко аполетичко опроружење приговорā и нападајā на поједина правила хришћанског морала“, и много је моралне прописе осветлио „примерима из црквене и светеке историје, или из свакидашњег живота“.

Српска Краљевска Академија. Дубровник и османско царство. По архивалијем исправама написао *Др. Лујо кнез Војновић*. Прва књига: од првога уговора с Портом до усвојења Херцеговине (1365. до 1482.). Београд. Државна Штампарија. 1898. 8^о, стр. 288.

У једној од свезака за овом парочито ћемо приказати ово најновије историјско дело о Дубровнику и његовим везама са суседним српским земљама и отоманским царством. За овај мах само бележимо појаву тога дела и помињемо да је ова прва књига подељена у три дела, од којих се у првоме излажу политички догађаји од 1365. до 1482. године, у другоме делу се прта дубровачка колонијална политика, и у трећем делу се говори о везама дубровачким с Турцима.

Уз ову књигу иду као прилог и двадесет и два архивална документа, који говоре о предмету, о коме се говори о овоме делу.

Зар. Р. Пошовић. Пред Косовом. Белешке из доба 1874.—1878. године. У Сремским Карловцима. Српска манастирска штампарија, 1889. 8^о, стр. 128.

О овим леним белешкама, које су прво штампане у „Бранкову Колу“, а у којима се тако лепо

приказује живот наше браће у једноме делу Србије под Турском, рећи ћемо коју више у свесци за овом.

Тежње за одваспитавањем деце по начелима неумрлог педагога Јована Амос-Коменског и **Развитак српске школске просвете, као и о задатку добрих основних народних школа.** Намењено српским кућама и учитељима. Написао *Јован Ђ. Ђосић*, српски народни учитељ у Сегедину. У Вел. Кикинди. Парна штампарија Јована Радака, 1899. 8^о, стр. 135.

Не добисмо ове књиге, намењене „српским кућама и учитељима.“ Појаву њену бележимо по другим листовима. „Бранково Коло“ није задовољно овом књигом, која је „пуна речи, бомбастичних фраза, без логичних веза у мислима. Говори се у њој о оном што треба и што не треба. Све добро у њој је писац од других узео, пу и то је умео сретно да унакаради својим тумачењем“.

Српска краљевска Мушка Учитељска Школа у Јагодини. Први годишњи извештај. Приредио *Сретен М. Аџић*, управитељ. Штампано у штампарији „код Просвете“, у Београду 1899. 8^о, стр. 95.

За овај мах бележимо само садржај овога лепо приређенога извештаја Мушке Учитељске Школе, желећи да га другом приликом опширније својим читаоцима прикажемо. У њему су ови прилози: *Пластичко причање у народној школи*, од Срет. М. Аџића; *Утисци манастира Манасије*, неколике просветне рефлексије, од Светислава К. Матића, професора; *Читање књижевних састава*, намењено ученицима, од Л. Зрнића; *Први захтеви за правилно учење певања*, од Влад. Р. Ђорђевића, учитеља музике и певања; *О црквеном певању*, од јеромонаха Дамаскина, *О шекерној реци*, од М. Тројановића, окр. економа; *Задатак уметности у васпитању с погледом на очигледну наставу*, од Ђ. К. Бранковића, хон. наставника цртања. Дале је годишњи извештај: о наставничкоме особљу, о уџбеницима, писменим задацима, наставним средствима, школскоме летопису и т. д.

Извештај Гимназије Немањине за школску 1898.—99. годину. Београд, Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1899. 8^о, стр. 49.

У овоме су извештају, поред података о школи за прошлу годину, лепо и прегледно спремљених и ови прилози: Немања Велики, предавање Ристе Николића, професора, држано ученицима приликом седамстогодишње прославе смрти Немањине; Почетак наставе из латинскога језика, од Саве Максића; Нешто о Козјачким Планинама и Козјаку, од Јована Анђића; Неколико биљака из врањске околине, које нису наведене у Грађи за флору околине Врања, од проф. Ђуре Илића и некролог пок. Милутину Витковићу, пређ. професору там. гимназије.

Годишњи извештај о ваљевској гимназији школске 1898.—1899. године. Београд. Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1899. 8^о, стр. 45.

У овоме годишњем извештају на првоме је месту историјски напрт суплента Живка Романовића „Римска војска (доба грађанске народне војске, доба пре и после Марија“, доба царева), па су онда редом ови подаци о ваљевској гимназији за прошлу школску годину: наставничко особље, удбеници, школски летопис, главније наредбе министра просвете, статистика ученика, извештај школског лекара, књижица, класификација ученика и награђени ученици.

*

Извештај о Вишој Женској Школи у Крагујевцу за школску 1898. — 99. годину. Београд. Штампањо у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1899. 8,^о стр. 22.

У овоме извештају само су подаци о раду и стању школе за прошлу школску годину: наставничко особље, удбеници, писмени задаци, научна средства, школски летопис, главније наредбе министарства просвете, статистика ученица, класификација ученица, награђене ученице, Гушићев фонд и школски фонд.

*

Die mediterranen Elemente der serbischen Flora. Pflanzengeographische Studien von *Dr. Lajo Adamović*. Leipzig. Wilhelm Engelmann, 1899. 8,^о стр. 351 — 389.

Овај одличан прилог познавању наше флоре оштампан је из стручнога часописа „Engler's Botan. Jahrbüchern, xxxvii Bd. 3. Heft. Писац га је посветио успоми првих наших ботаничара Др. Ј. Павчића и Др. С. Петровића.

*

Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији, издатих од 1. јануара 1896. до краја исте године. 51. Београд. Издање и штампа Краљевско-Српске Државне Штампарије, 1899. 8,^о стр. xxxix и 537.

Од проветних закона у овоме су зборнику: Закон о Богословији, Закон о изменама и допунама у закону о уређењу Учитељске Школе и Закон о изменама и допунама у закону о устројству Велике Школе.

*

Трећи Конгрес Српских Земљорадничких Задруга, држан од 10.—12. септембра 1898. године у Јагодини. Рад конгреса. Београд Државна Штампарија Краљевине Србије, 1899. 8,^о стр. 242.

У овој је књизи изложен рад трећег конгреса Српских Земљорадничких Задруга. Књига је подељена у три дела: у првоме делу се говори о припремама за овај конгрес, у другоме делу су стенографске белешке свега што је на конгресу говорено, и у трећем делу су здравнице, говорене на свечаноме банкету, приређену после конгреса.

*

Канализација Београда. Стенографске белешке састанака удруженог Српског Лекарског Друштва и Удружења Српских Инжињера и Архитекта, који су држани ради дискусије о овом питању. Београд. Државна Штампарија Краљевине Србије, 1899. 8,^о стр. 99.

Српско Лекарско Друштво и Удружење Српских Инжињера и Архитекта имали су четири заједничка састанка, на којима се већало о томе, који

би систем канализације са хигијенскога и техничкога гледишта био најподеснији за Београд: систем спирања или двојни систем. Стенографске белешке о раду на овим састанцима штампане су прво у Српском Архиву за целокупно лекарство, и отуда су овде посебно оштампане.

*

Браћа, комедија у три чина. Написао *Милош Цветић*. Прештампано из „Браства“. Београд. Штампањо у Штампарији Краљевине Србије, 1899. 8,^о стр. 60.

Боривој и Миливој, велика властела, воле лепе унуке свога рођака Слава: Боривој Горицу, а Миливој Љубљанку. Рудолфо, старатељ Боривоја и Миливоја, и његова жена Етелка раде пошто по то да Боривој и Миливој не узму девојке своје крви, које љубе, и са којима би били срећни од живота, већ хоће ову двојицу прво да отуђе од Слава и његових унука, па после да их упропасте. Да би им ово испало за руком помажу се лепом удовицом маркизом Стелом Розиком, која воли грофа Арпада, али која пристаје, да обманује својом љубављу и Миливоја и Боривоја, како би их упропастила, па после с Рудолфом и Етелком приграбила њихово имање и удала се за Арпада. И Миливој и Боривој подлежу утицају лепе маркизе и вештим поступањем њеним толико се забораљају, да излазе на двобој, да један другог униште. У то се јавља Слава са Љубљанком и Горицом, и показује им замке, које су им спремали Рудолфо са Етелком и Стелом. Млада се властела осветише, истргоше се из ових сплетака и оженише се девојкама своје народности.

У овој комедији хтело се алегорички представити, како нам странци желе несрећу, како нас завађају, па се користе нашом неслогом и несрећама, у које нас увале. Мисао врло лепа, али је незгодно обрађена, те у овој комедији добисмо врло слабу комедију.

Л и с т о в и

Босанска Вила, лист за забаву, поуку и књижевност. Власник и уредник *Никола Т. Кашиковић-Сарајлија*.

Тек сада добисмо 9. и 10. број Босанске Виле, од 15. и 30. маја са овом садржином: Паја Путник (са сликом); Велики жупан Часлав, из књига старостаних, од Ст. Сремца; Мати је умрла, песма Ст. М. Луковића; У служби, приповетка Антона Чехова, с рускога Светислав Давидовић; Облаци, песме Јакова Р. Шантића; Сиротанче, песма Ник. Д. Илића; Божја правда, од Кринке Јакшићеве; Аллах Кјерим, песма Османа А. Ђикића; Српско-православни св. успенски манастир Режевић у Паштровићима у Воци Которској, од Дионисија Миковића; Историја Си-Мухамед-Беж-Азиса, с францускога Etincelle; Св. Саво у народном предању, од Н. Т. Кашиковића; Приложак народној педагогици и веровању, из збирке Мил. М. Радосављевића, учит.; Српске народне умотворине: Материна клетва, песма; Како умире грјешник, а како праведник, приповетка; Смрт Пеше Павличића, песма; Царев

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

син и везир, приповетка; Гонце Мехмед и крчмарица и Арсуз Ђевојка, песме; Не буди шмуклар, приповетка; Српске народне женске песме из Мостара, и Четири рибе, приповетка; Оцјене и прикази: Опис манастира Врдника — Раванице у Срему, од Сергија Попића, приказ П. С. И.; Књижевне и културне биљешке.

Бранково Коло за забаву, поуку и књижевност. Власник и уредник *Паја Марковић Адамов*.

Изишли су бројеви: 26., 27., 28., 29. и 30. са овом садржином: Кнез Градоје од Орлова града, приповетка из времена боја на Косову, од Чеде Мијатовића (свршетак); Моја стаза, песма Алексе Шантића; Љубовало, из пјесама „Ашиклија“, од Османа А. Ђикића; Васкрсеније, роман грофа Л. Н. Толстога, преводи проф. Ј. Максимовић; У Змајеву споменицу, од др. Милана Шехића; Пролетње јутро на селу, песма М. Јакшића; Попотњи санак, песма Алексе Шантића; Зимско јутро, песма од Владислава; Зима и пролеће, од Данице Бандићке; * * * песма Боже С. Николајевића; Маги је умрла, песма Ст. М. Луковића; На јадранском мору, од Ханма С. Давича; Из поменака, песма од Јеле; Повратак, песма од Селве; Сан, песма Османа А. Ђикића; Из првих дана овога века, од Мирка Бајића; Г. Руварац и Montenegrina, од др. Л. Томановића; О Арсенију IV Јовановићу Шакабенти, лекције из историје кјарловачке митрополије, од проф. Милутина Јакшића, Василије Григорјевић Васиљевски, од Јована Радовића; Ковчежић.

У Ковчежићу су прикази ових књига. Сеоска учитељица, роман Св. Ранковића, приказ од Вх.; Уједињење Немачке, од др. Драгољуба Павловића, приказ од Ст. Станојевића; Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika, од др. Т. Маретића, приказ Јована Живановића, и Primorske duše од Ива Цинника, приказ од Celsius-a.

Зора, лист за забаву, поуку и књижевност. Власник и уредник *Јован Дукић*.

Изишла је свеска за јули са овом садржином: Српска Библиографија, од Sempreg-a; Одговори на питања уредништва српским књижевницима: одговор Марка Цара; Са туђег Парваса: Жеља, песма од Пушкина, прпевао Змај Јован Јовановић; Пролетња олуја, песма од Гучева, превео Д. Ј. Димитријевић; Зимње сунце, песма К. Величкова, прпевао С. Д. Мијалковић; Смрт у њиви, песма Демлева фон Милијенкрона, прпевао М. П.; Тренутци (?), песма Роберта Хамерлина, прпевао С. Д. Мијалковић; Легенда о мртвом псу, по Толстоју (Толстому?) од † Николе Богосављевића; Зимња поћ, песма од Ленау, прпевао Божа С. Николајевић; Кад те љубим?... по Лудвику Јакобовском, од Алексе Шантића, и У шуми, песма Лудвика Бевпча, прпевао С. Д. Мијалковић; На гондоли, прича Тасе Миленковића; Змај, од Ђорђа Миловановића; Маги, од Габријеле Прајзове, превела Даринка Калићева; Александар Пушкин, од Олге Волбрик, превео М. Т.; О одношјима императора Николаја I и А. С. Пушкина,

од проф. Е. В. Пјетухова, с руског Вукосава Иванишевићева; Значај Пушкинов, од Р. И. Сементковскога, превела Вукосава Иванишевићева; Оцјене и прикази; Кроника.

Нова Искра, власник и уредник *Р. Ј. Одавић*.

Изишли су, уједно, 14. и 15. број са овим прилозима: У затишју, приповетка Милоша П. Ђурковића; Јесења песма, од Фридриха Салета, прпевао С. Д. Мијалковић; Две чаше, песма од Сокољанина; Побратимов лек, слицица из прошлости, од Мих. Сретеновића; Fatalita — Судбина, песме Аде Негри, слободно прпејевао на српски др. Драгиша Станојевић; У жупноме приморју, новела Хенрика Сенкјевича, превео Л. Клежевић; Књиге из Стамбола од Севдије, песме од Јелене; Развитак Одисеје, предавање др. Н. Вулића; Лотосов цвет, песма од Хајнеа, прпевао Р.; Орден, приповетка Антона Чехова, превео Ј. Адамовић; Спиритива, од Виктора Иго, прпевао Р. Ј. Одавић; Алберт, приповетка Лава Толстога, превео С.; Српски комади у К. С. Народном Позоришту, од проф. Павла Поповића (свршетак); Змајева прослава, од т.; Уз наше слике; Кроника: Кроз друштво, Књижевност, Уметност, Разно, Библиографија.

У 14. и 15. броју овога јединога нашега илустрованог листа ове су слике: Адолф Хејдук, чешки песник; На трновитој стази, слика П. Стахјевича; Сплет; Сељанке из Крушева у Маћедонији; Бембаша у Сарајеву; Главна улица у Шапцу, фотографски снимео Љ. Вуловић; Манастир Света Недеља; Мачји оркестар, слика Ј. Адама; Извор Комадине; Лотосов цвет, слика Е. Енкеа.

Женски Свет, лист Добротворних Задруга Српкња. Издаје и уређује *Аркадије Варађанин*.

У 8. броју ови су прилози: Митрофан Шехић, епископ бачки; Братска писма: Наше дужности од Родољуба; Ој цурице, бело лице..., песма од —булбуца; Како постају снови, с немачког Ђорђе пл. Бота; Савјет Српкињци, од Богдана Крајинника; Радња Добротворних Задруга Српкиња; Ти не знадеш!, песма од Иконије; Бачка Трпеза; Моме ланету, песма од Радослава; Дописи; Тужалка, песма Данице Путник-Максимчеве; Биљешке; Листак: Пријатељство, бајка, приопћила Јелица Беливић-Бернадзиковска; Ти си, песма Богдана Крајинника; Ковчежић.

Наставник, лист Професорског Друштва. Одговорни уредник проф. *Ранко Петровић*.

Изишла је свеска за март април са овом садржином: Писмени задаци у нашим средњим школама, од Љуб. М. Протића (свршетак); Дидактика и методика географије, по др-у Alf. Kirchoff-у, од сулл. Радосл. Васовића (свршетак); Примери за латинске облике, од Стевана Лекића, реферат од В. М.; Ботаника за ниже разреде средњих школа, од Ж. Јуришића, реферат Спире Димитријевића; Новине из наставе и науке: Нова теорија транскриптивних сфера, од Кипријана; Рад у школи и за школу: Прости савети слушаоцима језика у школи оријенталских језика у Паризу, од М. В;

Геолошко Друштво, Српско хемијско друштво; Некролог: † Милутин Витковић; Библиографија и прикази; Ковчежић; Од уредништва.

Овом је свеском настављено, за време, прекинуто излагање листа Професорскога Друштва.

*

Учитељ, педагошко-књижевни лист, орган Учитељскога Удружења. Уредник *Дим. Ј. Соколовић*.

Ишла је свеска за јуни са овом садржином: У очи учитељске скупштине; Фрагменти из методике, лекције једног хонорарног професора, прерађено по немачкоме, од Миленка Марковића, професора; Једна изузетна мера; Званична исправка; Обучавање слабо обдарене деце, с руског превода С. Поповић, учитељ; Како се изводи данас, а како би требало изводити партију о гласовима у „Уводним вежбама за читање“ или основа за Нови Буквар, од Јована Петровића, учитеља (свршетак); Пројекат правила Учитељског Удружења; Упутство за купљење речи по народу; Школско кретање у свету; Просветне белешке; Учитељско Удружење: Рад Главног Одбора; † Милева Бурмазовићева.

*

Бараџић, лист за српски народни живот, обичаје и предање. Издаје и уређује *Тих. Р. Ђорђевић*, проф. Учитељ. Школе.

Ишле су свеске за јуни и јули — август са овим прилозима: Краљевић Марко у народном предању; Народне молитве и побожне песме, од Л. Г. Бјелокосића; Српске народне пословице: из среза лесковачког, прибележио Крета Димитријевић, учитељ, и из крагујевачке околине, записао проф. Влад. Ј. Радојевић; Благо (остава), од Але-

ксе С. Јовановића; Стока у Херцег-Босни итд., прибележио Вид. В. Вукасовић; О скупљању имена, од проф. Piаса; Српске народне приповетке, из Херцеговине, од Вида Вулећића Вукасовића; Српске народне загонетке из пиротског округа, прибележио Тих. Р. Ђорђевић; Грађа за зборник музичких обичаја у Срба, скупио Тих. Р. Ђорђевић; Српски народни обичаји у Славонији, од Б.; Ситне белешке; Белешке; Прикази; Гласник.

У додатку јунске свеске су Питања за прикупљање музичких обичаја у Срба, која приказасмо у свесци пред овом.

*

Финансијски Преглед, лист за финансијска знања и финансијску службу. Орган министарства финансија. Уредник *Сава Кукић*.

Ишла је свеска за мај—јуни са овом садржином: Атентат на Њег. Вел. Краља Милана; Пореска управа с гледишта административне јурисдикције, од М. А. Поповића (свршетак); Наука о финансијама, од проф. К. Т. Е—сберта; Пропорционална, прогресивна и регресивна пореза, студија о равномерном порезивању, од Велимира Бајкића; Главнији правци у развоју система непосредног пореза, од Ив. Озерова; Буџет, од др. М. фон Хекела; Општинске финансије, од Л. Гвел-Диббоа; Екзекутивна продаја непокретности с обзиром на начело покрића и хипотекарне поверице, од др-у Бухки, од М. А. Поповића; Турске финансије, од Соваџијана, од М. И. Ђ.; Наша финансијска пракса; Познавање робе: Артија од Б. Б. Т., Страна финансијско законодавство; Хроника; Библиографија; Белешке; Питања и одговори; Библиографски листићи; Службени део.

ДИМИТРИЈЕ ЈОСИЋ

24. маја ове године преминуо је у Великоме Градишту *Димитрије Јосић*, директор и професор у пензији.

Пок. Јосић рођен је у Сомбору, 22. октобра 1845. године. Свршивши школовање постао је наставником на после и управитељем Српске Учитељске Школе у Пакрацу, где је остао до 18. маја 1878. године. Тада је морао оставити и там. школу и Славонију и прећи у Србију, где је био постављен прво за учитеља I класе основне школе а после, указом од 26. марта 1880. године, постао је професором Учитељске Школе, у коме је звању остао све до 9. јануара 1893. године, када је постао управитељем те школе. 15. августа исте године био је премештен за професора у Богословију, и одатле је после три године, 6. новембра 1896. године премештен у Велико Градиште, и постављен за директора и професора там. гимназије. У томе звању остао је до 1. августа 1898. године, када је пензионисан.

Пок. Јосић је дуго година предавао, као хонорарни наставник, педагогику и школски рад у Вишој Женској Школи у Београду. Радио је и на школској и дејој књижевности.

За свој наставнички рад одликован је орденом св. Саве IV редом.

Вечан му спомен!

СИМА МИЛОЈЕВИЋ

УЧИТЕЉ У ПЕНСИЈИ

Априла 27. о. г. умрла је у селу Мрђеовцу близу Шапца седа старина *Сима Милојевић*, учитељ у пенсији, познат свима, који су се поле бавили педагошком књижевношћу.

Покојни Сима родио се у Црној Бари округа подринскога 29. августа 1835. године. Основну школу учио је у селу Глоговцу а три разреда гимназије у Шапцу. За тим је ступио у Богословију и свршио и ту три разреда. Јануара 17., године 1853. буде постављен за учитеља у Текеришу истога округа. 1854. године 1. јула оде за учитеља у Босну, где је провео три године (до 21. окт. 1857.), које му је Народна Скупштина 1880. године признала. По повратку из Босне буде постављен за учитеља у Прњавору округа подринскога. 1. августа 1861. године буде премештен у Белу Цркву истога округа, а 23. марта 1865. у Ваљево, где је остао три године; а 1. августа 1868. у Крушањ, где је остао само годину дана. За тим је премештен: у Недељице 29. априла 1869., у Глоговац 29. јула 1869., опет у Ваљево 1. августа 1871., опет у Белу Цркву 1. августа 1873., и најпосле у Шабац 1. августа 1877., где је остао све до 30. јула 1883., када је стављен у пенсију, навршивши пуних 30 година учитељске службе.

Покојни Сима је у почетку своје учитељске службе био и немирац и немаран у вршењу своје учитељске службе, те с тога је више пута био кажњаван и за рад у школи добивао слабо оцене. Али се доцније умирно и сâм усавршавао, те од 1872. године није имао мање оцене од одличне. У ово време падају и његови књижевни радови. Они су понајвише преводи, а самостални оригинални мањи радови штампани су му у Милићевићевој „Школи“. Од свих својих другова Сима је важио као најписменији. Он се интересовао за све новине у педагошкој књижевности у нас и ретко је која књига изишла а да је Сима није, не прочитао, него проучио. То му је и подигло ниво његове малене учитељске спреме коју је изнео из школе. Сима је био међу првима и на тадашњим практичним предавањима, које приређиваше тада министарство просвете за усавршавање учитељско. Сима није само копирао; он је мислио, и све је за тим примао као своје. И у овоме се огледао његов самосталан карактер, који се показивао и у другим приликама.

Симин је отац био свештеник а и син му је свештеник, на Охриду близу Мишара (сахат далеко од Шапца низа Саву). Ту је у близини и село Мрђеовац, у којему је Сима живео последњих година и где је и умро. И ко је познавао Симу, особито последњих година, када га је старост много била прогрнула и обрвала, он би рекао, да је и Сима погрешно што није постао свештеником.

У карактеру своме, поред самосталности, Сима је имао печега милога, печега за вољење и поштовање. Говорио је мало, али кад говори, говори и убедљиво и од срца, са пуно мирноће и такта.

Сима је био рођени брат уваженога и чувенога великога Србина *Милоша С. Милојевића*, на којег је и лично и телом и душом, на му није уступио ни у јунаштву. Кад је војска српска у рату с Турском за ослобођење и независност прешла Дрину, и друге границе на све три стране света, Сима је био у дринској војсци и јуначки се борио око Зворника; а особито се одликовао на *Влашким Њивама*, за шта је и одликован такоевским крстом и златном и сребрном медаљом за храброст.

Нека је вечан помен вредноме просветном раднику Сими С. Милојевићу!